

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2590

24584

24585

84

\$-41

Օ. Ֆեօլե - Չղբադ երկրամասերի Եւ Վեյհ - Գր. Միտրոսեան
Վ. Լաճարթի - Զրապէտ - Մ. Զ. Ե
Վ. Բրտօ - Մաճոճ Լախօ - Գր. Գրիգորեան

84-3

4

L-16

ՍԻՅՈՆԱՆ ՏԵ ԼԱՄԱՐՈՒՆ

ԿՐԱՅԻՆԵԼԼԱ

ԹԱԳՄԱՆՆՑ

Ս. Կ. Է.

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԵՍԱՐԱՆԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՐԹԻՆ ՏԵՏԵՆԱՆ

ԶՄԻՌՆԻՍ.

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԵՏԵՆԱՆ

— 1872 —

1002
6464

Handwritten purple ink marks and scribbles in the bottom right corner.

744

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

9

ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Մ. Կ. Է.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Մ. Կ. Է.

— 1872 —

Ա.Ռ.

ՄԵԾԱՇՈՒՔԻ ՅԱԿՈՒԲ ԷՖԷՆՏԻ
ՍՊԱՐԹԱԼԵԱՆ

Ի ՆՇԱՆ

Խորին Յարգանաց

ՆՈՒԻՐԷ

Ս. Կ. Է.

ԿՐԱՑԻԷԼԼԱ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ա.

Տան և ութ տարեկան էի, երբ ընտանիքս ազգական կնոջ մը խնամոց յանձնեց զիս, որ իր գործերուն համար Թօսքանա կ'երթար ամուսնոյն ընկերացած: Ասիկա պատեհ առիթ մ'էր ինձ ճամբորդելով հայրենի տան և քաղաքներու վտանգաւոր դատարկութենէ ազատելու, որ հոգւոյն առաջին կիբքերը անգործութենէ կ'խանդարին: Գացի աղու մը այն զմայլումով որ բնութեան և կենաց ամեն շքեղ տեսարաններու վարսպոյրին առաջին անգամ բացուիլը կ'տեսնէ:

Ալպեան լեռները՝ որ մանկութենէս 'ի վեր Միլիի բլրան բարձունքէն հեռուանց կ'տեսնէի հորիզոնին ծայրը յախտեական ձիւներով կ'փայլէին. ծովը՝ զոր ճամբորդները և բանաստեղծները այնչափ սպցծառ նկարագրելով յաւերժական յիշատակներ թողած էին մտքիս մէջ. խաղաղական երկինքը՝ որուն շերտեր թիւնը և պարզութիւնը չնչած էի դէօթէի տողերուն և Բօրիսի էջերուն մէջ:

Կ'անձնանս արդեօք այն երկիրը ուր մրտենիք կ'ճաղկին: Հռովմայեցոց հնութեան գեռ կանգուն յիշատակարանները՝ զորս իմ թարմ ուսմունքս ամփոփած էին մտացո մէջ. վերջապէս ազատութիւնը, հեռաւորութիւնը որ ապանոյն քող մը կը ձգէ, արկածք՝ որ երկար ճամբորդութեանց մէջ ստոյգ գէտեր

են, զորս ողջամիտ երևակայութիւնը կ'ախարհաբանէ ուզածին պէտ
 յարդարելով վայելելու համար. լեզուի, կերպարանաց և սովոր
 բութեանց փոփոխութիւնը՝ որուն կարծես խելքը նոր աշխարհ
 մը կ'կցորդէ, այս ամէնը կ'յափշտակէին միտքս: Հարունակ արբ
 շեռ վիճակի մէջ ապրեցայ երթէս առաջ սպասած երկար օրերու
 մէջ: Այս յափշտակուած կացութիւնս բնութեան սքանչելիքնե
 րէն ամէն օր նորոգուած Յավուայի և Զվիլլիցերիայի մէջ, ճե
 նովայի լճին, Սէմբուրնի սառնամանեաց և Քօմա լճին վրայ,
 Միլանի և Ֆիօրէնցայի մէջ, միայն վերադարձիս ժամանակ տնցաւ:
 Այն գործերը՝ որ ճամբորդութեան ընկերուհիս հարկադրած
 էին Լիվուրնա երթալու անորոշապէս երկարելուն, ուղեցին զիս
 Գաղղիա վերադարձնել առանց Հռովմ և Նաբոլի տեսնելու: Ա
 սով երազս պիտի ոչնչանար ճիշդ այն վայրկեանին որ պիտի գոր
 ծադրուէր: Այսօրինակ խորհրդի մը դէմ յուզուեցայ իւրովի և
 դրեցի հօրս հրաման խնդրելով Իտալիոյ մէջ առանձին ճամ
 բորդութիւնս շարունակելու: Առանց պատասխանի սպասելու, զոր
 ամենեւին նպաստուոր չէի կարծէր, որոշեցի գործով անհնազան
 թեան առաջը երթալ: «Եթէ պատուէրը դայ, կ'ըսէի ինքնիկնս,
 շատ ուշ պիտի ըլլայ: Պիտի յանդիմանուիմ անտարակոյս, բայց
 պիտի ներուիմ. պիտի վերադառնամ բայց տեսած պիտի ըլ
 լամ»: Ստակս քննեցի որ ինտո նուազ էր, բայց մտածեցի որ
 Նաբոլիոյ մէջ մօրս մէկ ազգականը ունէի որ վերադարձիս քիչ
 մը ստակ պիտի չզլանար ինձ անշուշտ: Գեղեցիկ դիշեր մը Լի
 վուրնայէն մեկնեցայ Հռովմի թղթատարով:

Չմեռ հօն անցուցի, Սպանիոյ հրապարակը եղբրող մութ
 փողոցին մէջ, Հռովմայեցի նկարչի մը տունը որ թոշակաւ իր
 ընտանեաց մէջ առաւ զիս: Կերտարանքս, երիտասարդութիւնս,
 աշխոյժս, անձանթ քաղքի մէջ առանձնութիւնս, շարժեր էին
 ճամբորդութեանս ընկերներէ մին՝ Ֆիօրէնցայէ Հռովմի ճամբուն
 վրայ և յանկարծ բարեկամութեամբ կապուեր էր հետս: Գրեթէ
 իմ տարիքովս գեղեցիկ երիտասարդ մ'էր որ Գաւիթ հռչակաւոր
 երգիչին Իտալացոյ թատրոններու այն ատենուան առաջին Քե
 ճօրէն զուակը կամ եղբորդին կ'երևէր:

Գաւիթ ալ մեզի հետ կ'ճամբորդէր: Ասիկա արդէն տարիքը
 տուած մարդ մ'էր որ Նաբոլիոյ Սէն-Շարլ թատրոնին վրայ վեր
 ջին անգամ երգելու կ'երթար: Գաւիթ հօր պէս կ'վարուէր հետս,
 նոյնպէս իր երիտասարդ ընկերը պատուով և բարիքով կ'ը
 ցնէր զիս. ես ալ բնական անտարբերութեամբ և պարզմտու
 թեամբ կ'սրտաստիանէի այս մեծարանաց: Գեռ Հռովմ չհասած
 դեղեցիկ ճամբորդը և ես արդէն անբաժանելի էինք: Այն ատեն
 ներք թղթատարը երեք օրէն առաջ Ֆիօրէնցայէ Հռովմ չէր հաս
 ներ: Պանդոկներու մէջ նոր բարեկամս թարգմանս էր, սեղանին
 վրայ առաջ ինծի կ'ձառայէր, կառքին մէջ իր քովը ամեն ըն
 աիր տեղը ինծի կ'պահէր, և երբ ննջէի վտաս էի որ իր ուսը
 դիւիս բարձ պիտի ըլլար: Երբ Թօսքանայի և Սպանիի ըլուրնե
 րէն անցած ժամանակնիս կառքէն իջնէի, ան ալ հետս կ'իջ
 նէր, կ'բացատրէր երկիրը, քաղաքներու անունները կ'իմացնէր,
 յիշատակարանները կ'ցուցնէր, մինչև անգամ ճամբուն վրայ գե
 ղեցիկ ծաղիկներ կ'ժողվէր և աղէկ թուղբ ու խաղողներ ծախու
 կ'տանէր: Զեռքես և փեղցրս այս պատուներով կ'լեցուէին: Գա
 ւիթ ուրախ կ'երևէր իր ճամբորդութեան ընկերին օտար երիտա
 սարկին վրայ ունեցած սէրը տեսնելով: Երբեմն իմացութեան,
 նրբութեան և բարեմտութեան դէմքով մը զիս գիտելով կ'քովի
 ծաղէին:

Հռովմ գիշերը հասնելով բնականաբար անոնց հետ նոյն պան
 դոկին մէջ իջնանեցայ: Սենեակս առաջնորդեցին և բարեկամիս
 ձայնէն արթնցայ որ դուռս կ'զարներ և նախաձաշի կ'հրաւիրէր
 զիս: Հասարակ հագուելով սեղանատուն իջայ ուր բոլոր ճամ
 բորդները ժողվուած էին: Վոզէի ընկերիս ձեռքը սեղմել, և երբ
 ի գօր սեղանակիցներու մէջ կ'իմտուէի դայն, ընդհանուր ծի
 ծալ մը բոլոր երեսներու վրայ երեցաւ: Գաւիթ որդոյ կամ
 եղբորդոյ տեղ, վայելչապէս հպուած Հռովմայեցի մանկա
 մարդ աղջկան մը հրապուրիչ երեսը տեսայ իր քով, որուն սև
 վարսերը ձակտին բոլորը հիւսուելով դիտուն ետին կցուած էին
 մարդարտագունդ երկու ոսկիէ ասեղներով, ինչպէս որ մինչև
 հիմա Թիվօլիի զիւզացիները կ'ընեն: Ասիկա բարեկամս էր որ

Հռոլմ հասնելով իր հազուստը և սեռը առած էր: Գեւոր էի իր նայուածքի փափկութենէն և քով իծաղի շնորհքէն տարակուսիչ, բայց ամենին կասկած մը ունեցած չէի: Հազուստը սիրտը չփոխէր, ըստ զեզանի Հոսովմայեցին կարմրելով, միայն թէ հիմա ալ ուսիս վրայ պիտի չ'ննջէք և փոխանակ ինձմէ ծաղիկ ընդունելու դուք պիտի տայ ինձ: Այս դիպուածը պիտի սարվեցնէ ձեզի բարեկամութեան երեւոյթներու միշտ չհաւատլ, որովհետեւ կրնան երբեմն օրիշ քան ըլլալ:

Մանկամարդ աղջիկը երգուհի մ'էր, Գուրթի աշակերտը և սիրելին: Ծերունի երգիչը սակն տեղ իր հետ կ'տանէր զայն, և ճամբուն վրայ բայտաբութիւններէ խոյս առլու համար մարդու զգեստ կ'հագնէր: Աւելի հօր քան պաշտպանի պէս կ'վարուէր հետը, և ամենին մեր քաղցր և անմղ մտերմութեանց վրայ չէր նախանձէր:

Բ

Գուրթ և իր աշակերտը քանի մը շաբաթ Հռոլմ անցուցին: Հասնելուս հետեւալ օրը իր սյրական զլեստը վերստին հաղնելով առաջնորդեց զեւ նախ դէտլ 'ի Սուրբ-Պետրոս, վերջը Քօլիպէն, Քրասքաթին, Թիւօլին և Ալտրանօն, այսպէս աղատեցայ ժուռածող միջնորդներու ձանձրալի խօսուածքներէն, որոնք ձամբորդներու սուջե Հռոլմայ գիակը կտոր կտոր կ'ընեն, և յատուկ անուններու և թուականներու միաձայն երկարութիւնները միտքը կ'պատեն, այնպէս որ զեղեցիկն աղղեցութենէն զարտուղի կուտան:

Քամիլեան գիտուն չէր, բայց Հռոլմ ծնած՝ ընազգումով կը ճանչնար այն զեղեցիկ վայրերը և մեծ տեսարանները որ մանկութեան մէջ աղրած էին իրեն:

Առանց վարանելու ամենագեղեցիկ տեղերը առաջնորդեց ինձ պատահ ժամերու մէջ հին Հռոլմայ մնացորդները գիտելու համար:

տուտու կաղնիներու տակ, Մօնթէ-Բինչիօի լայն կամարներուն ներքե, իրիկուն Սուրբ-Պետրոսի սիւններուն մեծ ստուերին տակ, լուսնի լուսով Քօլիպէի համր շրջապատին մէջ, անան պեղցիկ օրերը Ալպանօն, Քրասքաթին և Սիպիլի տաճարը՝ որ Քիվօլիօ ջրվէմներու շոգիէն պատած են: Աւրախ և ծաղրածու էր նա նոնան մշտնջինաւոր երիտասարդութեան արձանին ժամանակի և մահուան հետքերու մէջ: Չէչիլիա Մէթլայի գերեզմանին վրայ կ'սլարէր, և մինչդեռ ես քարի մը վրայ նստած կ'երազէի՝ ան իր թատերական ձայնին դոչիւններով Տիօքլէսիէնի սյալատին տխուր կամարները կ'հնչեցնէր:

Կսուրը լեցուն ծաղիկներով և արձաններու ընկոթներով իրիկունը քաղաք կ'գտնայինք ծերունի Գուրթը գտնելու որ իր գործերու համար Հռոլմ կ'մնար, և օրերնս կ'լրանար թատրոն երթալով: Երգուհին՝ քանի մը տարի իլմէ մեծ, փափուկ բարեկամութեան զգացումներէ զատ քան չէր յայտնէր: Ես ալ շատ ամօթիւս կ'ուրիշ քան յայտնելու: չէի զգար իսկ, թէ ես երիտասարդ և ան ալ զեղեցիկ էր: Եր մարդու հազուստը, արական ընտանութիւնը քանի մը ձայնին հնչիւնը, և իր ձեւերու ազատութիւնը այնպիսի աղղեցութիւն կ'ընէին ինձ՝ որ լիկ իբր զեղեցիկ մարդ մը, ընկեր մը և բարեկամ մը կ'նկատէի զայն:

Գ

Երբ Քամիլեան պնաց, Հռոլմայ մէջ տուանձին մնացի, միայն իր ցուցած վայրերը, յիշատակարանները և տերակները ծանօթ թողլով ինձ: Երբ նկարիչը՝ որուն տան մէջ կ'ընակէի, միայն կիրակի օրեր պատարաղ տեսնելու գործարանէն կ'ելլէր իր կնոջ և աղջկան հետ որ տան վեց տարեկան առոյղ աղջիկ մ'էր հօրը պէս աշխատատէր: Տուներնին տեսակ մը վանք էր՝ ուր արհեստագորին գործը պարկեշտ ձաշով և աղօթքով միայն կ'ընդմիջէր: Երիկունը՝ երբ արեւան վերջին ճաւաղայթները խեղճ նկարչին

սենեկին պատուհաններու վրայէ կ'անհետէին, և երբ շրջակայ վանքերու զանգակները « Այլէ Մարիա » կ'հնչէին, Խտալիոյ մէջ օրուան այն դաշնակաւոր մնաս բարովը ձայն կուտար այս ընտանիքին միակ սփոփումը սկսելու որ միաժամ աղօթել և մեղքի մաղթանաց երգերը սաղմոսել էր, մինչև որ քունէն ճնշուած ձայները, անորոշ և միաձայն մրմունջներու մէջ մարէին, նման ծովու այն ալիքին որ կ'հանդարտի եզբքքը ուր հուլը գիշերուան հետ կ'մեղմի:

Երեկոյեան այս խաղաղ և բարեպաշտ տեսարանը կ'սիրէի, որ աշխատութեան օր մը երեք հոգիներու աղօթքով կ'լիննար և որոնք երկնից մէջ կ'օթնանէին ցերեկուան աշխատանքէն հանդէլու համար: Ասիկա կ'իշխէր ինձ հայրենի տանս յիշատակը ուր վերջալուսին մայրս իր բոլորտիքը կ'ժողովէր մեզի աղօթելու համար, մերթ իր սենեկին և մերթ Միլլիի փոքրիկ պարտեզին աւազուտ անցքերուն մէջ:

Անձանօթի տան մը մէջ նոյն սովորութիւնները, նոյն գործերը և նոյն կրօնքը գտնելով, գրեթէ հայրենի յարկին տակ կը կարծէի ինքզինքս: Երբէք Հռովմայեցի նկարչին կենցաղավարութենէ աւելի անդորր, աւելի մեծակեաց, աւելի գործունեայ և սրբազան կենցաղավարութիւն մը տեսած չեմ:

Նկարիչը եղբայր մի ունէր որ իր հետ չէր բնակէր: Խտալերէն կ'ստրվեցնէր այն երեւելի օտարականներուն որ ձմեռը Հռովմ կ'անցընէին: Ասիկա միայն լեզուաց դասատու չէր այլ առաջին կարգի Հռովմայեցի դիտնական մը: Գեռ երիտասարդ, սքանչելի դէմքով, վաղեմի բնութեամբ, փառաւորասէս երեցած էր յեղափոխութեան այն փորձերու մէջ որ Հռովմայեցի հանրապետականները ըրեր էին իրենց երկրին մէջ ազատութիւնը յարուցանելու համար: Ժողովրդեան դատաւորներէ մին էր, գրեթէ այն ատենուան Բիանցին: Գաղղիացւոցմէ զբոլուած, և Մաքէ ու Նաբօլիցիներէ խեղդուած, այս կարճատև ապստամբութեան մէջ առաջին գերերէ մի խաղացած էր: Քարթիթօլի մէջ ժողովուրդը համոզելով անկախութեան դրօշակը կանգնեց, և հանրապետութեան առաջին պաշտօններէ մին վարեր էր: Յակայն դիմադրու-

թեան ժամանակ հալածուած և բանտարկուած իր ազատութիւնը Գաղղիացւոց հոն հասնելով գտեր էր, որոնք հանրապետականները ազատեր բայց հանրապետութիւնը դրաւեր էին:

Այս Հռովմայեցին ազատ և հայրենական Գաղղիան կ'սլաշտէր: Տիրապետութիւնը կ'ատէր և ես դեռ երիտասարդ նոյն զոյցումները ունէի: Երբ մէջ գաղափարներու այս նմանութիւնը երևելու շատ չուշացար: Տեսնելով թէ ինչ մանկային և միանգամայն վաղեմի աշխուժով կ'եռայի ազատութեան ձայներէ երբ միատեղ կ'կարգայինք Մօնթի բանաստեղծին բոցավառ սողերը, և Ալֆիէրիի հանրապետական տեսարանները հասկցաւ որ կրնար ինծի բացուիլ, և այսպէս աւելի իր բարեկամը քան թէ աշակերտը եղայ:

Դ

Ազատութիւնը մարդուս նուիրական կարծիքը ըլլալուն ապացոյցը այն է որ երիտասարդութեան առաջին երազն է, և մեր հոգւոյն մէջ չ'մարիր մինչև որ սիրտը չ'ծերանայ և միտքը չ'վհաւաի: Ձկայ քսան տարեկան ողի մը որ հանրապետական շըլայ-չ'կայ նաև մաշած սիրտ մը որ գերի չ'ըլլայ:

Քանի քանի անգամ Ալիլա Քանֆիլիի բլրան վրայ դացինք ուրկէ կ'տեսնուի Հռովմ, իր գմբէթները, աւերակները, Թիպրը որ աղտոտ, լուիկ և ամօթով կ'սողայ Քօնթէ Քօթօի կամարներու տակէ և ուրկէ կ'լսուի աղբիւրներուն հեծող մրմունջը և ժողովրդեան գրեթէ յամր ոտնաձայնները որ այն անապատ փողոցներու մէջ լուծեամբ կ'անհետին: Քանի քանի անգամ դառն արցունքներ լծափեցինք, ամէն տեսակ բռնաւորութեանց զոհուած այս աշխարհիս վիճակին վրայ, ուր փիլիսոփայութիւնը և ազատութիւնը վայրկեան մը Գաղղիոյ և Խտալիոյ մէջ վերածներ էին միայն ապականուելու, մասնուելու և արհամարհուելու համար:

Այս կարծիքներու ազդեցութեան ներքեւ Հռովմ' իր պատմութիւնը և յիշատակարանները սերտեցի: Առաւու կանուխ ստանձին կ'երէի, դիտողն միտքը ցրուող քաղաքին շարժումը գեռ չ'սկսած, և թեխ տալ Հռովմայ պատմադիրները, բանաստեղծները և նկարադրողները առնելով, կ'նստէի կամ կ'իմաստէի Պօրօսի, Քօլիղէի անաստ աւերակներու վրայ: Մերթ կ'զիտէի, մերթ կ'կարգայի կամ կ'մտածէի: Այսպէս Հռովմայ վրայ սերտ ուսումներ կ'ընէի: Ասիկա պատմութեան լուսադոյն դասս եղաւ: Հնութիւնը ձանձրութիւն մը ըլլալու տեղ, զգացմունք եղաւ ինձ համար: Այս ուսման մէջ հակումէս զատ յատակադի չէի հետեւեր: Արեւմայի ուր որ քայլերս կ'տանէին դիս: Հին Հռովմէն նոր Հռովմ' կ'անցնէի, Բանթօնէն Ղէն Թի պաշտօր, Ալլաւախի քնակարանէ Թիպիւրի և Բաֆաէլի տունը: Բանաստեղծք, նկարիչք, պատմադիրք, երեւելի մարդիկ, ամէնքը խառն առջեւս կ'անցնէին, վայրկեան մը առելի կ'զիտէի գանձոնք՝ որ այն օրը առելի կ'հասնէի:

Ժամը տասն մէկին, նախաձաշի համար նկարչին տան պղտիկ խցիկը կ'մտնէի: Աշխատութեան սեղանին վրայ կարգալով կտոր մը հաց և սրանիւ կ'ուտէի. դաւաթ մը կամ կ'իմէի և մինչև ձաշի ժամը զոր տանտուէրիս կիներ և ազջիկը կ'սպասարտէին, կ'աշխատէի, կ'նշանակէի և կ'զրէի: Անրակուրէն ետքը, գարձեալ նոր տեղեր կ'երթայի և գիշերը միայն կ'դառնայի: Քանի մը ժամ նկարչին ընտանեաց հետ խօսակցութիւն և գիշերային երկար ընթերցանութիւններ վերջ կուտային այս խողալ օրերու: Ընկերութեանց պէտքը երբէք չէի զգար, կրնամ ըսել որ առանձնութեան կ'ախորժէի: Հռովմ' և հոգիս կ'բաւէին ինձ: Այսպէս երկար ձմեռ մ'անցուցի հոկտեմբերէ մինչև հետեւեալ ապրիլ, օր մը յոգնութիւն և ձանձրոյթ չ'զգալով: Այս յիշատակներու լուսադրութեան ներքեւ տաս տարի վերջը Թիպիւրի վրայ գրեցի՝

Հիմա երբ մտքիս մէջ Հռովմայ բոլոր ազդեցութիւնները փրնտուեմ, միայն երկու բան կ'զանեմ որ բոլոր միւսերը կ'անհետացնեն կամ անոնց կ'իշխեն: Քօլիղէն' Հռովմայեցի ժողովուրդին երեւելի գործը. Սուրբ-Պետրոս կաթօլիկութեան: Քօլիղէն գերմարդկային ժողովուրդի մը հսկայական հետքն է, որ իր հպարտութեան և դազանական զբօսանաց համար, ամբողջ ազգ մը պարունակող շէնքեր կ'ընէր և որնք իրենց մեծութեամբ և տեղութեամբ բնութեան գործերու անգամ կ'հաւասարէին: Թիպլւրն իր տղմու եղերքին մէջ պիտի չորնայ մինչդեռ Քօլիղէն պիտի տիրէ գեռ անոր վրայ:

Սուրբ-Պետրոս մէկ ժամանակի յատուկ, մէկ մասամունքի, մէկ կրօնքի և ամբողջ մարդկութեան գործն է աշխարհի մէջ: Ասիկա մեր ժողովուրդ պարունակող շէնք մը չէ, այլ միայն մարդկային բոլոր փիլիսոփայութիւնը, ազօթքները, մեծութիւնը և միտքը պարունակելու համար ստեղծուած ամառ մը: Կարծես թէ պատերը կ'բարձրանան և կ'մեծանան չէ թէ ժողովուրդի մը համեմատութեամբ այլ Աստուծոյ: Պատրականութիւնը միայն Միքէլ-Անժ հասցաւ և Սուրբ-Պետրոսով անոր ամեն, վսեմ և ամեն կատարեալ մեկնութիւնը տուաւ: Սուրբ-Պետրոս ստուգիւ, Քրիստոսի կրօնից քարերէ բաղադրուած ստուածացութիւնն է: Կոթական եկեղեցիներու ճարտարապետները վսեմ բարբարոսներ էին: Միքէլ-Անժ միայն իր ըմբռնումին մէջ փիլիսոփայ եղաւ: Սուրբ-Պետրոս փիլիսոփայական քրիստոնէութիւնն է ուրիշ չնաշխարհիկ ճարտարապետը, խառըր կ'վանէ, և ընդարձակութիւն, գեղեցիկութիւն, չափակցութիւն, անսպառելի լոյս կ'մտցընէ: Հռովմայ Սուրբ-Պետրոսի անբաղդատելի գեղեցիկութիւնը այն է որ միայն զԱստուած իր բոլոր սքանչելիքով ներկայացնելու համար ստեղծուած ամառ մ'է:

Եթէ քրիստոնէութիւնը կորուսի իսկ, Սուրբ-Պետրոս իբր

տիեզերական, մշտնջենաւոր և խորհրդաւոր տաճար պիտի կանգ-
նի զեռ և պիտի յարմարի որ և է կրօնքի որ Քրիստոսի դաւա-
նութիւն պիտի յաջորդէ, միայն թէ այն կրօնքը մարդկութեան և
Աստուծոյ արժանի ըլլայ :

Ասիկա՛ սրբազան դաղափարէ ներշնչուած մարդկային հանձա-
րին երկրիս վրայ շինած ամենէ վերացեալ տաճարն է : Երբ մըտ-
նես, չես գիտեր թէ հին թէ արդի տաճար մ'է ան, չ'կայ բան
մը որ աչքդ խտողէ, չ'կայ նշան մը որ միտքդ յողնեցնէ : Ա-
մէն դաւանութենէ մարդիկ կ'մտնեն հոն նոյն ակնածութեամբ :
Կ'զգաս որ միայն Աստուծոյ դաղափարը բնակող տաճար մը կըր-
նայ ըլլալ և որ և իցէ ուրիշ դաղափար պիտի չ'պարունակէ :

Փոխէ երէցը, հասնէ խորանը, իջեցուր պատկերները, վեր-
ցուր արձանները, ոչ ինչ փոխուած է, միշտ Աստուծոյ տունն
է ան, կամ Սուրբ-Պետրոս ինքնին՝ այն յաւիտենական քրիս-
տոնէութեան մեծ նշանակն է որ իր բարոյականին և սրբութեան
մէջ ամէն դարերու և ամէն մարդկանց կրօնական խորհուրդին
շարունակելի լուծումները հիմն ունենալով, մտքին մէջ կ'մեկնուի
որչափ որ Աստուած լուսաւորէ զայն, լուսոյ մէջ Աստուծոյ հետ
կ'հաղորդակցի, մարդկային խելքին համեմատութեամբ կ'ընդլայ-
նի կ'բարձրանայ, անընդհատ մեծնալով, և բոլոր ազգերը նոյն
երկրպագութեան մէջ հաւաքելով, բոլոր աստուածային ձևերով
մէկ Աստուած կ'ընէ, բոլոր օրինօք մէկ դաւանութիւն և բոլոր
ժողովուրդներով մէկ մարդկութիւն :

Մէքէլ-Անժ իրական կաթօլիկութեան Մովսէսն է ինչպէս
որ ժամանակին պիտի յայտնուի : Ապագային անկորուստ տապա-
նը և աստուածացեալ հանձարին Բանթէօնը ըրաւ :

Է

Աերջպպէս Հուով՛ բաւական տեսներով ուզեցի Նաբօլի եր-
թալ : Աւելի Ախրդիլիոսի գերեզմանը և Թաթօի որբանը զիս

զիւթած էին : Միշտ իբր անձինք նկատած եմ քաղաքները, Նա-
բօլի, Ախրդիլիոս և Թաթօ է : Ա՛թուէր ինձ որ երէկ սպրած էին
անոնք և թէ իրենց մոխիրը զեռ գաղջ էր : Գեռ հոն չ'հասած
անոնց գեղեցիկ և փափուկ հանձարին մէջէն Բողիլիբին Սորան-
զը, Աւսուֆն ու ծովը կ'տեսնէի :

Մարտին վերջերը Հուովմէն մէկնեցայ թղթատարի կառքով
Գաղղիացի վաճառականի մը հետ որ ընկեր փնտուեց ճամբոր-
դութեան ծախքը թեթևեցնելու համար : Ախլէթրիէ քիչ մը հե-
ռու ճամբուն վրայ Հուովմէն Նաբօլի գացող թղթատարին տա-
պալած և գնդակներէ զարնուած կառքին հանդիպեցանք : Թղթա-
տարը, կառապան մը և երկու ձի մեռած ըլլալով մօտակայ խըր-
ճիթ մը տարած էին զանոնք : Պատուած թուղթեր և նամակի
կտորներ հովուն մէջ կ'թուէին : Աւազակները, Ապրիլներու
ճամբան փախեր էին և Թերասիւնի գնդէն Գաղղիացի հեծեա-
զօրաց և հետեակաց խումբեր ժայռերու մէջէ կ'հաւաքէին զա-
նոնք : Հրոցաններու գոռումը կ'լսուէր, բոլոր լեռան վրայ փոք-
րիկ կայծեր և հրոցաններ կ'տեսնուէին : Երբեմն երբեմն ճամբան
պահպանող Գաղղիացի և Նաբօլիացի զուեղբուր կ'հանդպէինք :
Այսպէս կ'մտնէին Նաբօլիոյ թագաւորութեան մէջ այն ատեն :

Այս աւազակութիւնը, քաղաքական նպատակ մի ունէր : Մու-
րատ կ'տիրէր, բայց Քալապոլացիք զեռ կ'զիմաւորէին, Ֆերտի-
նանոսս թագաւորը Սիլիլիա քաշուած, լեռներու մէջի աւազա-
կապեաներու կ'օգնէր, հուչակաւոր Ֆրա-Տիալօլոն անոնց զլուխը
անցած կ'կուէր, մարդասպանութիւնը յաղթութիւն կ'նշանա-
կէր : Իսկ մեք Նաբօլիոյ շրջակաները միայն հանդարտութիւն և
սպահովութիւն գտանք :

Ապրիլ մէկին հոն հասայ : Քանի մը որ ետքը իմ տարիքովս
երիտասարդի մը հանդիպեցայ որու հետ զպրոցին մէջ եղբայ-
րական մտերմութեամբ կապուած էի : Անունը Այմօն ար Ալրիէօ
էր . իր և իմ կեանքը ծնունդէ մինչև մահ այնչափ մի և նոյն
դէպքերու ենթարկուած են որ անոր վրայ խօսեցած կ'ըլլամ,
զրեթէ ամէն տեղ որ իմ վրայ կ'խօսիմ

Մ Ի Զ Ա Վ Է Պ

Ա

Հառվմ' ծեր նկարչին տան մէջ վարած կեանքին զրեթէ նոյնը
 Նարոլիոյ մէջ կ'անցընէի, միայն թէ հնու թեան աւերակներու մէջ
 թափառելու տեղ, Նարոլիոյ նեղուցին կամ ծովեզերքին վրայ
 կ'անցընէի օրերս: Իրիկուն հին վանքը կ'ազդայ ուր' ՚ի շնորհս
 մօրս ազգականին հիւրընկալութեան, տանիքին վրայ փոքրիկ սե-
 նեակ մը կ'ընակէի և որուն պատշգամը ծաղիկ ամաններով և
 մազլլիկ տունկերով զարդարուած ծովու, Վէսուֆի, Քասթէլ-
 մարի և Սօրբանթի վրայ կ'ըսացուէր:

Երբ առտուան հոսիւցընը յատակ ըլլար, Թասօի ձերմակ տունը
 կ'տեսնէի որ կարասիք բոյնի նման, ծովուն ալիքներէ սրաց-
 եալ զեղին ժայռի մը վրայ կախուած էր: Այս տան լոյսը հո-
 դույս խորը կ'ազդէր, և փառաց փայլակի նման հեռուէն երի-
 տասարդութեանս վրայ լոյս կ'սփռէր: Այնքէի այս երեսը ի մար-
 դուն այն հոմերական տեսարանը, երբ, բանտէն ելած, փոքրե-
 թու նախանձէ և մեծերու զրոյարտութենէ հալածուած, մինչև իր
 միակ հարստութեան, իր հանձարին մէջ սյարմուած, Սօրբանթ
 կուզայ, քիչ մը հանդատութիւն, տիտիում կամ դթութիւն զըտ-
 նելու համար, և մաւրացիի պէս ծպտեալ իր քրոջ կ'ներկայա-
 նայ, փորձելու և տեսնելու համար անոր սիրտը թէ արդեօք պի-
 աի ճանչնայ իր սիրած անձը:

«Նսկոյն ճանչցաւ, կ'ըսէ պարզամիտ պատմադիրը, թէ պէտե
 մահուան զեղնութեամբ այլադուանձ, ձերմակ մօրօք և որստա-
 ուած վերաբերում էր: Իր բազկաց մէջ այնպիսի խանդաղատա-
 նօք և գթութեամբ նետուեցաւ որ կարծես թէ քերարայի պալա-
 տականայ ոսկեհու հաղտոտով կ'տեսնէր իր եղբայրը: Իր ձայ-
 նը երկար ստեն հեծկտանքէ կ'խեղդուի, սրտին վրայ կ'սեղմէ

իր եղբայրը: Ոտքերը կ'լուայ, և խնջոյքի կերակուր պատրաս-
 տել կուտայ: Բայց ոչ մին և ոչ միւսը կրցան կերակուրներու
 դպել իրենց շուրթերը, այնչափ սրտերնին վշտով լն էր, բոլոր
 օրը ողբալով անցուցին, առանց բան մը լսելու, բայց միայն ծո-
 վը գիտելով և մանկութիւնը յիշելով»:

Բ

Ամառուան սկիզբն էր օր մը այն միջոցին որ Նարոլիոյ նեղու-
 ցը իր բլուրներէ, սպիտակ տուններէ, մազլլիկ որթերէ զոցուած
 ժայռերէ և իր երկնքէն աւելի կապոյտ ծովով շրջապատած, կը
 նմանի փրփուրէ ձերմակ կանաչ գաւաթի, այն եղանակին որ
 Բօզլիլիի ձկնորսները՝ իրենց խրճիթը այս ժայռերու վրայ ձգե-
 լով և իրենց ուղիանները փոքրիկ անցքերուն բարակ աւազին
 վրայ տարածելով, ցամաքէն վստահութեամբ հեռանալով զի-
 շերները երկու երեք մղոն հեռու ծովուն մէջ որսալու կ'երթան
 մինչև Քարբիի, Բրօսիտայի և Իշիայի ժայռերուն տակ և Այաթթի
 նեղուցին մէջ տեղ:

Ոմանք իրենց հեռուէն ջահեր կ'առնուն և կ'վառեն ձուկը
 խարելու համար: Ձուկը ստաօտեան լոյսը կարծելով ջրին ե-
 րեսը կ'ելլէ: Տղայ մը նաւակին գլուխը նստած, լրիկ ջահը ա-
 լիքին վրայ կ'ծռէ, մինչդեռ ձկնորսը աչքով ջուրին մէջ թա-
 փանցելով, իր որսը կ'փնտռէ և ուղիանին մէջ կ'առնու զայն:
 Այս կրակները, փուռի կրակարաններու նման կարմիր, ծովու
 երեսին վրայ ծփուն աղօսներով կ'ցլան, լուսնոյ գունդին ար-
 ձակած երկար նշլլչներու պէս: Առհասարակ ծփումը ձօձել կու-
 տայ դանոնք, և ալիքէ ալիք շացումը կ'երկարի, մինչև որ սուս-
 ջին կոհակը կ'ընայ իրեն հեռեւանին ցլալցնել:

Շատ անգամ՝ բարեկամն և ես, ամբողջ ժամեր կ'անցրնէինք, Ժայռի մը կամ Ժան թաղուհւոյն պալատին խոնաւ աւերակներու վրայ նստած այս օտարոտի լոյսերը դիտելով և խեղճ ձրկանորսներու թափառական և անհոգ կենաց վրայ նախանձելով: Նաբօլոյ մէջ, գիւղին և ծովու վրայ քանի մը ամիս մեր առօրեայ պտղաներու մէջ ժողովրդեան մարդերու հետ սովորական սեսու-թիւննիս զմեզ ընտելացուցած էին իրենց ձայնաւոր և շեշտող լեզուին որու ձեր բառէն աւելի ազդեցութիւն կուտայ: Նախազգացումով փելիսօփայ և կենաց սնտաի աղմուկները զեռ չ'ձանչնալով անոնցմէ յսկնած, կ'նախանձէինք շատ անգամ այն երջանիկ լալարծիկներուն վրայ որ այն ատեն Նաբօլոյ եղբրքը կը վիտային, որոնք օրերնին առաղին վրայ իրենց փոքրիկ նաւակին շաքին տակ կ'անցրնէին, իրենց գնացուն բանաստեղծներու տաղերը մտիկ ընելով, և իրիկունը ծովու եղբրքը սարփինայի մը տակ իրենց գասի աղջիկներուն հետ Թարանթան սյարելով: Անոնց սովորութիւնները, բնութիւնը և կեանքը աւելի աղէկ կը ձանչնայինք մեր ընտիր ընկերութիւններէ ուր երբէք չէինք յաճախեր: Հաճելի էր մեզ այս կեանքը որ կ'ըմբռնէր մեր հոգւոյն բուռն կիրքերը որ անօգուտ տեղ երիտասարդներու երեսակայութիւնը կ'մաշէր բաղդին զիրենք գործելու և մտածելու հրաւիրելէ շատ յառաջ:

Բարեկամն քսան տարեկան էր, ես ալ տասն և ութ. երկուքնիս ալ այն հասակին մէջն էինք որ ներքին է երազները իրականութեան հետ խառնել: Արոշեցինք այս ձկնորսներու ծանօթանալ և քանի մը օր անոնց կեանքը վարել միատեղ նստելով: Այս զաղջ և լուտուոր գիշերները առադաստին տակ, կոհակներէ տատանող նաւակին մէջ անցրնելով աստղալից երկնից տակ որ բնութեան ամենէ խորհրդաւոր հաճոյքներէ մին կ'ըմուէր մեզ, և զոր պէտք էինք ձանչնալ զոնէ պատմելու համար:

Ազատ, և մեր գործերու և բացակայութեան վրայ համար տալու պէտք չունենալով, հետեւեալ օր երազածնիս իրացուցինք: Ժուգալով Մարձեղինայի եղբրքը որ կ'տարածի Մինչև Ախրդիլիտի գերեզմանը, Բօղիլիք լեռան ստորոտը և ուր Նաբօլոյ ձկնորսները առաղին վրայէ նաւակին քաշելով ուղևանին կ'նորեն, հոն գեռ ու ժեղ ձերունի մը տեսանք: Պայծառ զոյներով նկարուած նաւակին մէջ որսի գործիքները կ'զնէր և նաւակին խելին վրայ Սուրբ-Ֆրանչեսկոսի փոքրիկ պատկերը կար: Տասն երկու տարեկան տղայ մը իր միակ թիւովարը այն միջոցին նաւակին մէջ կ'ըրէր պանիր որ ծովու զայլախաղներէ աւելի փայլուն և սկիզոյն էր, նոյնպէս քանի մը թուզ և հողէ ամանով ջուր:

Երբունոյն և տղուն կերպարանքը մեզ գրաւեցին: Խօսք բացինք: Չկնորսը ծիծաղեցաւ երբ առաջարկեցինք որ մեզի իբր թիւովար ընդունի իրեն հետ ծովու վրայ ընկերանալու. « Գուք, ըսաւ, թիւովարելու յարմար ձեռքեր չունիք: Չեր սպիտակ ձեռքերը փետուր և ոչ թէ տախտակ բռնելու համար ստեղծուած են. ծովու վրայ գանոնք կարծրացնել մեզք է »:

« Երիտասարդ ենք, պատասխանեց բարեկամն, և արհեստ մը ընտրելէ առաջ ամէն բան կ'ուզենք փորձել. ձերը կ'սիրենք, վասն զի ծովու վրայ և երկնից տակ է »:

« Երբունք ունիք, պատասխանեց ձեր նաւովարը: Արհեստ մ'է որ սիրար զո՞հ կ'ընէ և միտքը՝ վստահ սուրբերու պաշտպանութեամբ: Չկնորսը ուղղակի երկնից պահպանութեան տակ է: Մարդս չ'գիտեր թէ հովը և ալբըր ուսից կուզան: Խարտոց և հարթիչ գործարարին ձեռաց մէջ են. հարստութիւն և շնորհք, թաղաւորին, իսկ նաւակը միայն Ատուծոյ »:

Չկնորսին այս բարեպաշտ փելիսօփայութիւնը աւելի հաստատեց մեր անոր հետ նստելու գիտաւորութիւնը: Երկար ընդգիմութենէ վերջը յանձնառու եղաւ ձերքը: Երկուքնիս ալ օրը երկու քարէն վճարել որոշեցինք մեր վարժութեան և ուտելիքին համար: Այս որոշումները ընելէ վերջը տղան Մարձեղինա զրկուեցաւ հացի, զինուոյ, պանիրի և պտուղի նոր պաշար առնելու: Երիկունը նաւակը ծով իջեցնելու օգնեցինք և մեկնեցանք:

Առաջին զիշերը սքանչելի եղաւ: Ծոյլը՝ Զվիցցէրիոյ լեռ-
ներէ շրջապատած լճի մը նման հանգարտ էր: Արջափ որ եղեր-
քէն կ'հետանայինք Նաբոլիոյ պալատին պատուհաններու և նա-
ւահանդասին կրակէ լեզուներու անհետիլը կ'տեսնէինք հորիզոնին
լծանձը գծին տակ: Փարոսները միայն եղերքը կ'ցուցնէին, բոյց
անոնք ալ կ'դեղնէին Ա.է.սու.Ֆի հրաբուխէն ելած թեթեւ կրակէն:
Մինչպէս ձկնորսը ուռիանք կ'թողուր և կ'քաշէր, և ազան կէս
ննջած կ'ձգէր որ ջահը երերայ իր ձեռքին մէջ, մենք ալ երբեմն
երբեմն թոյլ շարժում մը կուտայինք նաւակին և հիացումով
միտ կ'դնէինք ջուրին քաղցրաձայն կաթիլներուն որ մեր թիերէն
մղուէրով գաշնակնարար ծովու մէջ կ'ցայտէին արծաթ ամանի
մէջ կ'նստը մարգարիտներու նման:

Երկար ստեղծ է վեր Բողիլիքի ծայրը կրկներ, Բուզըն,
Պայկայ ծոցը անցեր էինք, նոյնպէս Պայէթի ծոցին նեղույցէն որ
Միլէն հրուանդանին և Բրօսիտա կղզոյն մէջ տեղն է: Քունը
մեր արեւանայ վրայ ծանրացաւ երբ ծովուն խորը հասանք:
Տղան քով նստարաննուս տակ պառկեցանք:

Ձկնորսը նաւակին մէջի ծալուած ծանր սաղապար մեր վրայ
ծածկեց: Այսպէս երկու կոհակի մէջ քնայանք անզգայաբար
տասանուերով ծովէ մը որ հազիւ թէ կ'ձուէր կայմը: Ցերեկ էր
երբ արթնցանք: Պայծառ արեգակ մը, լուսոյ ժապուէններով
ծովը կ'գունաւորէր և կ'ցուրար անծանօթ ծովեզեր մը սպիտակ
ստեղերու վրայ: Մեզմը զեփիւս մը որ այն երկրէն կ'փչէր՝ մեր
դիւտուն վրայի առագաստը կ'տատանէր և կ'մղէր մեր նաւակը ծո-
ցէ ծոց և ժայռէ ժայռ: Ասիկա Իշիա գեղեցիկ կղզոյն ատամ-
նաձև և սրածայր եզերքն էր, ուր վերջը այնչափ երկար պիտի
քնակէի և պիտի սիրէի զան: Առօրյ մէջ լողացող այս կղզին
առաջին անգամ կ'երեւէր ինձ ծովէն ելելով և կապոյտ երկնից
մէջ կորուսելով ուր կարծես թէ ձլած է ամառ զիշեր թեթեւ
քնոյ մէջ բանաստեղծի մը երազով:

Իշիա կղզին՝ որ Պայէթի ծոցը Նաբոլիոյ ծոցէն կ'զատէ, ինք
ևս անձուկ նեղուցով մը Բրօսիտա կղզիէն կ'զատուի, սրածայր
լեռ մ'է որու սպիտակ և ստէպ շանթահար գաղաթը՝ իր փըշ-
րուած ակունները դէպ 'ի երկինք կ'բարձրացնէ: Իր կողերը հո-
վիաներէ, խոռոչներէ, վտակներու հոսանքէ վերէն 'ի վար ծած-
կուած և մութ կանաչ շագանակներէն շրջապատուած են: Ծո-
վու խիտ մտ և ալիքներու վրայ հակող բլուրներու վրայ խոր-
ճիթներ և զիւղակներ կան տեղ տեղ այգիներու որթերու տակ
պահուած: Ամէն մէկ զիւղ իր յատուկ նաւաբեռ-թիւնն ունի: Այս-
պէս կ'կոչեն այն նաւահանգիստը՝ ուր կղզոյն ձկնորսներու նա-
ւերը և քանի մը լաստերու կայմեր կ'տատանին: Առաջատար-
կաշները ծովեզերի ծառերուն և որթերուն կ'գալին: Լեռան գառի-
վարէն թափուն խոռոչներու մէջ, բրդաձև բլուրներու վրայ կան-
գուն, շագանակներէն յենած, ստուերաձիգ կաղնիներու բազ-
մութիւնէ շրջապատեալ, իբր սպիտակ կամարներէ զարդարուն,
այս սուներէն ամէն մէկը բանաստեղծի կամ սիրողի մը երազին
երեւակայական բնակարանը կրնայ բլլալ: Մեր աչերը չէին յա-
զեր այս անսարանէն: Եղերքը ձուկերու առատութիւն կար և
ձկնորսը յաջող զիշեր մը անցուցեր էր: Աղբոյն փոքրիկ մէկ
ծոցը ելանք որպէս զի շրջակայ աղբուրէ մը ջուր ստնունք և
ժայռերու տակ փոքր ինչ հանդէնք: Արևը յարեւմուտս խոնար-
հելու ատեն՝ Նաբոլի վերադարձանք թիալարի նստարաններու
վրայ պառկած: Պայմէն նաւակին խելին կողմը դրուած քառա-
կոսի առագաստ մը՝ որու չուանը տղան բռնած էր, կ'բաւէր
մեզ Բրօսիտայ Միլէնի հրուանդանին ժայռերէն անցնիլ և ծո-
վուն ջուրը մեր նաւակին տակ 'ի փրփուր հանել:

Ծերունի ձկնորսը և ազան մեր աջակցութեամբը աւազին վը-
րայ քաշեցին նաւակը և ձուկերու դամբիւղները Պարձեղնայի
ժայռերու ներքև գոնուով փոքրիկ տան շտեմարանը տեղաւորեցին:

1002
1040

Հետևեալ օրերը մեր նոր գործը վերստին կ'սկսէինք ուրախ գուարթ: Նաբօլիոյ բոլոր կոհակները շարունակ փրփրեցուցինք: Այսպէս Քաբբի կղզին տեսանք՝ ուր երևակայութիւնը դեռ Տիրբէրի ստուերը կ'վանէ: Տեսանք Քիւմ և իր սաճարները, խիտ դափնիներու և վայրի թղենիներու սակ ծածկուած, Պայիա և իր նսեմ վայրերը՝ որ երբեմն Հռովմայ երիտասարդութեան և հեշտութեանց ապաստանարան էին, արդ անոնց պէս ծերացած էին. Քօրթիշև և Քօմֆէիա Աէսուֆի լավային և մոխրին սակ կ'ժպտէին. Քասթէլամարն ալ տեսանք, որու դափնիները և վայրի շագանակենիներու բարձր և մթին անտառները ծովու մէջ բեկբեկելով նաւահանգստին յարագօչ ալիքները մութ կանաչի կ'զուհաւորէ: Երբ նաւալարը ամէն տեղ ձկնորսներու քանի մը ընտանիքներ կ'ձանչնար, որոց մօտ հիւրընկալութիւն կ'դանէինք երբ ծովը անհանդարտ ըլլար և Նաբօլի վերադառնալու արգելք մը պատահէր:

Երկու ամիսի չափ պահուով չ'մտանք: Ժողովուրդին հետ օդին մէջ կ'ապրէինք, ժողովուրդին պարկեշտ կեանքով: Մենք ալ բնութեան յարմարելու համար ժողովուրդին նմանած էինք: Գրեթէ իր հագուստով, իր լեզուն կ'խօսէինք, և իր սովորութեանց պարզութեամբն իր բնիկ զգացումներու պարզութեան հաղորդ կ'ընէր մեզ:

Սակայն այս փոփոխութիւնը բարեկամիս և իմ վրայ այնքան չէր ազդեր: Երկուքնիս ալ զիւրը սնած՝ յեղափոխութեան փութորիկներու ատեն, երբ մեր ընտանիքը կամ ընկճեր կամ ցըրուեր էին, մեր տղայութեան ժամանակ զիւղական կեանք վարեր էինք. ան՝ Վրէզիվտանի լեռներու մէջ դայեակի մը քով որ մօրը բանտարկութեան ատեն իր քով առած էր զէնք. ես ալ Մաքոնէի բլուրներու վրայ գիւղական փոքրիկ բնակարանին մէջ՝ ուր հայրս և մայրս իրենց վտանգի ենթակայ բոյնը հաստատեցին:

Մեր լեռերու հովիւին, երկրագործին և Նաբօլիոյ նեղուցին մէջ դանուող ձկնորսին մէջ եղած տարբերութիւնը միայն վայրը, լեզուն և արհեստն էր: Այսօր կամ ալիքը մի և նոյն խորհուրդները կ'նեղչնէն մարդոց որ կ'ձեղքեն երկիրը կամ ծովը: Բնութիւնը նոյն լեզուն կ'խօսի անոնց որ կ'բնակին իր հետ լեռան կամ ծովու վրայ:

Այս զգալով՝ այն պարզ մարդոց մէջ օտար չէինք: Բնազգումներու նմանութիւնը մարդոց մէջ ազգականութիւն է: Աննաց այս միօրինակութիւնը անդամ զմեզ թմբեցնելով կ'հաճեցնէր: Ցառով կ'տեսնէինք ամառուան վերջերու յառաջանալը և աշնան ու ձմեռուան մօտիլը որմէ վերջը պէտք էինք հայրենիք վերադառնալ: Մեր ընտանիքը կ'սկսէին զմեզ կանչել անհանդիստ կերպով: Ըստ կարի վերադարձի գաղափարը կ'վանէինք մեր մտքէ և կ'ողէինք երևակայել որ այս կեանքը երբեք վերջ պիտի չունենար:

Ե

Սակայն սեպտեմբեր իր անձրևով և որոտմամբ սկսաւ: Ծովը նուազ հանդարտ էր: Մեր արհեստը առելի դժուար երբեմն վտանգաւոր կ'ըլլար: Ձեփիւռները կ'սկսէին ցրտիլ, ալիքը կ'փրփրար և շատ անգամ իր ցայտումներով մեզ կ'թրջէր: Նաւահանգստին վրայ սնած երկու հասարակ թուխ վերաբեկուներ ունէինք, զորս Նաբօլիոյ նաւարարները և լապարձիկները ձմեռը ուսերնուն վրայ կ'նետեն: Այս վերաբեկուներուն լայն թևերը մերկ բազուկներու քովը կ'կախուին: Գլխանոցը, օդին յարմար, կամ ետևը կերերայ կամ ձախտին վրայ ինկած, որպէս զի նաւարարին գլուխը կամ անձրևէն և ցուրտէն պատսպարէ, կամ թողու որ հովը և արևուն ճառագայթները իր թրջած մաղերու մէջ խաղան:

Օր մը Մարձելիայէ միկնեցանք հանդարտ ծովով, զոր թեթև քամի մը անպամ չէր կնձուեր, Քիւմի եղերքը առաջին թունոս և կարմրաթևեր որսալու, զորս հոսանքները նոյն եղանակին կը

մղեն հոն : Առաւօտեան կարմրագոյն մէզը եղբրքը կ'սրատէր , որով երեկոյեան հով մը դուշակել կուտար : Այուսայինք կանխել հովը , և թանձր ու հանդարտ ծովը չ'զայրացած Միզէնի հրուանդանը կրկնելու ժամանակ ունենայ : Որքը ստատ էր : Ազեցիկնք քանի մը անգամ ևս ուռկաններ ձգել : Հովը յանկարծ հասաւ : Էրքովի գազաթէն , ահագին լեռ մը որ Իշխան կ'սրատէ , ինչ կա այնպիսի աղմուկով և սաստկութեամբ որ կարծես թէ նոյն ինքն լեռը ծովուն մէջ կ'տապալէր : Նախ մեր շուրջը դանուած ջուրին երեսը հարթ հաւասար ըրաւ , ինչպէս որ երկաթէ բահը հողին կոշտը կ'հարթէ և ահօսը կ'շտկէ , յետոյ ալիքը իր ապշուածքն սթափած քանի մը վայրկեանի մէջ մրմնալով ուռեցաւ , այնպիսի բարձրութեամբ՝ որ երբեմն եղբրքն ու կղզիները կ'զատէր մեզմէ : Թէ ցամաքէն և թէ Իշխանի հեռի և արդէն Միզէն հրուանդանը ու Բրօսիտա յունական կղզին դատող նեղուցին կէտը հասեր էինք : Մէկ միջոց ունէինք բռնելիք , որաշեցիկնք նեղուցին մէջ մտնել , և եթէ անցնելու յաջողէինք ձախ կողմը Պայիա նեղուցը անցնիլ և ապաստանիլ իր հանդարտ ջուրերու մէջ :

Ալիքի մը դազաթէն՝ ուր նաւակին հաւասարակշռութիւնը վայրկեան մը փոփոխ մըրկին մէջ զմեզ կախեց , ծեր ձկնորսը չ'վարանեցաւ , իր շուրջը արագ ակնարկ մը ձրեց , նման այնպիսի մարդու մը որ ծառի մը վրայ կ'ելէ կորսուած ճամբան փնտրելու . յետոյ ղեկին դիմեց . « Թիերնուդ , աղաքներ , պոռայ , պէտք է որ գէտ 'ի հրուանդան թիալարինք հովէն աւելի շուտ : Եթէ մեզմէ արագ հասնի , կորսուած եմք » : Հնազանդեցանք ինչպէս որ մարմինը բնազդումին կ'հնազանդի :

Աչերնիս անոր աչերուն յարած՝ իր ուղղութեան արագ նշանը փնտրելու համար միջին նստարաններու վրայ ծռեցանք , և մերթ բարձրացող ալեաց վրայ դժուարաւ ելելով , մերթ անոնց փրփուրովը իջնող կոհակներու խորը դահալիծելով , կ'ջանայինք մեր անկումը մեղմել ջրին թիերով զխնդրելով : Աւթ կամ տասը մէկ մէկէ աւելի ահագին ալիք նեղուցին ամեն ամձուկ տեղը նետեցին մեզ : Բայց հովը , ճիշդ նաւալարին լրածին պէս ,

մեզմէ կանխած էր , և հրուանդանին ու կղզոյն ծայրին մէջ մտնելով այնպիսի զօրութիւն մը ստացած էր՝ որ բուռն լավայի հնչունով կ'կատղեցնէր ծովը , և ալիքն ալ փախչելու բաւական տարածութիւն չ'գտնելով ղենքը մղող փոթորկին առջև՝ կ'հաւաքուէր , կ'բացուէր , կ'հոսէր , յիմար ծովու պէս ամէն կողմ կ'սփռուէր , և չ'կրնալով նեղուցէն փախչիլ , Միզէն հրուանդանին սրածայր ժայրերու գէմ սոսկալի հարուածներով կ'բաղէր , և հոն փրփուրէ կոթող մը կ'վերցնէր որու փոշին մինչև մեր վրայ կ'զատնար :

Ը

Անմտութիւն էր նոյն անցքէ անցնելու փորձել դիւրարեկ նստակով մը զոր փրփուրի պարզ հոսանք մը անգամ կրնար ընկնել : Փրփուրէ կոթողով լուսաւորուած հրուանդանին վրայ ձկնորսը նայուածք մը շրջեց զոր երբէք պիտի չմոռնամ , վերջէն խաչակնքեց և դոչեց , « Անցնիլ անկարելի է , ծովու մէջ վերազատնալ այլ աւելի , միայն մէկ միջոց կայ . Բրօսիտա հասնիլ կամ կորսուիլ » :

Որչափ որ նորեկ էինք ծովու կրթութեան մէջ , սակայն այս տեսակ զործի մը դժուարութիւնը կ'զգայինք : Հրուանդանին գէմ ուղղեցինք մեր ընթացքը ուր հովը կ'մղէր զմեզ : Մեզի հետ փախչող ծովուն կ'հետեւէինք և ալիքները զմեզ մինչև իրենց գազաթէն կ'բարձրացնէին , այսպէս չէին յաջողեր զմեզ իրենց բացած անդունդներու մէջ դահալիծել : Բրօսիտայի երեկոյեան լոյսերու փայլելը մեր աջ կողմը կ'տեսնէինք ուր հասնելու համար պէտք էինք խոտորակի ալիքները ձեղքելով սահիլ գէտ 'ի եղբրք կոհակներու ձորերու մէջ : միշտ անոնց զարձնելով նաւակին կողմ , և ծայրերը գէտ 'ի հով : Այսու ամենայնիւ հարկը չէր թողար մեզ վարանիլ : Ձկնորսը նշան ընելով որ թիերնիս բռնանք , հետևող կոհակի մը միջոցին օդուտ քաղելով ղեկը դարձուց , գէտ 'ի Բրօսիտա ուղղուեցանք և նաւեցինք ծովային խո

տի տերևի մը նման զոր ալիք մը ուրիշ ալիքի կ'մղէ, և կոհակ մը կոհակէ կ'առնու:

Թ

Ընթացքնիս մեղմ էր և գիշերը հասած: Փոշին, փրփուրը, ամպերը՝ զորս հողմը քայքայուն բեկորներով նեղուցին վրայ կը դարձնէր, մթութիւնը կ'կրկնապատկէին: Ծերունին հրամայեց սղուն որ իր ուէտինէ ջահերուն մին վառէ, ասիկա կամ ծովու խորերու մէջ իր ընթացքը լուսաւորելու համար էր, կամ Բրօսիտայի ձկնորսներու խնայնելու որ նեղուցին մէջ նաւ մը կորստանա միջակի մէջ կ'դտնուէր և թէ այն նաւակը կ'հայցէր չէ թէ անոնց օգնութիւնը հասցա աղօթքները: Աքանչելի և տըխուր էր այն խեղճ աղուն տեսքը, մէկ ձեռքով պզտիկ կայմին փաթթուած և միւսով գլխուն վրայ վերցնելով այն կարմրափայլ ջահը, որու բոցը և շողին հողմէն կ'սլորուէին և կ'այրէին իր մատերն ու մաղերը: Այս երեքուն լոյսը ալիքներու դադարէր երևելով, և անոնց խորութեան մէջ աներևութանալով, միշտ մատուցաւ պատրաստ և միշտ անշիջելի վիճակի մէջ նշանակ մ'էր նայ չորս անձերու կենաց որ այն գիշերուան տանջանաց մէջ ազատութեան և մահու գէմ կ'կուտէին:

Ժ

Երեք ժամ՝ որոնց վայրկեանները գերեւք չափող մտածումներու տեղումներն ունին, այսպէս անցան. լուսինը երեցաւ և սովորականին պէս հողմն առելի բուռն եղաւ: Եթէ ամենափոքր առապատ մ'ունենայինք, քսան անգամ գմեղ կործանած սլախ ըլլար: Թէև նաուռն ցած ծայրերը փոթորկին այնչափ ենթակայ չէին՝ բայց կային վայրկեաններ՝ ուր կ'կարծէինք թէ մեր ող-

նտիսյտը ալիքներէ կ'խորտակուէր և գմեղ ծառէ ինկած չոր տերևի մը պէս ասդին անդին կ'դարձնէր: Նաւերնիս ջրով լեցուեցաւ և չէինք հասներ շուտ մը պարպել զայն: Կային վայրկեաններ՝ ուր կ'զգայինք թէ նաւակը կ'ընկղմէր նման այն դագաղին՝ որ փոսին մէջ կ'իջնայ: Ջրին ծանրութիւնը առելի անհնազանդ կ'ընէր նաւը որով կոհակներու մէջ վեր ելելու կ'դանդաղէր: Մանրերկրորդ մը յասպարում, և ահա ամէն բան լմնցած կ'ըլլար:

Ծերունին առանց խօսելու արտասուալի աչերով նշան ըրաւ որ նաւուն բոլոր բեռերը ծովը նետենք: Ջրի ամանները, ձուկի զամբիւղները, երկու հասարակաստները, երկաթէ խարխուր, պարանները, մինչև հազուատներու ծանր ծրարները, մեր հասարակ վերարկուները, բոլորն ալ ծով նետուեցան: Խեղճ նաւակը, վայրկեան մը իր բոլոր հարստութեան լողալը գիտեց. նաւը վերստին ելաւ, և թեթև ալիքներու դադարէն սրացաւ, բեռէն ազատած նժոյղի մը պէս:

Անզգայաբար նուազ աղմկալի ծովու մը մէջ մտանք որ Բրօսիտայի արևմտեան ծայրէն քիչ մը պատսպարուած էր: Հողմը թուլցաւ, ջահին բոցը մեծցաւ, լուսինը ամպերու մէջէն կապտազոյն ծակ մը բացաւ. ալիքները երկնալով հանդարտեցան և գլուխնուս վրայ դուալէ դադրեցան: Քիչ քիչ ծովը կարճ և թաքուն եղաւ գրեթէ հանդարտ ծոցի նման, և Բրօսիտայի ծայրին սև ստուերը հորիզոնին գիծը կտրեց մեր առջև: Պղզւոյն ծոցը ձևայնող ջուրերու մէջ էինք:

ԺԱ

Դէպ 'ի եզրը ծովը խիստ աղմկալի էր: Նաւահանդիստը փրնտուելու համար, պէտք էինք յանձն առնուլ կղզիէն հեռանալ իր խութերու մէջ: «Հանդարտեցէք, տղաքներ, ըսաւ ձկնորսը ջահին լուսովը ճանշալով եղերքը, Աստուածածին մեզ ազատեց»

Յամաքին մօտ ենք, և այս գիշեր տանս մէջ պիտի պառկինք :
 Կարծեցինք որ խելքը կորուսեր էր, վասն զի Յարձեղինայի մէջ
 իր մութ շտեմարանէն ուրիշ բնակարան ունենալը չէինք զիտեր
 և առտուանէ յառաջ հոն դառնալու համար պէտք էինք նեղու-
 ցը մտնել, հրուանդանը կրկնել, և վերստին դէմ կենալ այն
 մենչող ծովուն՝ որմէ հազու ազատած էինք : Բայց անիկա մեր
 զարմացման վրայ կ'ծիծաղէր, և մեր աչաց մէջէ՛ զուշակելով
 մեր մտածումը, « Մի վախ՛նաք, երիտասարդներ, կրկնեց, պիտի
 հասնինք առանց ալիքէ՛ մը թրջուելու » : Աւերջէն բացատրեց թէ
 Բրօսիտացի էր ինք. թէ կղզւոյն այս եզերքը դեռ իր հօրը խըր-
 ճիթը և պարտեզը ունէր, և այս միջոցին իսկ, իր ալևոր կիներ
 աղջիկ թուան հետ օւլեբնոյի քոյրը, և երկու ուրիշ փոքր աղաք-
 ներ, իր տան մէջ թուղերը կ'չորցնէին և սրթերը կ'կթէին ո-
 թոնց խաղողները ինք Նաբօլոյ մէջ կ'ծախէր : « Քանի մը վայր-
 կեանս ևս թիալարեցէք, յաւելցուց, և աղբիւրին ջուրը պիտի
 լամնք, որ Իշխայի գիւնիէն տալի յատակ է » :

Այս խօսքերը ոյժ տուին մեզ. մըրնի մը չափ տեղ ևս թիա-
 վարեցինք, Բրօսիտայի աջ կողմի փոփոքացող ափանց երկարու-
 թեամբ : Երբեմն երբեմն տղան իր ջահը կ'բարձրացնէր և կ'որո-
 րէր, որ իր ախոր լոյսը ժայռերու վրայ կ'զարնէր, և ամէն տեղ
 անմատչելի սրստ մը կ'տեսնէինք : Աւերջապէս կրանիթեայ ժայ-
 ուի մ'եսեւը՝ որ պատնէջի պէս ծովու մէջ կ'յառաջանար, գիտե-
 ցինք որ ժայռը կ'իջնէր և կ'փոքուէր բակի պատի ձեղքուածքի
 պէս. զեկը զէպ' ի եզերք վարձուց զմեզ, երեք վերջին կահակ
 մեր յոգնած նաւը երկու խութի մէջ նետեցին ուր փրփուրը կը
 բզգար ցած ծովու վրայ :

116

ԺԲ

Նաւուն գլուխը ժայռին դպելով՝ չոր և հնչող ձայն մը հա-
 նեց պարապ տեղ ինկելով կտրուող տախտակին ձայնիւնին նման :

Ծովուն մէջ ցատկեցինք, պարանի մը մնացորդով նստակը լա-
 րրսեցինք, և հետեցանք ձերոււոյն ու տղուն որ մեզ կ'ա-
 ուջնորդէին :

Ժայռին վրայէ ելանք տեսակ մը անձուկ սանդուղէ մը՝ զոր
 սղոցը ժայռին մէջ անհարթ կերպիւ փորած էր ծովու ջուրե-
 րէ բոլորովին սահուն աստիճաններ : Այս կարծր ժայռէ սանդու-
 ղը՝ որ երբեմն անկոխելի էր, լմնցած էր քանի մը կեղծ աստի-
 ճաններէ որոնք շինուած էին երկայն ձողերու ծայրեր պատին ծա-
 կերուն մէջ մխելով և անոնց վրայ հին նսերու ձիւթով ծած-
 կուած տախտակներ կամ չոր տերեւներով ծածկուած շաղանակե-
 նիի ճիւղեր սփռած էին : Այսպէս յամրաքայլ չորս կամ հինգ
 հարիւր աստիճան ելելէ վերջը՝ փոքրիկ բակի մը մէջ դանուե-
 ցանք՝ զոր մոխրաղոյն քարերէ պատ մը կ'ըջապատէր : Բակին
 խորը երկու մութ կամարներ կ'բացուէին որոնք շտեմարանի ուղին
 կ'երևէին : Այս միապաղաղ կամարներու վրայ երկու ցած և բո-
 լորաձև կամարներ տանիքով յարկ մը կ'կրէին՝ որուն շուրջը
 խնկենիի և շահաստարամի ամաններով զարդարուած էին : Կամարնե-
 րուն տակը կ'տեսնուէր գեղջկական ձեմելիք մը՝ ուր լուսնի նշոյլ-
 ներով կախուած կ'փայլէին ոսկի կանթեղներու նման եղիպտոս-
 ցորեններ :

Աղէկ չմնացած տախտակներէ դուռ մը այս ձեմելիքին վրայ
 կ'բացուէր : Աջ կողմին դեպինը՝ որու վրայ տունը անհաստա-
 րապէս շինուած էր՝ մինչև ձեմելիքին բարձրութեամբ կ'ելէր :
 Մեծ թղենի մը և որթերու քանի մը ոլորուն արմեր անկէ տան
 ծայրին վրայ կ'հակէին իրենց տերեւները և պտուղները ձեմելի-
 քին մուտքին վրայ տարածելով և ձգելով երկու կամ երեք ճիւ-
 ղեր մինչև կամարներու յետած պատին վրայ : Իրենց ճիւղերը
 կիսով կ'վանդակէին երկու ցած սրտուհաններ՝ որոնք այս տե-
 սակ մը պարտեզին վրայ կ'բացուէին, և եթէ այս պտտուհան-
 ները չըլլային, այս միապաղաղ, քառակուսի և ցած տունը, այն
 եզերքին մոխրաղոյն ժայռերէ մէկը, և կամ կարծրացած լավայի
 կտորներէ մին պիտի կարծուէր զոր շաղանակենին, բաղեղը և
 օրթը իրենց ճիւղերով կ'սեղմն և կ'սպտոն և ուր Քասթէլմա-

քի և Սօրանժի այդեպանը, դուռով մը գոցուած այր մը կ'փորէ
էր զինին սրահելու համար այն որթին քով ու իրեն բերած էր:

Երկար և արագ ելքէն, և ուսերնուս վրայ առած թիերուն
ծանրութենէ շնչաստար՝ վայրկեան մը ձերունին և ես փակին
մէջ կանկ առիւք, շունչ առնելու համար: Բայց տղան իր թին
կոյտ մը մացառներու վրայ նետեց, և թեթև մը սանդուղէն ել-
լելով իր վառած ջահը ձեռքը սկսաւ պատուհաններէն մէկուն
ղարնել և ուրախ ձայնով մեծ մայրը և քոյրը կանչելով. «Մայր
իմ, քոյր իմ, կ'դռէր: Կայէթանճ, Արայիւլէլա՛, արթնցէք, բա-
ցէք: մեր հայրն է, ես եմ. մեզի հետօտարականներ ալ կան»:

Կէս արթնցած, բայց յստակ և քաղցր ձայն մը լսեցինք, որ
տան խորէն զարմացման քանի մը շփոթ ազդակներ կ'ձգէր:
Յետոյ պատուհանի մը փեղկը կէս բացուելով, մերկ և սպիտակ
թևէ մը հրուեցաւ և ջահին լոյսէն՝ զոր տղան ոտից մատներուն
վրայ կայնելով դէպ 'ի պատուհանը կ'տանէր, մանկամարդ օրի-
որդի մը զմայլելի կերպարանքը տեսանք:

Արացիելա իր քունին մէջ եղբօրը ձայնէն ասլշած՝ ոչ միտքը
եկած և ոչ ատեն ունեցած էր զիշերային հաղուտ մը հազ-
նելու: Պատուհան ցատկած էր օտքերը բոլիկ ինչպէս կ'ննջէր
անկողնին մէջ: Իր երկայն խարտեաշ վարսերուն կէսը մէկ այ-
տին վրայ կ'իյնար, և միւս կէսը վզին շուրջը կ'պատէր, բայց
սաստիկ հողմը ուսին միւս կողմը տանելով զայն կիսաբաց փեղկին
կ'ղարնէր և վերստին կ'բերէր իր երեսը շոյելու աղուսի մը
հողմավար թևին պէս: Երկու ձեռքերով մանկամարդ աղջկը ա-
չերը կ'շփէր, արմուկները վերցնելով և ուսերը տարածելով
քունը վանել ուղող տղու մը առաջին շարժումին պէս: Շատիկը
վզին շուրջը պատած, բարձր և նորը հասակ մը կերակրէր,
կտակն տակ երիտասարդութեան նշանները հաղու ձևացնելով:
Աչերը՝ ձուածն և խոշոր, մոյզ սևին և ծովու կապոյտին մէջի
անորոշ գոյնը ունէին, այն գոյնը՝ որ նայուածքին խոնարութենէ
ճառագայթը կ'քաղցրացնէ և կնոջ մը աչաց մէջ նոյն չափով
կ'խառնէ հոգոյն փափկութիւնը՝ կրից զօրութեան հետ: Գոյն
երկնային զոր Ասիոյ և Իտալիոյ կանանց աչերը կ'առնուն, իրենց

բոցավառ օրուան կիզող կրակէն և երկնից յստակ կապոյտէն,
իրենց ծովէն և զիշերէն: Այտերը լեցուն և բոլորակ էին հաս-
տատ զիծով, բայց քիչ մը դեղնած, և կլիմայէն սակաւ ինչ
թուխ գոյնով, չէ թէ հարաւային այն անսրատ սպիտակութեամբ
որ դարերէ 'ի վեր օդին և ալեաց առջև դրուած մարմարինի մը
գոյնին կ'նմանի: Բերանը՝ որուն շուրթերը բաց և մեր երկրին
կիներէն աւելի լայն էին, անկեղծութեան և բարութեան ծաղ-
քերը ունէր: Ակունքերը, կարճ բայց սպիտակ, ջահին երեքուն
լոյտով կ'փայլէին, ծովուն եզերքը արևէն զարնուած ջուրին բեկ-
բեկումն տակ դանուող սատափի կատրներու պէս:

Իր կենդանի բայց քիչ մը դժուարին և շեշտալի խօսքերը,
զորս իր եղբօր կ'ուղղէր և որոնց կէսը հողմէ կ'ցրուէին, մեր ա-
կանջին երդի պէս կ'հնչէին: Աբրպարանքը, ջահին լոյսին չափ
շարժուն, վայրկենի մը մէջ զարմանքէ սոսկումի, սոսկումէ ու-
րախութեան, և փափկութենէ ծիծաղի փոխուեցաւ. յետոյ մեծ
թղթնին ետև մեզի նշմարելով պատուհանէն քաշուեցաւ շփոթ
ձեռքը փեղկը թողոց, որ աղատ պատին զարկաւ. և մեծ մայրը
արթնցնելու և կէս մը հաղուելու համար ատեն անցընելէ յե-
տոյ, կամարածն յարկին տակ դուռը բացաւ և իր հարը և եղ-
բայրը համբուրեց բոլորովին յուզեալ:

ԺԳ

Պառաւ մայրը իսկոյն երեկոյս, ձեռքը կարմիր հողէ ճրագ մը
բռնած որ իր նիհար և դեղնած երեսը և սեղանին վրայի աղե-
կատին բոլորտիքը փաթթած բուրդին պէս ճերմակ մազերը կ'լու-
սաւորէր: Ամուսնոյն ձեռքը և տղուն ճակատը համբուրեց: Բու-
լոր պատմութիւնը՝ զոր այս տողերը կ'պարունակեն, քանի մը
խօսքով և քանի մը նշաններով հասկցուեցաւ այս աղքատ ըն-
տանիքին անլամոց մէջ: Ամէն բան չէինք լսեր, բայց քիչ մը
հեռու կ'կենայինք որպէս զի մեր հիւրընկալներուն սրտին զեղումը

չ'նեղենք : Աղքատ էին , մենք ալ օտարական ըլլալով պարտաւոր էինք յարդել զիրենք , ասոր բաւականապէս կ'վկայէր իրենց գրան քով մեր ակնածական կեցածքը :

Արացիէլլա երբեմն երբեմն զարմացման նայուածք մը իբր երազի մէջէ կ'արձակէր մեր վրայ : Երբ հայրը պատմութիւնը լըմնցուց , պառաւ կիներ վառարանին քով ծնկան վրայ եկաւ . Արացիէլլա ասնիքը երթալով խնկենիի տերև մը և նարնջենիի քանի մը ծաղիկներ բերաւ , աթոռ մը առաւ և իր մաղերէ քաշած երկայն գնդասեղներով փունջ մը կախեց Աստուածածնայ փոքրիկ պատկերին առջև որ գրան վրայ զրուած էր և որու առջև կանթեղ մը կ'վառէր : Իմացանք թէ փառաբանութեան ցոյցն էր այս իր սուրբ Պահպանուհւոյն որ իր հատը և եղբայրը ազաւտած էր : Այս երախտադիտութենէ մենք ալ մեր բաժինը առինք :

ԺԴ

Տան ներսի կողմը գոլթի ժայռին նման մերկ էր : Անձեփ պատեր , քիչ մը կիրով միայն ճերմկած : Մողէսները լոյսէն արթնցած կ'փախչէին և կ'ճչէին քարերու խորշերու մէջէ ձարխոսի տերևներու տակ որ տղոց իբր անկողին կ'ծառայէր : Առաստաղ կազմող մամուսապատ դերաններէ կախուած էին ծիծառներու բոյները՝ ուրիշ կ'տեսնուէր պղտիկ սեռաւ գլուխնին և երկչոտ աչերնուն փայլելը : Արացիէլլա և իր մեծ մայրը երկրորդ սենեակը կ'պառկէին կտոր մը կտաւով ծածկուած անկողնի մը վրայ : Պտուղներու զամբիւղներ , և ջորիի մը համեալը յատակը կ'ծածկէին :

Չկնորսը , տեսակ մը ամօթով մեր կողմը դարձաւ , ձեռքով իր բնակարանին աղքատութիւնը ցուցնելով : Խոքը տանիքը առաջնորդեց մեզ . պատուոյ տեղ մը կ'սեպուի այն թէ Արևելքի և թէ Իտալիոյ հարաւային կողմը :

Տղուն և Արացիէլլայի օգնութեամբը , տեսակ մը կայան ձեւա

ցուց որուն մէկ ծայրը տանիքին պատին կ'յինուր և միւսը յատակը : Այս ասպատանորանը լեռէն կտրուած շագանակենիներու տանն երկու հասի չափ ճիւղերով ծածկեց և տակը ձարխոսի կոյտեր սփռեց , երկու կտոր հաց , թարմ ջուր և թուղեր բերելով ննջելու հրաւիրեց մեզ :

Օրուան յոգնութիւնները և այլայլութիւնները մեր քունը ծանրացուցին : Երբ արթնցանք՝ արդէն ծիծառները տանիքին վրայ մեր անկողնոյն շուրջը կ'երգէին՝ թռչելով , և երեկոյեան լնթիւքին փշուռնքը կ'զողնային . արեգակը՝ արդէն երկնից վրայ բարձրացած , փուռի սէս մեր առաստաղը կազմող ճիւղերուն տերևները կ'այրէր :

Երկար ատեն պառկեցանք ձարխոսի վրայ , այն կէս քունով որ մարդուս բարոյականը կ'թողու որ զգայ և մտածէ , զգայութեանց ելլելու և զործելու ոյժ ունենալէ առաջ : Քանի մը կէս մը հնչուած խօսքեր կ'փոխանակէինք զոր կ'ընդմիջէին երկար լուծիւններ և երազներով կ'լմնային : Առջև օրուան որսը , մեր ոտից տակ երեբուն նստակը , կատաղի ծովը , անմատչելի ժայռերը , երկու փեղկերու մէջ տեղ . Արացիէլլայի երեսը , բոլոր այս կերպարանները մեր երևակայութենէն կ'սահէին կ'անցնէին և մեր միտքը կ'շփոթէին :

Պառաւ մեծ մօր հեծկլտանքը և յանդիմանութիւնները լսելով այս թմբրութենէ սթափեցանք , որ տան մէջ ամուսնոյն կը խօսէր : Առաւարանը , որ տանիքին վրայ կ'ճեղքուէր , անոր ձայնը և քանի մը խօսքերը կ'բերէր մինչև մեզ : Խեղճ կիներ կ'ողբար կարասիներուն , խարսխին , դրեթէ նոր պարաններուն կորստեանը վրայ , և մանաւանդ իրմէ զործուած ու իր կանեփէն հլուսած այն գեղեցիկ առադասներու վրայ , զորս մենք մեր կեանքը ազատելու համար ծովը նետելու բարբարոսութիւնն ունեցեր էինք :

« Ինչո՞ւ , կ'ըսէր մունջ և նկուն ծերունոյն , այն երկու օտարականները , այն երկու Գաղղիացիները հետդ առիք : Չեն գիտեր թէ հեթանոսներ են անոնք , և իրենց հետ զժրագողութիւն և հեթանոսութիւն կ'տանին : Մուրբերը պատժեցին քեզ : Մեր հարստութիւնը առին , փառք տուր որ հօգիդ ալ չ'գրաւեցին » :

Խեղճ մարդը ինչ պատասխանել էր դիտեր. բայց Կրացիէ-
 Էլլա տղու մը յանդրնութեամբ և անհամբերութեամբ, որու մեծ
 մայրը ամէն ինչ կ'ներէ, այս յանդիմանութեան անիրաւութեան
 վրայ յուզեցաւ և ծերունոյն կողմը բռնելով, «Ո՛վ կ'ըսէ թէ՛
 այն օտարականները կուսպաշտներ են, պատասխանեց մեծ մօրը :
 Կուսպաշտները աղքատներու վրայ անանկ զթոտ կերպարանք
 կ'ունենան : Կուսպաշտները մեզի պէս Սուրբերու պատկերաց առ-
 ջն խաչ կ'հանեն : Ձեզի կ'ըսեմ, որ երէկ, երբ դուք ծնկան
 վրայ եկաք Աստուծոյ փառք տալու համար, և ես երբ Աստու-
 ծածնայ պատկերին առջն փունջը կատեցի, տեսայ որ զլուխին
 աղօթելու պէս ծռեցին, կուրծքերուն վրայ խաչակնքեցին, և
 մինչև անդամ երիտասարդոցոյնին աչաց մէջ արցունքի մը փայ-
 լելը և ձեռքին վրայ իյնալը տեսայ » :

« Ծովուն ջուրին մէկ կաթիլն էր այն որ մագերէն կ'իյնար,
 կրկնեց խափ պառաւ կինը » :

« Եւ ես կ'ըսեմ որ արցունք մ'էր, յաւելցուց Կրացիէլլա
 բարկանալով : Ծովեզրէ մինչև հոս հասնելնին, հովը բաւական
 աստն ունեցած էր անոնց մագերէ չորցնելու : Բայց հովը սիրար
 չ'չորցնէր. ուրեմն կ'կրկնեմ որ իրենց աչաց մէջ արցունք կար » :

Իմացանք որ տան մէջ ամենազօրաւոր պաշտպանուհի մ'ունե-
 ինք, վասն զի մեծ մայրը պատասխան չ'տուաւ, և իր մըմնալը
 դադրեցուց :

ԺԵ

Աճապարեցինք իջնել, որպէս զի մեր ընդունած հիւրընկալու-
 թեան համար խեղճ ընտանիքին շնորհակալ ըլլանք : Հոն գտանք
 ձկնորսը, պառաւ մայրը, Պէբբոն, Կրացիէլլան և փոքրիկ մա-
 նուկները, որ ծովեզրը իջնելու կ'պատրաստուէին առջի օրը ձըդ-
 ուած նաւակը տեսնելու համար թէ անվտանգ մնացած էր, վասն
 զի ալէկոծութիւնը դեռ կ'շարունակէր : Անոնց հետ մենք ալ ի-
 ջանք, երկչոտ և զլուխնիս կախած այն հիւրերու նման որ ըն-

տանիքի մը գժբաղդութեան պատճառն են և անոր իրենց վրայ
 ունեցած զգայմանցը վրայ վստահ չեն :

Ձկնորսը և իր կինը քանի մը քայլ մեզմէ յառաջ կ'քայլէին.
 Կրացիէլլա, իր փոքրիկ եղբայրներէ մէկուն ձեռքէն բռնած և
 մուսը թևին վրայ առած, անոնց ետևէն կ'երթար : Մենք ալ
 լուիկ անոնց կ'հետեւէինք : Մանգուղին վերջի աստիճանին վրայ,
 ուր ժայռի մը ծայրը դեռ կ'արգիլէր մեզ խութերը տեսնել,
 վշտի աղաղակ մը լսեցինք, որ միաձայն ձկնորսին և ամուսնոյն
 բերնէն կ'ելլէր : Մերկ թևեր դէպ 'ի երկինք կ'վերցնէին, ձեռ-
 քերը կ'զալարէին յուսահատութեան ցնցիլներու պէս, բուռով
 ճակատնին և աչքնին կ'կոփէին, և կ'փետէին իրենց սպիտակ
 վարսերը, զորս հողմը ժայռերուն վրայ կ'անհետէր :

Կրացիէլլա և պղտիկ տղաքները իսկոյն իրենց ձայնը այս ա-
 ղաղակներու խառնեցին : Ամենքնին ալ խելադարներու պէս սան-
 դուղին վերջին աստիճաններէն անցնելով, դէպ 'ի խութերը վա-
 րցին. յառաջացան մինչև փոփուրէ ծոպերու մէջ զորս ահա-
 գին ալիքները դէպ 'ի ցամաք կ'մղէին, և ինկան եղերքը ումնք
 ծնկան վրայ, մըսերը գլորած, պառաւ կինը երեսը ձեռայ մէջ
 և զլուխը խոնաւ աւազին վրայ :

Մենք, վերջին փոքրիկ ժայռին զլուխէն այս յուսահատական
 տեսարանը կ'զիտէինք, աւանց յառաջանալու կամ ետ քաշուե-
 լու ոյժն ունենալու : Նաւակը՝ ժայռին կապուած, բայց ետևի
 կողմը խարխիս շունենալուն՝ զիշերը ալիքներէ տատանելով, զին-
 քը պաշտպանող խութերէն կտոր կտոր եղած էր : Խեղճ նաւա-
 կին կէսը դեռ պարանէն ժայռին կապուած էր, ուր առջի օրը
 զետեղած էինք : Տխուր ձայնով մը կ'տատանէր կորսուող մար-
 դերու մոնչիւնին պէս, որ կերկերեալ և յուսահատ հառաչով
 մը կ'մարի :

Նաւակին միւս մասերը, խելը, կայմը, շրջանակը, նկարուած
 փայտերը, աւազին վրայ ասդիս անդին սփռուած էին, կուխ-
 մը ետքը զայլերէ պատառուած գիակներու անդամներու նման :
 Երբ եզերքը հասանք, ծեր ձկնորսը մէկ կտորէն միւսին վազե-
 լու զբարձ էր : Ա'վերցնէր, ախոր աչով կ'նայէր, ետքը ու-

քերտն վրայ կ'ընդունուր որ ինան աւելի հեռու երթալու համար։
 Արացիէլլա գետինը նստած կուլար գլուխը զննչակին մէջ։ Տղաք-
 ները, մինչև սրունքը մերկ ծովուն մէջ, պուտալով փայտերուն
 բեկորներուն ետեէն կ'վազէին և կ'աշխատէին դէպ 'ի եղերք
 բերել զանոնք։ Իսկ պատաւ կինը հառաչելէ, և հառաչելով
 խօսելէ չէր գաղեր։ Մենք միայն խառն ձայներն և արտունջ-
 ները մատամբ կ'լսէինք, որոնք օդը կ'ձեղքէին և սիրա կ'ձմլէին։
 «Ո՛ր դաժան ծով, խո՛ւլ ծով, դժոխքի սատանաներէ աւելի չար
 ծով. ծով առանց սրտի և սրտոյ, կ'դռչէր հայհոյանաց բա-
 ուերով և սերլմած բուռը դէպ 'ի ալիքներու ցուցունելով. ին-
 չո՛ւ մեզի ամենքնիս ալ չառիր, քանի որ մեր պարէնը կ'տանես-
 Ահա, դոնէ կտոր կտոր առ քանի որ ամբողջ չառիր»։ Այս
 խօսքերը բերելով նստած տեղէն ոտքի վրայ կ'ելլէր և իր հա-
 դուստին կտորներուն հետ մազերու վարսեր ծովուն մէջ կ'նե-
 տէր։ Չեղքով կոհակը կ'ծեծէր և ոտքերով փրփուրին մէջ կ'ու-
 առատէր։ Յետոյ փոփոխակի բարկութենէ արտունջի, ցնցիւննե-
 րէ քաղցրութեան փոխուելով, վերստին աւազին վրայ կ'նստէր,
 ճակատը ձեռքերուն կոթնած և ողբալով քայքայուն փայտե-
 րուն խութերու զարնուիլը կ'զիտէր։ «Ի՛նչդ նաւակ, կ'սրուար,
 իբր թէ այն մնացորդները սիրելի անձի մը դեռ նոր դրացումէ
 զբիւրած անդամներն եղած ըլլային, այս էր քեզի պարտաւորած
 վիճակնիս։ Պէտք չէր որ մենք ալ քեզի հետ կորսուէինք. միա-
 տեղ կորսուէինք ինչպէս որ միատեղ սպրած էինք։ Հոս կտոր
 կտոր, փոշի եղած, գրեթէ մեռած, դռչելով այն խութին վրայ
 ուր բոլոր դիշերը մեզ կանչեցիր, և ուր պէտք էինք քեզ օյ-
 նել, ի՛նչ կ'մտածես մեր վրայ. դուն այնչափ աղէկ ծառայեցիր
 մեզի, և մենք քեզի մատնեցինք, թողուցինք և կորսնցուցինք։
 Աորսնցուցինք, հոս, տան այնչափ մօտ, և տիրոջը ականջին
 տակ, նետեցինք եղբքը հաւատարիմ շունի մը գիւակին նման,
 զոր կոհակը կ'նետէ անոր խեղդող տիրոջ ոտքին տակ»։

Աերջը, ձայնը արցունքներէ կ'խեղդուէր։ Այլիշէր մի առ մի
 նաւակին յատկութիւնները և այն ստակը զոր վատնէր էին անոր
 համար և այն բոլոր յիշատակները որ այս երեքեալ խեղճ նշխա-

րին կ'վերարերէր։ «Ասոր համար էր որ, կ'ըսէր, այնչափ ա-
 զէկ նորոգել և ներկել տախնք թունոս ձուկին վերջին որսէն
 ետքը։ Ասոր համար էր որ իմ խեղճ տղաս չ'մեռած և իր ե-
 րեք զաւակները որք չ'ձգած, այնչափ սիրով և խնամօք շինած
 էր գրեթէ ամբողջ իր ձեռքով։ Երբ նաւակին խորշէն զամ-
 րիւղները առնելու կուգայի, փայտերու վրայ իր կացիներն հար-
 ուածները ճանչնալով, կ'համբուրէի զանոնք անոր յիշատակին
 համար. հիմա, ծովուն շանձակները և խեղդեալները պիտի
 համբուրեն զանոնք։ Չմեռ գիշերները ինքնին դանակով քան-
 գակած էր Սուրբ-Ֆրանչիսկոսի պատկերը տախտակի մը վը-
 րայ, և նառն խեղին վրայ դրած էր գէշ օգէն պահպանուելու
 համար։ Ո՛ր անողորմ Սուրբ, ի՛նչ կերպով երախտագէտ երև-
 ցար։ Ի՛նչ ըրիր որդիս, կինը և այն նաւակը զոր թողած էր
 իր խեղճ զուտակաց սրտէնը հայթայթելու համար։ Ի՛նչպէս ինք-
 զինքդ չարաշտարանեցիր, և ո՛ւր է ալիքներու խաղալիկ եղած
 պատկերդ»։

«— Մայր, մայր, գոչեց տղոց մին, աւազին վրայ երկու ժայ-
 ուի մէջէ նաւակին մէկ կտորը ժողվելով, ահաւասիկ Սուրբը»։
 Խեղճ կինը իր բոլոր զայրոյթը և անէժքը մտնալով, ոտ-
 քերը ջուրին մէջ դէպ 'ի տլուն վազեց, առաւ իր զաւակէն
 քանդակուած փայտի կտորը և շուրթերուն դպեցուց արցունքնե-
 րով թրջելով զայն։ Գնաց վերստին նստաւ և ալ չխօսեցաւ։

ԺԶ

Նաւակին բոլոր բեկորները մի առ մի ժողվելու օրնեցինք Պէթ-
 բոյին և ծերունայն։ Ծայրատած ողնափայտը աւելի ներս քա-
 շեցինք։ Բոլոր կտորներէ կոյտ մ'ըրինք, որմէ քանի մը փայտեր
 և երկաթներ այս խեղճ մարդերուն կրնային թերևս ծառայել.
 վրանին մեծ քարեր զրինք, որպէս զի ալիքները եթէ բարձրա-
 նային, նաւակին այս սիրելի հատուածները չտարածէին։ Յետոյ

սխտր մեր հիւրընկալներուն ետեւն սուն վերադարձանք : Կառու մը չլոյտ թիւնը և ծովուն վիճակը չէին ներեր մեզ մեկնիլ :

Աչերնիս ՚ի կախ և տունց բառ մը արասանելու կտոր մը հաց և այծի կաթ խմելէ ետքը, զորս Կրացիէլա թզենիին սա- կի աղբիւրին քով բերաւ, տունը սղոյ մէջ ձգելով՝ ժուռ գալու գացինք կղզոյն բարձր լեռան այգիներու և ձիթենիներու մէջ :

ԺԵ

Բարեկամս և ես հազիւ կ'իտօէինք, բայց երկուքնիս ալ նոյն մտածումը ունէինք, և բնազդումով այն բոլոր փողոցները կը մանէինք, որ կղզւոյն արեւելեան կողմը կ'եզերէին, և որոնք Բրօսիտայ մօտակոյ քաղաքը պիտի տանէին մեզ : Քանի մը այծա- բամբակայ քաղաքը պիտի տանէին մեզ : Քանի մը այծա- բամբակայ քաղաքը պիտի տանէին մեզ : Քանի մը այծա- բամբակայ քաղաքը պիտի տանէին մեզ : Քանի մը այծա- բամբակայ քաղաքը պիտի տանէին մեզ :

— Ահա ստիկ ախտը դէպք մը, ըսաւ ինձ բարեկամս :

— Ձոր պէտք է ուրախութեան փոխել այս խեղճ մարդերուն, պատասխանեցի անոր :

— Այդ կ'մտածէի, կրկնեց զօտիին մէջ շատ մը ոսկի դա- հեկաններու ձայնը հանելով :

— Ես ալ նոյնպէս, բայց միայն հինգ կամ վեց ոսկի ունիմ քսակիս մէջ : Սակայն քանի որ դժբաղդութեան կէսին մէջ ես ալ կ'զմտուիմ պէտք է որ դարմանին մէջ ալ կիսով մասնակցիմ :

— Երկուքնէս աւելի հարուստ ես եմ, ըսաւ բարեկամս, Կա- բօրի սեղանաւորի մը քով վարկ ունիմ : Ամէն ինչ առաջուրնէ ես կ'վճարեմ : Գաղղիա հաշիւնիս կ'կարգադրենք :

ԺԸ

Այսպէս խօսակցելով Բրօսիտայի կառիվայր փողոցներէ յամ-

բաքայլ կ'իջնէինք : Իսկոյն Կառու-Քիւնը հասանք : (այսպէս կը կոչեն Արշակաղաղոսի և Իտալոյ եզերքը նաւահանգստին կամ ծովեզեր մօտ եղած տեղը) Կառահանգիստը խոնած էր, Իշխայի, Բրօսիտայի և Կաբօրիոյ նաւերէ, որոնք առջի օրուան փոթոր- կէն ստիպուած էին այն ջուրերուն մէջ ապաստանարան փնտռել : Կառարարներ և ձկնորոններ ոմանք արևուն մէջ կ'նսջէին, ո- մանք ալ ծովեզեր ամբարտակին վրայ խումբ խումբ նստած կը խօսակցէին : Մեր հաղուստէն և կարմիր բուրգէ գտակներէ՝ որ մազերնին զոյցած էր, Քօսքանայի կամ Քէնօվայի երիտասարդ նաւաստիներ կարծեցին մեզ, որոնք Իշխայի իւրը կամ դիւնին Բրօ- սիտա բերող նաւերը կ'րեւէին :

Բոլոր նաւահանգիստէն անցանք հաստատուն և ամբաշէն նա- ւակ մը փնտռելով, որ կարենայ երկու մարդէ զիրու կտա- վալուիլ և որու մեծութիւնը և ձեր կարելիին չափ կորուսածնուս նմանի : Գտնելու համար դժուարութիւն չ'կրեցինք, հատ մը զը- տանք որ կղզւոյն հարուստ ձկնորսի մը կ'վերաբերէր և որ ու- բիշ շատեր ալ ունէր, բայց ստիկայ քանի մ'ամսէ ՚ի վեր էր որ կ'ծառայէր իրեն : Տիրոջը դացինք, որուն տունը նաւահան- գիստը դտնուող տղայք ցուցուցին մեզ : Այս մարդը ուրախ, զրայուն և բարի էր : Շատ շարժեցաւ երբ դիշերուան ձախոր- դութիւնը և իր Բրօսիտայի աղքատ քաղաքակցին վիշաք պատ- մեցինք : Բայց և այնպէս իր նաւակին զինն դահեկան մը չ'կոր- ունցուց, միայն թէ արժէքը չբարձրացուց և սակարկութիւնը ե- րեսուն երկու ոսկիի որոշուելով բարեկամս կանխիկ վճարեց ա- նոր : Այս դումարով նաւակը և բոլորովին նոր հանդերձանք, առաջատար, թակոյկ, պարաններ, երկաթէ խարխալ, ամէն ինչ մերը եղաւ : Կոյնպէս նաւահանգստին մէկ խանութէն երկու բրդէ վերարկուններ գնեցինք մէկը ծերունոյն, միւսն ալ տղուն համար, քանի մը տեսակ ուկաններ, ձուկի սակառներ, և կնոջ մը առ- սնին քանի մը պարզ զործիքներ աւելցուցինք անոնց վրայ : Ո- րոշեցինք նաև նաւերու վաճառականին հետ որ երեք դահեկան աւելի կ'վճարենք եթէ նոյն ժամուն նաւակը մեր ցուցած եզեր- քը զրկէ : Տեսնելով որ մերիկը կ'սկարէր, և կղզւոյն բարձր

ցամաքը այն եզերքին ծովը հովէն քիչ մը կ'պատասխարէր, խոստացաւ, և մե'նք ալ ցամաքէն Անտրէայի տունը վերադարձանք :

ԺԹ

Ճամբան յամրաքայլ կ'երթայինք, ամէն ծառերու և այգիներու շուքին տակ նստելով, խօսակցելով, երազելով, բոլոր գեռահաս Քրօսիտացո հիներէն թուգ, զղեար և խաղող գներով, և ժամերուն սահելու ատեն թողումք : Երբ հրուանգանի մը վերէն մեր նաւակը նշմարեցինք՝ որ ծովեզեր շուքին տակէ յուշիկ կ'սահէր, քայլերնիս շտապեցինք որպէս զի թիախարներուն հետ հոն հասնինք :

Ոչ տան և ոչ զայն շրջապատող այգիին մէջ քայլ մը, կամ ձայն մը կ'լսուէր : Միայն փետրալի լայն ոտքերով և սևախառն սպիտակ թևերով երկու աղանձիներ անսանք որ տանիքին պատին վրայ ցորեններ կ'ուտէին . ասոնք էին այս տան մէջ կենաց և կենդանութեան նշանները : Առանց ձայն մը հանելու վեր ելանք, ընտանիքը խորունկ քունի մէջ էր : Ամենքնին ալ, տղոցմէ զատ, որոնց աղ որ դուխները մէկ մէկու քով կրացիէլայի բազուկին վրայ կ'հանդէտէին, վշտէ ճնշուած զիրքի մէջ կ'ննջէին : Պառաւ մայրը, զլուխը ծունկերուն վրայ, իր մարած շունչով կարծես դեռ կ'հեծկլտար : Հայրը, արևուն մէջ կունակի վրայ երկրնցած էր ձեռքերը խաչաձև : Ծիծառները՝ թռչելով իր մոխրագոյն մազերու վրայէ կանցնէին : Ճանձերը քրտնած ճակատը կ'ծածկէին : Երկու խորունկ զիծեր մինչև բերանը վերջացած, կ'վկայէին թէ մարդկային ոյժը սպառած էր, և արցունքներու մէջ քնացած էր :

Այս տեսարանը մեր սիրտը փզձկեց . բայց անոնց երջանկութիւն տալու մտածումնիս զմեզ միտթարեց : Ար ուրեմն արթընցուցինք : Տանիքին յատակը, կրացիէլայի և իր փոքրիկ եղբարց ստքերու վրայ թարմ հաց, պանիր, աղածք, խաղողներ, նա-

րինջներ, թուզեր նետեցինք, որոնցմով բեռնաւորուած էինք ճամբուն վրայ : Պեռահաս աղջիկը և տղայք ելելու չէին համարձակեր այս առատութեան յորձանքին մէջ, որ կարծես թէ երկնքէն իրենց չորս դին կ'սեղար : Հայրը ընտանեաց կողմէ մեզ շնորհակալ կ'ըլլար : Մեծ մայրը աննշող աչով կ'զիտէր այս ամէնը : Իր դիմաց մեկնութիւնը, աւելի բարկութիւն կ'յայտնէր քան թէ անտարբերութիւն : « Ելիր, Անտրէա, ըստ բարեկամ ծերունոյն, մարդս երկու անգամ լալ պէտք չէ այն բանին վրայ՝ զոր աշխատութեամբ և ոյժով կրնայ վերստին ձեռք բերել : Անտառներու մէջ փայտեր կան և բուսնող կանաչիին մէջ ստագասաներ : Միայն մարդուս կենքը, զոր տրամութիւնը կ'մաշէ, վերստին չ'ստացուիր : Օրուան մը արցունքը, տարուան մը աշխատութենէ աւելի ոյժ կ'վատնէ : Աւար իջիւր, մեր, ամուսնոյդ և տղոց հետ : Մենք նաւաստիներդ ենք, նաւաբեկութեանդ բեկորները այս իրկուն բակին մէջ բերելու օգնեք քեզ : Անոնցմով փակարաններ, անկողիներ, սեղաններ և կարասիներ կ'չինես ընտանեացդ համար : Օր մը, ծերութեանդ մէջ, պիտի ուրախանաս հանդարտ ննջելով այն սախտակներու վրայ որոնք այնչափ երկար ատեն ալեաց վրայ օրօրեր էին քեզ » :

— Թող միայն զաղաղներ ըլլան անոնք, մըմուաց մեծ մայրը անձայն :

Ի

Սակայն ելան ամենքնին ալ, և եղերքին աստիճաններէն մեր ետևէն կիջնէին, բայց յայտնի էր թէ ծովուն տեղը և կողմններու ձայնը աղէկ աղղեցութիւն չէր ըներ իրենց : Պիտի չ'փորձեմ նկարագրել այս խեղճ մարդերու զմայլումը և ուրախութիւնը, երբ սանդուղին վերջին աստիճանէն նոր նաւակը նշմարեցին որ արևուն առջև կ'փայլէր աւաղին վրայ քաշուած հինին հատուածներուն քով, և երբ բարեկամ ըստ անոնց . « Չերե է այն » : Ամենքնին ալ նոյն ուրախութիւնէ կայծակնահաս, ծըն-

կան վրայ եկան նոյն ատարձանին վրայ ուր կ'դանուէին, մեղե շնորհակալ ըլլալու խօսքեր դանելէ առաջ Աստուծոյ փառք տալու համար: Բայց անոնց երջանկութիւնը շնորհակալ ըլլալու կ'բաւէր մեզ: Յիայն բարեկամիս ձայնէն ոտքի ելան որ կ'կանչէր զերնք: Անոր քայլերու հետեւելով վազեցին դէպ 'ի նաւակը: Նախ հետուէն և ապա կարծես սրաշտելով շուրջը դարձան, վախնալով թէ խարեական դու մը չըլլայ կամ հրաշքի պէս չ'անհետի: Ետքը աւելի մօտեցան, քիչ քիչ ձեռքերնին դպքընէլով իրենց ձախտին և շուրթերուն տարին: Աերջապէս զմայլումի և ուրախութեան ազաղակներ ձգեցին, և ձեռք ձեռքի բոլորակ կազմելով, պատաւ կիներն մինչև փոքրիկ աղաքները պարեցին:

ԻԱ.

Պէրբօ ամենէ առաջ վրան ելաւ: Յետակողմին փոքրիկ տախտակամածին վրայ կայնած, մի առ մի բոլոր հանդերձանքը մէջէն կ'հանէր, խարխուլը, պարանոսերը, քառանկիւն ամանները, նոր գեղեցիկ առագաստները, սակաւները, լայն թեւերով վերարկուները, խարխուխին ձայնը կ'հանէր, թիւերը դիտին վրայ կը վերցնէր, առագաստը կ'բանար, մատերուն մէջ վերարկուներուն սերտ ազուամազը կ'շփէր, բոլոր այս հարստութիւնները հաւին, մեծ մօրը, քրոջը կ'ցուցնէր երջանկութեան ազաղակներով և ուտումներով: Հայրը, մայրը, Արայիէլը ևս կուլային նաւակը և զմեզ դիտելով: Նաւակը բերդ նաւարարները, ժայռերու ետեւ պահուող տած կուլային անոնց հետ: Ամենքը մեզ կ'օրհնէին: Արուողտած կուլային անոնց հետ: Ամենքը մեզ կ'օրհնէին: Արայիցիէլը գլուխը կախած և երախտադիտութեան մէջ աւելի ծանրաբարոյ, մեծ մօրը մօտեցաւ, և մեզի մատով ցուցնելով լսեցի որ մրմուռայ. « Ա՛րտիք թէ հեթանոսներ են, և ես երբ կ'ըսելի թէ աւելի հրեշտակներ կ'ընան ըլլալ, ո՞վ իրաւունք ունէր »:

Պատաւ կիներ ոտքերնիս խնկաւ և իր կասկածանայ համար ներողութիւն խնդրեց մեզմէ: Այս ժամէն 'ի վեր թերևս իր փոքրիկ աղջկան և Պէրբօյի չափ սիրեց զմեզ:

ԻԲ.

Բրօսիտացի նաւարարները ետ զրկեցինք խոստացած երեք դահեկաննիս վճարելով: Ամենքնիս ալ նաւուն բեկորներու տեղ նոր հանդերձանքներէն մէյմէկ կտոր առնելով տուն բերինք այս երջանիկ ընտանեաց բոլոր հարստութիւնը: Իրիկուն՝ ընթրիքէն ետքը, Պէրբօ ճրագին լուսով իր մեծ մօրը անկողնոյն բարձին տակէ հանեց այն կտրուած տախտակին կտորը՝ որու վրայ իր հայրը քանդակած էր Սուրբ Քրիստոսի սպասկերը, սղոցով քառակուսի ըրաւ զան, դանակով մաքրեց և իբր նոր յղկեց ու ներկեց: Հետեւեալ օրը կ'խորհէր նաւուն ծայրին ներսի դին փակցընել, որպէս զի նոր նաւակին մէջ հինէն յիշատակ մը զըտնուի: Ասոր նման հին ազգերը երբ ուրիշ տաճարի մը տեղ նոր տաճար մը կառուցանէին, միշտ հոգ կ'տանէին որ նոր շէնքին մէջ հինէն դոնէ կոթող մը դանուի, որպէս զի վերջինին մէջ նուիրական բան մը դանուի և անոր անարուեստ ու զրկեալ յիշատակը սրտի վրայ իր գտանուումը և ազգեցութիւնն ունենայ նոր խորանին ընտիր շէնքին մէջ: Մարդս ամէն տեղ նոյն մարդն է: Իր զգայուն բնութիւնը միշտ նոյն բնազգումներն ունի թէ՛ Բարթէնոնի, թէ՛ Հուովմայ Սուրբ-Պետրոսի և թէ՛ Բրօսիտայի խութին վրայ ձկնորսի մը խելճ՝ նաւակին մէջ ըլլայ:

ԻԳ.

Նոյն դիշերը ամենէ երջանիկ գիշերն էր այս տան համար թերևս Նախահնամութեան սահմանած իր ժայռէ ելելով մինչև փոշի գառնալը: Քնացանք տանիքին վրայ լուսնին մօտակայ ճառագայթներու լուսով և ձիթենեաց մէջ հողմին բաղխումներուն և ծովեզեր կոհակներու ձայնը լսելով: Երբ արթնցանք՝ երկինք

փայլուն բիւրեղի նման մաքուր էր. ծովը՝ մոյզ դոյն և երբեմն փրփուրէ ծոպեր կ'ցուցնէր, կարծես սաստիւթենէ՛ յոյնած կը քրտնէր. բայց հողմը՝ աւելի կատաղի, միշտ կ'մուշէր: Առջի օրուրնէ աւելի բարձր կ'ելէր այն ճերմակ փոշին զոր ալիքները Միզէն հրտանդանին ծայրը կ'դիզէին: Քիւմի բոլոր փեր կ'խեղդէր լուսեղէն մէջի մը մակընթացութեան մէջ որ միշտ կ'ելէր և կ'իջնէր: Կայէթի և Պայիայի նեղուցին վրայ նա. մը չէր նըշմարուեր: Ծովու ծիծառները իրենց ճերմակ թևերով փրփուրը կ'ծեծէին. այս այն միակ թռչունն է որ ալէկոծութեան մէջ իր տարրը կ'գտնէ և նաւարկութեանց մէջ ուրախութեամբ կ'ճռուոսդէ Գրէբատներու հրտանդանին անիծեալ բնակիչներու պէս, որոնք կորսուած նաւերու կողոպուտին կ'սպասեն:

Առանց իրարու ըսելու զաղանի հաճոյք մը կ'վայելնք, այսպէս գէշ օրէն ստիպուած նաւարարին տան և այդիին մէջ բանտարկուած մնալնուս վրայ: Ասիկայ ատեն կուտար մեզ մեր վեճակը ճաշակելու և վայելելու այն խեղճ ընտանեաց երջանկութիւնը՝ որու կապուած էինք բնական զաւակաց պէս:

Հողմը և գէշ ծովը ինն օր ամբողջ մեզ հոն արդիւնցին: Կը բաղձայինք, մանաւանդ ես, որ ալէկոծութիւնը յարատև ըլլար և ակամայ ու անհրաժեշտ պէտք մը տարիներ մեզ հոն անցընել տար, ուր որ դերի միանդամայն այնչափ երջանիկ եղած էինք, թէ և մեր օրերը խիստ անզգայ և միօրինակ կ'սահէին: Երբ սիրտը երիտասարդ է և ամէն բան կ'վայելէ, ոչ ինչ կրնայ ցուցընել թէ որչափ փոքրիկ բան իր երջանկութեան կ'բառէ: Ասոր նման ամենէ պարզ կերակուրները մարմնոյն կեանքը կ'կազդուրեն և կ'նորոգեն, երբ ակործակը կ'համեմէ զանոնք և երբ նոր և առողջ են . . . :

ԻԴ

Ծիծառներու ձայնէն արթննալ, որոնք մեր տանիքին վրայ

տերևներէ շինուած առաստաղին վրայէ կ'անցնէին. Կրացիէ լայն աղայական ձայնը մտիկ ընել, որ այդիին մէջ կէս ձայնով կ'երդէր օտարականներուն քանը չ'վրջովելու համար. եզերքը աճապարանօք իջնել ծովուն մէջ նետուելու և լողալու քանի մը վայրկեան պղտիկ ծոցի մէջ, որուն բարակ աւազը խորունկ ջրուրի մը թափանցութեան մէջէ կ'փայլէր, և ուր բարձր ծովուն շարժումը և փրփուրը չէին կրնար մտիլ. սուս վերագառնալ յուշիկ, արևուն չորցնելով և տաքցնելով ջուրէն թրջուած մազերնիս և ուսերնիս. այդիին մէջ նախաձաշել հացի մը և պանիրի կտորով, զոր մանկամարդ աղջիկը մեզ կ'բերէր և մեր հետ կ'կտրէր, խմել յետակ և քաղցրահամ ջուր մը զոր ինք կ'քաշէր աղբիւրէ մը երկայնաձև հողէ փոքրիկ ամանով և զոր կարմրելով բազուկին վրայէ կ'իջեցնէր, մինչդեռ իր շուրթերը անկէ կ'լմպէին. յետոյ օրնէլ ընտանիքին, տան և պարտեզին հազարուակի գեղջկային դարձերու մէջ, նորոգել բակին սլասին մասերը, որ այդին կ'ըջապատէր և տանիքը կ'վերցնէր. հանել այն խոշոր քարերը, որ ձմեռը պատերու վրայէ այդիին որթերուն մէջ կ'զլորէին և որ կ'սպառնային սնունց մէջի քիչ մը հերկուած տեղը բրտացնել. լեցնել շտեմարանին մէջ մած գեղեկ դգումները, որոնց մէկը մարդու մը բեռ էր. ետքը անոնց թելերը կտրել, որ լայն տերևներով գետինը կ'դոցէին և ցանցերու մէջ քայլերը կ'նեղէին. որթերու ամէն մէկ կարգին մէջ փորել փոքրիկ ջրանցք մը չոր հողին մէջ, որպէս զի անձրևին ջուրը ինքնին հաւքուի և երկար ատեն ջրէ զանոնք. փորել նոյն դործին համար խողովակով փսեր թղենիներու և նարնջենիներու տակ. ասոնք էին մեր առատեան զաւազումները մինչև որ արևը տանիքին, պարտեզին և բակին վրայ ուղիղ դիմ մ'արձակելով սարփինաներու սպաստանարանը վնասուելու ստիպուէինք: Այդիին տերևներու թափանցութիւնը և ցոլացումը, երբուն նշյունբը սաք և քիչ մը ոսկեգոյն գունով կ'ներկէին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա.

Արացիելա այն ատեն տուն կ'գառնար, իր մեծ մօրը քով մտնելու կամ կէսօրեան ճաշը պատրաստելու համար: Իսկ ծեր ձկնորսը և Պէբթօ ամբողջ օրեր ծովուն քով կ'անցընէին զետեղելու նոր նաւակին բեռերը և կարգադրելու այն բոլոր կատարելագործութիւնները՝ զորս իրենց նոր ստացուածքը կ'պահանջէր, նոյնպէս ուղիւնները կ'փորձէին խուժերու մէջ: Միշտ կէսօրեան ճաշին համար քանի մը խեցեղաններ և օձաձուկեր կ'բերէին նոր հալած կապարէն աւելի փայլուն խեցիներով: Մայրը ձէլի իզի մէջ կ'տապկէր զանոնք: Այս ընտանիքն ալ, քաղաքին սովորութեան համեմատ, խզը տան մօտ ժայռին մէջ փորուած փոքրիկ ջրհորի մը խորը կ'պահէր, որ խաշոր քարով մը դոյրուած էր և որու վրայ քանդակած էին երկաթեայ օղ մը: Քանի մը խորոված վարունգներ փոխի պէս կտրուած թոնիրին մէջ, քանի մը թարմ խեցեմորթ, խեցիի նման, զոր պոռու ձուլու կ'կոչեն, կ'կազմէին մեր կէսօրուան զեղջիական ճաշը, որ օրուան ամենէ զխաւորը և մնորարարն էր: Իսկ անուշեղէնները, առտու Արացիելայէ ժողովուած մշկահոտ խաղողներ էին, որոնք իրենց արմին վրայ երկայն գեղին սղկոյզներով, ուռիէ հիւսուած տափակ կողովներու մէջ տեղաներու տակ պահուած էին: Մէկ կամ երկու կանաչ սամիթի արմեր, հում և սղկոյզի մէջ թաթխած և որոնց անխօսի հոտը, շորթերու վրայ կ'բուրէ և սիրտը կ'զրարթացնէ, խմելիքի և սուրճի տեղ կ'բռնէին Նաբօլիոյ նաւարարներու և գեղացիներու սովորութեան համեմատ: Ճաշն ետքը, բարեկամս և ես կ'երթայինք ապառաժի մը դաղաթը, Պայիայի եզեր և ծովու զինաց ստուերալի և զով տեղ մը փնտուելու և օրուան տաք

ժամերը, կէսօրէն վերջ մինչև ժամը չորս կամ հինգ հոս տեղ գիտելով, խորհելով և կարգալալ կ'անցընէինք:

Բ.

Միայն երեք քայքայուն բեկորներ ազատած էինք ալիքներէ, վասն զի անոնք մեր նաւարարի պոյուսակը ծովը նետած ասեղնիս մէջը շէին ցտուեր. մին՝ Հիւլիօ Քոսթօլոյի խաւերէն փոքրիկ հատոր մ'էր «Ժառօժօ Օրֆիակ նահաֆէրը» վերագրուած, տեսակ մը կէս քաղաքական և կէս վիպային Ալթիթէր, որու մէջ խտալացի երիտասարդ սրտի մը մէջ, երկրին ազատութեան փափաքը, գեղեցիկ Անեաիկցուհայ մը արիփին հետ կ'խառնուի: Երկու արիփը, սիրողին և քաղաքացոյն կրկին հօրէն մնած, Օրթիսի հոգոյն մէջ ջերմը կ'վասեն, և որուն խիստ զօրաւոր ըմբռնումը զգայուն և հիւանդ մարդուն անձնապանութիւն կ'արտադրէ: Այս գիւրքը՝ զրաւոր բայց աւելի փայլուն նկարեալ Աօթի Ալթիթէրին օրինակը, բոլոր մեծ բաներ խորհելու արժանի այն երիտասարդներու ձեռքն էր՝ որոնք մեղէ պէս հօգոյն մէջ կ'տածէին ազատութեան և սիրոյ կրկին երազը:

Գ.

Պոնաբարթի և Մորատայ օրէնքը հեղինակը և գիրքը կ'հասած էր. բայց հեղինակը բոլոր Խաւացիներու և Երոպիոյ ապաստամբներու սիրտը ապաստանարան ունէր, և գիրքը մեղի պէս երիտասարդներու կուրծքին խորանն էր: Հոն կ'պահէինք զայն մէջի սկզբունքները շնչելու համար: Միւս ազատած երկու հատորներու մին՝ Պէրնարտէն տը Սէն-Բիէրի Պօղ և Ալիքիսէն էր, անարատ սիրոյ այն ձեռակերտը, գիրք մը՝ որ կ'նմանի աշ-

խարհիս մանկութեան վրայ մարդկային սրտի պատմութեանէ կորուզուած, և տասն և վեց տարեկան աչերու համար փոխադրական արցունքներով թրջուած և մաքուր պահուած երեսի մը :

Միւսը՝ Թասիթի մէկ հատորն էր, անառակութեամբ, ամօթով և արեամբ սղծեալ երեսներ, բայց որու մէջ հաստատուն առաքինութիւնը գրիչը ձեռք կ'առնու և պատմութեան առ երևոյթիս սեղուցութիւն կուտայ, որպէս զի հասկցողներու ներշնչէ բրնձաբոսութեան ատելութիւնը, մեծ անձնուիրութեանց զօրութիւնը և վեհմ' մահերու տենչը : Այս երեք գիրքերը պատահամամբ կը յարմարէին այն երեք զգացումներու որ կարծես թէ նախադրացումով այն ատենէ ՚ի վեր մեր առոյց հոգիները թրթռել կուտային . սէրը, Իսալիոյ և Գաղղիոյ աղատութեան փափաքը, և վերջապէս քաղաքական գործունէութեան և երևելի գործերու շարժման արիփը որու պատկերը կ'ընծայէր մեզ Թասիթ և այդուն մեր հոգիները անոր կ'կցորդէր իր արիւնշալի վրձինով և վաղեմի առաքինութեան իղձով : Ասորաւ և բարձր կ'կարգայինք, երբեմն զմայլելով, երբեմն լալով և երբեմն խորհելով : Երբեմն կ'ընդմիջէինք այս ընթերցումները երկար լուսութեամբ և քանի մը գոչիւններով, որոնք մեզի համար զգացումներու անխորհուրդ բացատրութիւններ էին և զորս հոյժ մեր երայներու հետ կ'ցրուէր :

Դ

Մենք ալ մտքով այն երեակայական կամ իրական վիճակներու մէկուն մէջ կ'գնէինք ինքզինքնիս, զորս բանաստեղծը կամ պատմադիրը կ'պատմէր : Միւրոյն կամ քաղաքացւոյ, սոսկական կամ հասարակային կենաց, երանութեան կամ առաքինութեան դաղափարներ կ'ստեղծէինք : Ա՛սիրէինք այս մեծ դէպքերը հրաշալի պատահարներով խառնել խոռովութեան այն ժամանակներու հետ՝ որ ամեն անձանօթ մարդերը միայն հանձարով կ'յայտնուին ժողովրդեան և կ'կոչուին բռնաորութեան գեմ կուտելու

և ազգերը ազատելու համար : Եսքը ժողովուրդներու յեղամտութեան և ապերախտութեան գոհ եղած, կառափնատին վրայ մեռնելու կ'պատրաստուին ներկային առջև՝ որ զերեքք կ'մոռնայ, և ապագային որ իրենց վրէժը կ'լուծէ :

Չկար նշանաւոր պաշտօն մը որու մեր հոգիները հաստարիւլ չուղէին : Ամէն բանի ալ կ'պատրաստուէինք, և եթէ օր մը բաղլը չ'կատարէր այն բոլոր մեծ փորձերը՝ որոնց մէջ մտքով կ'դահաւիթէինք, առաջուրնէ վրէժ առած էինք անարգելով զանոնք : Անէինք այն հաստատ հոգիներու միթիթարութիւնը, որ եթէ մեր կենանքը անօդուտ, հասարակ և նսեմ մնար՝ զիպուածը մեզի պիտի պակտէր և ոչ թէ մենք անոր :

Ե

Երբ արևը խոնարհէր՝ կղզւոյն մէջ երկար պտոյտներ կ'ընէինք : Ամէն փողոցներէ անցնելով քաղաք կ'երթայինք, Անտրեայի պարտէզին պակասած բանջարները և հաց գնելու համար : Երբեմն քիչ մը ծխախոտ կ'բերէինք, այն ափիտնը՝ որ ծովու վրայ կ'կենդանային : Նաւավարը և ցամաքի վրայ կ'միթարէ : Իրիկունը պարկեշտ պարզեաներ մեր զրպանը և ձեռքերը լեցուն տուն կ'դառնայինք : Քնտանիքը՝ տանիքին վրայ (զոր նաբօլիոյ մէջ ասլիքէթ կ'կոչեն) զիշերը կ'ժողվուէր քունի ժամերը սպասելու համար : Չկայ առելի նկարչական բան մը այս կլիմային զեղեցիկ զիշերներու մէջ, լուսնի լուսով ասթրիքօյին տեսարանին չափ :

Գիւղի ցած և քառակուսի տունը կ'անմանի նախնի պատուանդանի մը, որ կենդանի խումբեր և արձաններ կ'կրէ :

Տան բոլոր բնակիչները հոն կ'ելեն, կ'շարժին և կ'նստին տեսակ տեսակ զիրքով, լուսնի լոյսը կամ ճրագի նշոյլները այս կիսանկարները կ'ստուերադրեն կամ կ'զձագրեն կապոյտ երկնից տակ : Պառաւ մայրը կ'մանէ, հայրը իր հողէ և եղէղնայ ծխածխոյր կ'քաշէ, փոքրիկ տղաքները տանիքին ծայրը արմուկի վրայ յե-

նամ կ'երգեն ծանր եղանակներով նառաստիներու այն դիւղական տաղերը՝ որոնց երկար և հնչող ձայնը կ'նմանի ալիքներէ տանջուած փայտին ողբին, կամ արեւու մէջ ճարուի կծու ձայնին ։ Աերջասպէս աղջիկները կ'երևին իրենց կարճ պատմութեանով, մերկ ստաքերով, ոսկիէ և մետաքսէ զարդարուած կանաչ հանդերձներով, և որոնց երկայն ուտերուն վրայ երերած խարտեաշ վարսերը մեծ հանդոյցներով կ'ապուած թաշկի'նակով մը ծածկուած են զլեխն ետեր փոշիէն պատսպարուելու համար ։

Հատ անգամ առանձին կամ իրենց քրոջը հետ կ'պարեն, մին կիթառ մը կ'ընեն, մի սը իր զլեխն վրայ պղնձէ բոժոժներով դափ մը կ'վերցնէ ։ Այս երկու նուագարանները, մին ողբալի և թեթև, միւսը միօրինակ և անձայն, սքանչելի կերպով կ'յարմարին, դրեթէ առանց արուեստի ցուցնելու մարդկային սրտի երկու փոփոխակի եղանակները . տրտմութիւնը և ուրախութիւնը ։ Ամառ զիշերները թէ կղզի'ներու և թէ հարօլից զիւղին դրեթէ ամէն տանիքի վրայ կ'լսուին այս ձայները մինչև անգամ նաւակներու մէջ ։ Յոյն օգային ներդաշնակութիւնը՝ որ վայրէ 'ի վայր ծովէն մինչև լեռները ականջի կ'հետևի, կ'նմանի միջատի մը բզբումին զոր ջերմութիւնը կ'ծնանի և մրմնջել կուտայ զեղեցիկ երկնից ասի ։ Այն խեղճ միջատը մարդս է, որ Աստուծոյ առջև քանի մ'օր իր երիտասարդութիւնը և սէրը կ'երգէ և յետոյ կ'լուէ յախտանս ։ Տանիքներու բարձունքէ ցրուած այս եղանակները չը կըցայ երբէք մտիկ բնել առանց կանկ առնելու և առանց սրտիս ճիկիւը զգալու, միշտ պայթելու պատրաստ ներքին ուրախութենէ կամ իզմէ աւելի զօրուոր սեւանալձութենէ ։

Զ

Այսպէս էին նաև Անտրէայի տանիքին ձիւղերը, երաժշտութիւնը և ձայները ։ Կրացիէլա կիթառ կ'զարնէր և Պէբբօ իր քրոջը կ'ընկերանար մանկական մատերը ոտտոտել տալով այն

փոքրիկ դափին վրայ՝ որ առաջ իր օրորոցին մէջ զինք քնացնելու ծառայած էր ։ Թէև նուագարանները ուրախ և ձևերը զուարթ սակայն ընթացքը ախոր էր . եղանակները՝ յաճր և յուշիկ, սըրտի մէջի թմբած թեւերը կ'կարէին ։ Այսպէս է միշտ երաժշտութիւնը երբ ականջի պարապ խաղալիկ մը չէ, այլ զգացումներու գաշնակաւոր հառաչ մը որ ձայնին միջոցաւ հողիէն կ'ելլէ ։ Բոլոր իր ձայները հառաչներ են, բոլոր իր եղանակները իրենց ձայնին հետ արցունքներ կ'զլորեն ։ Երբէք մարդու մը սրտին վրայ խիստ չ'զարնուի ասանց արտասուքներ զուրս հանելու . այնչափ բնութեան խորը տրտմութեամբ լի է . և այնչափ զինք շարժողը շուրթերու վրայ զուարթութիւն և աչերու վրայ ամպեր շրջել կուտայ . . . ։

Ե

Երբ մանկամարդ աղջիկը մեզմէ ստիպուած համեստաբար կ'ելլէր Բարանիէլա պարելու եղբօրմէն զարնուած դափին ձայնէն, և այս ազգային պարին դարձող շարժումէ յափշտակուած ոտքերուն վրայ կ'զառնար թեւերը վայելչասպէս բարձրացուցած իր մատերով փայտեայ բամբիւին ծափերու նմանցնելով, իր մերկ ոտքերու քայլերը տանիքին վրայ անձրևի կաթիլներու պէս շտապել կուտար ։ Այո՛, այն ատեն իսկ օդին մէջ, ձևերուն մէջ, այս զործնական մոլեղնութեան չափագանցութեան մէջ անգամ ծանրաբարոյ և ախոր բան մի կար, իբր թէ ամէն ուրախութիւն անցաւ ինչպարութիւն մը, և երջանկութեան կայծ մը տեսնելու համար բլլար, և թէ երիտասարդութիւնը և դեղեցկութիւնը անգամ պէտք ունին մոռնալ մինչև մոլորութիւն և թմբբիլ մինչև յիմարութիւն ։

Ը

Հատ անգամ ծանր կերպով մեր հիւրընկալներու հետ կ'իս-
ասկցէինք, իրենց կեանքը, ընտանեկան առանդութիւնները և
յիշատակները պատմել տալով: Ամէն մէկ ընտանիք կրնայ պատ-
մութիւն կամ դիպացներդութիւն մ'ըլլալ այնպիսի անձի մը՝ որ
գիտէ լաւ հասկնալ: Այս ձկնորսին ընտանիքն ալ իր անցեալ
աղնուութիւնը, հարստութիւնը և փառքը ունէր:

Անորէպի հաւը Էժին կղզիէն Յոյն վաճառական մ'էր: Իր
կրօնքին համար Աթէնքի բաշայէն հարածուելով՝ գիշեր մը իր
ամուսնոյն, աղջկանց, տղոց և հարստութեան հետ վաճառական
նաւ մը մէջ մտնելով Բրօսիտա փախեր էր, ուր թղթակիցներ
ունէր և որոս բնակիչները իրեն պէս Յոյն էին: Ընդարձակ տե-
ղեր առած էր որոնցմէ հիմա մնացած էր միայն նստած կալած-
նին և քաղքին գերեզմանատան քանի մը գերեզմաններու վրայ
քանդակուած իրենց նախնեաց անունները: Աղջիկները կղզոյն
վանքին մէջ կուսութեամբ մեռած էին: Տղաքները իրենց բոլոր
հարստութիւնը կորսնցուցեր էին ալէկոծութեանց մէջ ընկղմող
նաւերու հետ: Ընտանիքը կործանման մէջ ինկած էր: Մինչև
անգամ իր գեղեցիկ Յոյն անունը Բրօսիտայի ձկնորսի փոխած
էր: «Երբ տուն մը կործանի, կ'ըսէր մեզ Անորէա, մինչև ան-
գամ վերջին քարը կ'անհետացնեն: Հալիս բոլոր ստացուածքէ
մնացած է միայն երկու թիերս, ձեր շնորհած նստակը, այս խըր-
ձիթը՝ որ իր աւերըը չ'կրնար սնուցանել և Աստուծոյ շնորհքը»:

Թ

Մայրը և աղջիկը մեզի ալ կ'հարցնէին թէ մնք ո՞վ էինք,
որ էր մեր երկիրը, ի՞նչ կ'ընէին մեր ծնողքները. թէ հայը,

մայր, եղբայրներ, քոյրեր, տուն մը, թղենիներ և այդիններ չու-
նէինք. ինչու այսչափ երիտասարդ ամէն ինչ թողած և եկած
էինք՝ սարբոլոյ ծոցին մէջ թիալարելու, կարգալու, գրելու,
արևին մէջ խորհելու և հողի վրայ պառկելու համար: Արչափ
ըսէինք՝ չէինք կրնար երբէք հասկնել թէ երկինք և ծով գի-
տելու համար էր, թէ մեր հողին արևին մէջ շնչելու, մեր ե-
րիտասարդութիւնը խմորելու և ազդեցութիւններ, գլացումներ և
գաղափարներ ձողվելու համար էր, որով գուցէ ետքը ոտանաւոր
պիտի գրէինք, ինչպէս որ զբերու մէջ գրուած կ'տեսնէին կամ
այն սարբոլոյ բանաստեղծներու պէս՝ որ կերակի իրկուանները
նուարարներու կ'խօսին ծովեզերքը կամ Մարձիլինան: «Կ'ու-
զէք զմեզ ծաղրել, կ'ըսէր Արացիլլա խնդալէն մտրելով. գուք
բանաստեղծներ, բայց դուք անոնց գիլուած մազերը և մուկիին
աչերը չունիք, դուք բանաստեղծներ, բայց կիթառի վրայ ե-
ղանակ մ'անգամ զարնել չէք գիտեր: Ի՞նչ բանով ուրեմն պի-
տի նուագէք ձեր տաղերը»:

Ետքը շուրթերը խեղաթիւրելով գլուխը կ'որորէր և կ'նղա-
նար որ չէինք ուզեր ըսել ճշմարտութիւնը:

Ժ

Երբեմն տհաճ կասկած մը հողւոյն մէջէ կ'անցնէր և իր նայ-
ուածքի մէջ տարակոյս և վախի շուք մը կ'ձգէր: Բայց չէր տե-
ւեր ասիկա: Կ'լսէինք կամայ մը իր մեծ մօրը ըսելը. «Ոչ,
կարելի չէ. չար գործի մը համար իրենց երկրէ վաճառած փա-
խտականներ չեն կրնար ըլլալ: Հատ երիտասարդ և խիստ բա-
րի են չարքը ճանչնալու համար»: Այն ատեն ստիպել յան-
ցանքի մը պատմութիւնը ընելով կ'ըբօսնուինք որոնց հեղինակը
ըլլալնիս կ'յայտնէինք: Մեր հանգարտ և յստակ ճակատները,
մաքուր աչերը, ծիծաղկոտ շուրթերը և բաց սիրտերը, երևա-
կայական ոճիրնուս ներհակը կ'հաստատէին, և ստով խնդալէ
կ'մարելին ինք և իր եղբայրը: Այսպէս շուտ մը կասկածի ամէն
հաւանականութիւն կ'փարատէր:

ԺԱ.

Յրացիւ լա շատ անգամ կ'հարցնէր մեզ թէ ինչ կ'կարգա-
 յինք ամէն օր զըքերու մէջ: Ա'կարծէր թէ աղօթքներ են, վասն
 զի միայն եկեղեցւոյ մէջ զըքեր տեսած էր այն բարեպաշտներու
 ձեռքը՝ որոնք կարգալ գիտէին և եկեղեցւոյ մէջ երէցին սուրբ
 խօսքերու կ'հետևէին: Չմեզ շատ բարեպաշտ կ'կարծէր, վասն
 զի ամբողջ օրեր խորհրդաւոր խօսքեր մըմուտով կ'անցընէինք:
 Սակայն կ'զարմանար թէ ինչո՞ւ երէց կամ ճգնաւոր չէինք ըլլալ
 Նաբօլոյ ուսումնարանին կամ կղզեաց քանի մը վանքերու մէջ:
 Հաւտացնելու համար մէկ երկու անգամ կարգալ փորձեցինք ի-
 րենց ռափիկ լեզուով թարգմանելով Քօսթօլոյէ հատուածներ և
 մեր Թասիթին քանի մը զեղեցիկ մասերը: Ա'խորհէինք թէ Ի-
 տալացի աքսորեալին այս հայրենասիրական հառաչները և կայ-
 սերական Հոովմայ վեմ ողբերգութիւնները մեր պարզամիտ
 ունկնդրաց վրայ խիստ պիտի ազդէին. վասն զի ժողովուրդը իր
 բնազդովն մէջ հայրենասիրութիւն, զգացման մէջ զիցազնու-
 թիւն և նայուածքին մէջ թատրերգութիւն ունի: Մանաւանդ մեծ
 անկումները և վեմ մահերը անոր մտաց մէջ լա կ'զրոշմունի:
 Բայց շուտ մը զիտեցինք թէ այն ատենաբանութիւնները և տե-
 սարանները՝ որ մեր վրայ այնչափ իշխանութիւն ունէին, այս պարզ
 հողիներու վրայ չէին ազդեր: Քաղաքական ազտութեան զգա-
 ցումը՝ որ հանգարտ մարդերու փափաքն է, ժողովուրդին մէջ
 այնչափ զօրաւոր չէ:

Այս խեղճ ձկնորսները չէին հասկնար թէ ինչո՞ւ համար Օր-
 թիս կ'յուսահատէր և ինքզինք կ'սպաննէր քանի որ կենաց ամեն
 հեշտութիւնները կրնար վայելել. ժուռ զալ առանց աշխատե-
 լու, յարեզն նայել, սիրողն սիրել, և զԱստուած պաշտել Պրան-
 թայի կանաչ և պարարտ եզերքներու վրայ:

« Ինչո՞ւ այսպէս ինքզինք շարչարել, կ'ըսէին, այնպիսի կար-
 ծեաց համար որ մինչև սիրտը չեն թափանցեր: Իր ինչ փոյթը

որ Միլանի մէջ Աւարիացիք կամ Գաղղիացիք կ'իշխեն: Յիմա-
 բութիւն է ասանկ բաներու համար տրտմիլը »: Եւ այսպէս մը-
 սիկ չէին ըներ:

ԺԲ.

Իսկ Թասիթը նուազ կ'հասկնային: Այստեղ թեան կամ հան-
 բաստութեան այն մարդիկ՝ որ մէկզմէկ կ'սպաննէին ոմանք տի-
 րելու, ոմանք դերութեան մէջ չանկրելու համար, դահու համար
 ոճիրներ, փառքի համար առաքինութիւններ, սպաղային համար
 զահեր չէին ազդեր իրենց վրայ: Պատմութեան փոթորիկները ի-
 րենց զլէն շատ բարձր կ'պայթէին զիրենք շարժելու համար:
 Անմանէին անոնք լեռներու վրայի որոսումներու զոր առանց նե-
 դուելու կ'թողուս որ զլորին, վասն զի զազաթներու վրայ միայն
 կ'իշխան և ձկնորսի առաջատար ու կալուածատէրի տունը չեն
 ցնցեր:

Թասիթ քաղաքազէտներու և փիլիսոփաներու միտքն սիրելի է,
 պատմութեան Պլատոնն է այն: Իր զգացողութիւնը ռափիկ հա-
 մար շատ նուրբ է: Պէտք է զան հասկնալու համար հրապա-
 ռական աղմուկին կամ պալատան զաղտնի դարաններու մէջ ապ-
 ռած ըլլալ: Հանեցէք այս տեսարաններէ ազատութիւնը, փառա-
 սիրութիւնը և փառքը, ինչ կ'մնայ: Այն թատրերգութեանց ե-
 րեք երեւելի դերասանները ասոնք են: Սակայն ժողովուրդը այս
 երեք տրիփը չճանչնար. վասն զի մտքի տրիփներ են մինչդեռ
 ինք միայն սրտինը ունի: Իմացանք այս յօդուածներու մեր շուրջը
 եղողներուն ազլած ցրտութիւնը և զարմանքը:

Իրեկուն մը Պօղ և Վիրգինէ կարգալ փորձեցինք: Ես թարգ-
 մանեցի կարգալով, վասն զի այնչափ զան կարգալու սովորու-
 թիւն ըրած էի որ զրեթէ գոց գիտէի: Իտալոյ մէջ երկար
 ճամլորդութիւնս զիս երկրին լեզուին հետ ընտելացուցած ըլ-
 լալով բացատրութիւնները խիստ զիւրին էին ինձի համար և
 շուրթերէս մայրենի լեզուի պէս կ'սահէին: Հազիւ թէ այս ըս-

Թերցանու թիւնը սկսուած էր որ մեր ունկնդրայ կերպարանը փոխուեցաւ, և մտադիր ամփոփ մաքի երևցլթ մ'առին. սրտի յուզման ճշմարիտ ապացոյց :

Գտեր էինք այն թեւը որ հաւասարապէս ամէն մարդկանց ամէն տարիքներու և ամէն աստիճաններու հոգւոյն մէջ կ'շարժի, զգայման թեւը, տիեզերական թեւը, անոր մէկ հնչման մէջ արուեստին յախտենական ճշմարտութիւնը կ'պարունակէ, բնութիւնը և Աստուծոյ սէրը :

ԺԳ

Գեռ քանի մը երես կարգացած էի և արդէն ծերք, ազջիկ 7 սողայ, ամենքը իրենց զիրքը փոխեր էին : Ձկնորսը՝ արմուկը ծընկան վրայ և ականջը առ իս ծռած կ'մոռնար ծխածիղը քաշելու : Պառաւ մեծ մայրը զիմացո նստած երկու ձեռքերը կցած էր ծնօտին, տաճարներու սալայատակին վրայ նստած Աստուծոյ խօսքը մտիկ ընող աղքատ կիներու ձեւին պէս : Պէքբօ տանիքին պատին վրայէ իջնելով ուր քիչ մ'առաջ նստած էր, առանց ձայն մը հանելու իր կիթառը վար թողուց և իր ձեռքը կռթին վրայ դրաւ վախճալով որ հովը անոր թեւերը չհնչեցնէ : Արացիէլլա՝ որ ընդհանրապէս քիչ մը հեռի կ'կենար, անզգայաբար ինծի կը մօտէր, իբր թէ զբքին մէջ սրահուած հրատուրանայ զօրութենէ դիւթուած ըլլար :

Տանիքին պատին յենած՝ որուն ծայրը ես երկնցած էի, քիչ քիչ իմ կողմն կ'մօտէր իր ձախ ձեռքին վրայ յենլով որ գետին կ'կախուէր Հռովմայեցի սուսերամարտիկ վերաուորելոյն ձեւին պէս : Խոշոր և բացուած աչերով երբեմն զիրքը կ'նայէր երբեմն շուրթերս ուսկից կ'սահէր պատմութիւնը. երբեմն շուրթերուս և զրքին մէջի պարազ միջոցը իբր թէ նայուծքով կ'փնտուէր այն աներևոյթ խելքը որ կ'թարգմանէր : Թաարոնի բաբախիններու համաձայն՝ կ'լսէի իր անհաւատար շունչին երբեմն զազրելլը և երբեմն նորոզիլը, լեռը ելլող մէկու մը շնչառութեան նման որ

Երբեմն երբեմն կանկ կ'առնէ ողի առնելու համար : Գեռ պատմութեան կէսը չհասած խեղճ աղջիկը մտցած էր ինծի հետ ունեցած քիչ մը վայրենի զգուշութիւնը : Ձեռքերուս վրայ իր շնչառութեան ջերմութիւնը կ'զգայի : Ճակախ վրայ իր մաղերը կը սարսուային, և թերթերը մատերուս քով իր այտերէ հոսած երկու երեք առչորոզ արաստօք կ'բժէին :

ԺԴ

Իմ յամր և միօրինակ ձայնէ զատ, որ այս ձկնորսներու ընտանեաց բառ առ բառ կ'թարգմանէր սրտի մը զիւցազնեղութիւնը, միայն ծովուն հեռաւոր բաղխումներու աղմուկը կ'լսուէր որ մեր ոտից տակ եղերքը կ'զարնէր : Այս աղմուկն իսկ ընթերցանութեան հետ ներդաշնակ էր : Այրծես թէ պատմութեան նախազուշակուած վախճանն էր որ առջևէն օղին մէջ կ'որոտար վէպին սկիզբին և շարունակութեան մէջ : Որչափ պատմութիւնը յառաջանար՝ այնչափ մեր պարզամիտ ունկնդիրները կ'համակէր : Արք գաղղիարէն բառին ճիշդ բացատրութիւնը դտնելու համար երբեմն կ'վարանէի, Արացիէլլա՝ որ քիչ մը ատենէ ՚ի վեր իր զենջակով հովին դէմ ճրազը կ'պասսպարէր, թերթերուն կ'մօտեցնէր զան կարծելով թէ բոցին լոյսով աւելի շուտ պիտի ցայտէր իմ աչերէ քիմանալի միտքը, և իմ շուրթերէ աւելի շուտ պիտի ելլէին խօսքերը : Քմծիծաղով ձեռքով ճրազը կ'հրէի առանց նայուածքս երեսէն գարձնելու և իր արցունքներէ մատերս տաքցած կ'զգայի :

ԺԵ

Երբ հասայ այն մասը՝ ուր Ալրդինէ հօրաքոյրէն Գաղղիա քանչուելով իր անձին երկուքի բամբուլը կ'զգայ և կ'աշխատի Պղօղ միսթարել թղենիներու տակ վերազարձի վրայ խօսելով

և զինք սանող ծովը ցուցնելով, հատորը գոցեցի և ընթերցանութիւնը հետեւեալ օրուան թողուցի: Ասիկա խեղճ մարդոց համար հարուած մ'եղաւ: Արացիէլլա նախ իմ, յետոյ բարեկամս առջև ծնկան վրայ եկաւ աղաչելու որ պատմութիւնը լմնցնենք: Բայց 'ի զուր: Ա՛ռգէինք աւելի գրգռել զինքը, և մեզի համար ալ փորձին հաճոյքը: Այն ասան քաշեց իմ ձեռքերէ զիբքը, բացաւ իբր թէ շատ փափաքելով տատերը պիտի կրնար հասկընայ: Խօսեցաւ անոր հետ և համբուրեց զան. յարզանօք իմ ծնկերու վրայ վերստին գրաւ և ձեռքերը իբար կցած պաղատելով կ'նայէր ինձ:

Հանդարտութեան մէջ իր անարատ և ծիծաղկոտ բայց քիչ մը խիստ կերպարանքը յանկարծ այս պատմութեան տրիփով և համակրական դորովով զրաւուած քիչ մը պատմութեան կենդանութենէ, խռովութենէ և ազգութենէ զգացուած էր: Պիտի ըստէր թէ անակնկալ խռովութիւն մը մարմնոյ և արցունքի փոխած էր այս զեղեցիկ մարմարիոնը: Գեռահաս աղջիկը իր մինչև հիմա թմբբեալ ողոյն Ալիզինէի ողոյն մէջ յայանուիլը կ'զգար: Այս կէս ժամուան մէջ վեց տարի աւելի մեծցած էր: Իր ճակատը, աչերուն և այտերուն կապտադոյն սպիտակը տրիփին մըրկալի դոյները կ'նկարէին: Հանդարտ և պատասպարուած ջուրի մը պէս էր ան որու վրայ առաջին անգամ արևը, հովը և շուքը կուռելու եկած էին յանկարծ: Այս գիբքին մէջ զինք դիտելէ չէինք յարեր: Այն որ մինչև հիմա միայն զուարճութիւն զգացուցած էր մեզ գրեթէ յարզանք արտայայտեց: Պաղատեցաւ մեզ որ զիբքը շարունակենք, բայց 'ի զուր. չուզեցինք մեր իշխանութիւնը մէկ անգամուան մէջ նուազեցնել և իր գեղեցիկ արտասուաց հոսիլը շատ կ'սիրէինք մէկ օրուան մէջ անոնց աղբիւրը սպառելու համար: Քրթմնջելով քաշուեցաւ, և բարկութեամբ իր ճրագը մարեց:

ԺԶ

Հետեւեալ օրը սարփինաներու տակ երբ տեսայ զինքն օւզեցի հետը խօսիլ բայց իր արցունքները պահել ուղղի մը պէս դարձաւ ինձմէ և մերժեց պատասխանել: Իր թեթև սև գծով մը պատած աչերէ, այտերուն աւելի տժղոյն դեղնութենէն և բերանին ծայրերուն ամփոփ ու վայելուչ ճնշումէն յայտնի էր թէ քնացած չէր, և թէ սիրաբ փղձկած էր նախընթաց զիշերուան երևակայական վշտերէն: Ի՛նչ հրաշալի իշխանութիւն զրքի մը որ աղէտ աղջկան մը և անուտ ընտանիքի սրտին վրայ բուն իրականութեան զօրութեամբ կ'աղղէ և որուն ընթերցանութիւնը սրտի մը կենաց մէջ դէպք մ'է:

Ասան զի մինչդեռ ես զիւցազնեբրդութիւնը կ'թարգմանէի, ան ալ բնութիւնը թարգմանած էր, և այն ամենապարզ դէպքերը, երկու խեղճ մօր ռախց տակ երկու տղոց օրորոցը, անոնց անմեղ սէրը, վշտալի բաժանումը, մահուանէ խաբուած վերադարձը, նաւաբեկութիւնը, և այն թղեհիններու օտակ մէկ սիրտ պարունակող երկու գերեզմանները այնպիսի բաներ են՝ զորս բոլոր աշխարհ պաշտէն մինչև ձկնորսի մը խրճիթը կ'զգայ և կ'հասկնայ: Բանաստեղծք հանձարը շատ հեռի կ'փնտռեն մինչդեռ սրտի մէջն է և եթէ քանի մը խիստ պարզ եղանակներ բարեպաշտօրէն և պատահմամբ զպին այն նուագարանին՝ զոր Աստուած լարած է, փբաւեն ամբողջ դար մը լացնել, և ըլլալ սիրոյ պէս ժողովուրդային և զղայման պէս համակրական: Արուեստից մէջ վսեմութիւնը կ'յոգնեցնէ, գեղեցկութիւնը կ'խաբէ, միայն ազդուն անսխալ է: Այն որ շարժեցնել գիտէ՝ ամէն ինչ գիտէ: Աւելի հանձար կայ արտասուքի մը քան թէ տիեզերքիս բոլոր վարժարաններու և թանգարաններու մէջ: Մարդս կ'նմանի ծառի մը որ կ'թոթուես պտուղները թափել տալու համար, երբէք աւանց արտօսք թափելու չչարժիր մարդս:

ԺԷ

Տունը բոլոր օրը տխուր էր իբր թէ խոնարհ ընտանիքին մէջ վշտալի գէպք մը պատահած ըլլար : Գրեթէ առանց բառ մը խօսելու ճաշի համար ժողովուրդեցան . զատուեցան և վերապիս միատեղ գտնուեցան առանց քմծիծաղելու : Յայանի էր որ Արապիէլը պարտէզին կամ տան մէջ զբաղած աստեղ սրտով չէր աշխատեր : Յաճախ արևուն ընթացքը կ'զիտէր և կ'երևէր թէ այս օրէն միայն երեկոյեան կ'սպասէր :

Երբ իրիկուն եղաւ և ասթրիքոյի վրայ մեր սովորական տեղերը բռնեցինք , զիրքը բացի և լմնցուցի պատմութիւնը հեծկլտանաց մէջ : Հայր , մայր , տղայք , բարեկամս , ես իսկ ընդհանուր յուզման կ'մասնակցեցինք : Ակամայ ձայնիս տխուր և ծանր հնչիւնը կ'իջնէր գէպքերու տխրութենէն և խօսքերուն ազդուութենէ . այս խօսքերէ վերջը հեռաւորութենէ կարծես թէ անանկ կ'ներգործէին հողոյն որ սիրար ակ չէր տրոփեր և միայն տըրամութեամբ , կրօնքով և յիշատակով այս աշխարհի բաներու կը մասնակցէր :

ԺԸ

Անկարելի եղաւ մեզ այս պատմութենէ ետքը սնտոի խօսքեր արտասանել : Արացիէլը անշարժ և առանց ձևի մնաց մտիկ ընելու գիւրքի մէջ , որպէս թէ գեռ մտիկ կ'ընէր : Լուռութիւնը , ճշմարիտ և անողական ազդեցութիւններու ծափահարութիւնը , մէկէ մը չ'վրդովեցաւ . ամէն ոք կ'յարդէր արիւշին այն մտածումները՝ զբոս ինք կ'զուար : Ճրագը գրեթէ անցած անզոյարար մարցցաւ և մէկը իր ձեռքը չ'երկնցուց որ զայն վերապիս վառէ : Ընտանիքն ելաւ , դադանապէս քաշուեցաւ : Բարեկամս և ես առանձին մնացած՝ զարմացանք ճշմարտութեան պարզութեան և զգացման

բոլոր մարդոց , բոլոր հասակի և բոլոր քաղաքաց վրայ ունեցած ամենակարողութեան վրայ :

Թերևս ուրիշ զգացում մը մեր սրտին խորը կ'շարժէր : Արացիէլը զրաւիչ կերպարանքը , իր արցունքներէ այլայլած , սիրով , արամուլեամբ յափշտակուած , մեր երազներու մէջ կ'երևար Բիբլիոնիա երկնային ստեղծուածին հետ : Այս երկու անունները , երկու մանուկները , թափառող երեկոյթներու մէջ խառնուած մեր խռովեալ քունը մինչև աստուտ հմայեցին և արեւոյցին : Այն օրուան իրիկունը և հետեւեալ երկու օրերը պէտք եղաւ նոյն պատմութիւնը երկու անգամ վերապիս կարգաւ մանկամարդ աղջկան : Հարիւր անգամ իսկ շարունակ կարգաւ ըլլայինք սիլաի չյաղեր գեռ խնդրելէ : Ասիկա հարաւային երեակայութիւններու մտախոհ և խորին բնաւորութեան յատուկ է որ բանաստեղծութեան և երածշտութեան մէջ փոփոխութիւն չեն վիտտեր : Երածշտութիւնը և բանաստեղծութիւնը ատակ մը նիւթեր են որոնց վրայ ամէն մէկը իր անձնական զգացումները կը գործէ : Ժողովրդեան պէս զարեթով նոյն պատմութեան և նոյն եղանակին վրայ առանց յազուրդի կ'սնանին : Բնութիւնն իսկ , այն բարձրագոյն բանաստեղծութիւնը և երածշտութիւնը , երկու երեք խօսքերէ և երկու երեք եղանակներէ զատ ինչ ունի որոնցմով մարդուս մանկութեան սկիզբէն մինչև ծերութեան վերջերը հառաչը կ'ախրեցնէ կամ կ'զուարթացնէ :

ԺԹ

Իններորդ օրը արևուն ծագման աստեղ զիշերահաստարին հողը վերջապէս թուլցաւ , և քանի մը ժամուան մէջ ծովը օտառուան պէս հանդարտ եղաւ : Նաբօլոյ եղբրքին լեռներն անգամ ինչպէս որ ջուրերը և երկինքը սաստիկ ապքերու ամիսներէն աւելի յատուկ և աւելի կապոյտ հեղուկի մէջ կ'լլուային , իբր թէ ծովը , երկինքն ու լեռները կ'զոյցին արդէն ձմեռուան սուղին սարսուռ որ օդը կ'ըրեղացնէ և սառնամանեաց սառած ջուրին

այն կ'փայլեցնէ : Այդիներու գերնած և թղենեաց թուխ տերևները կ'սկսէին իյնալ և բակը պատել : Խաղողները ժողվում էին : Թուղերը ասթրիքոյի վրայ արևուն չորցած պատասում էին կիներէ : Տիւտած ծովային խոտերէ հաստ զամբիւղներո՞ մէջ : Կաւակը կ'աճապարէր ծովուն մէջ փորձուելու և ծերունի ձկնորսը՝ իր ընտանիքը Մարձելինա տանելու : Տունը և տանիքը մաքրեցին . աղբիւրը խոշոր քարով մը զոցեցին , որպէս զի թարշամած տերևներն ու ձմեռուան ջուրերը աւաղանը չ'աղտեղեն : Իւղը ժայռին մէջ փորած պղտիկ փոսէն հանեցին և ամաններու մէջ դրին : Տղայք ծով իջեցուցին զանոնք : Անկողիներէ և ծածկոցներէ պատաս մ'ըրին չուաններով փաթթուած : Աւերջին անգամ մը վառարանին վրայ թողուցած պատկերին առջև կանթեղը վառեցին : Աստուածածնայ առջև վերջին աղօթք մ'ըրին տունը , թղենին և այդին պահպանելու համար , զորս անբնակ պիտի ձգէին քանի մ'ամսուան համար , և դուռը զոցեցին : Բանալին բաղեղով ծածկուած ժայռի մը ձեղքին խորջին մէջ պահեցին որպէս զի ձկնորսը եթէ ձմեռը դար և տունը տեսնել ուզէր՝ կարենար դանել : Յետոյ ծով իջանք , իւղը , հացերը և պտուղները նաւակը փոխադրելու համար ընտանիքին օգնելով :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Ա

Պայիա ծոցին մէջէ և Բօզիլիլի խոտորնակի զառիվայրներէ անցնելով մեր Կարօլի վերագարձը ճշմարիտ հանդէս մ'եղաւ դեռահաս աղջկան , տղոց և մեզի համար , և յաղթանակ մը՝ Անտրեայի : Գիշերուան գէմ Մարձելինա մտանք երգելով : Չկնորսին հին բարեկամները և դրացիները իր նոր նաւակին վրայ ըզմայլելէ չէին դադրեր : Պարպելու և ցամաք քաշելու օդնեցին անոր : Եւ որովհետև Անտրեայի պատուիրած էինք նաւակը որո՞ւ պարտաւորիլը չ'այտնելու՝ մեզի քիչ ուշադրութիւն ըրին :

Մենք ալ նաւակը աւազին վրայ քաշելով թուզերու և խաղողներու սակառները Անտրեայի շտեմարանը տանելէ ետքը , որու քով երեք ցած սենեակներ կային ուր կ'ընակէին պառաւ մայրը , Կրացիէլան և սլզտիկ տղաքը , մեկնեցանք անսես : Սրտերնիս բաւական շարժած Կարօլիոյ բաղմամարդ փողոցներու աղմկալի շփոթին մէջէ անցնելով մեր բնակարանը մտանք վերստին :

Բ

Ա՛խորհէինք Կարօլիոյ մէջ քանի մը օր հանգստանալէ վերջը եթէ ծովը ներէր՝ նոյն կեանքը վարել ձկնորսին հետ : Երեք ամսէ ՚ի վեր այնչափ սովորած էինք մեր հազուատին պարզութեան և նաւակին մերկութեան՝ որ անկողնը , սենեակներու կահը և քաղաքի հազուատը նեղիչ և ձանձրալի շուայլութիւն մը կ'ընէին մեզ : Այժուայինք քիչ օրէ վերջ դարձեալ մեր նախկին կենաց ընթացքին դառնալ : Բայց հետևեալ օրը մեր ետ մնացած նամակները նամակատունը փնտռելու երթալով բարեկամս

մօրմէն զրուած նամակ մը գտաւ : Առանց յայտադելու իր որդին Քաղղիա կ'կանչէր քրոջը ամուսնութեան ներկայ ըլլալու : Փե-
ասան մինչև Հռովմ' իրեն զիմաւորելու պիտի դար : Թուականնե-
րուն նայելով պէտք էր արդէն հասած ըլլալ : Երկարաձիղ ան-
հնար էր , հարկ էր մեկնել :

Այնք էի հեար երթալ : Առանձնութեան և պատահարի չեմ
զիտեր ինչ հրապոյր մը կ'կատեցնէր զիս : Նաւարարի կեանքը ,
ձկնորսին սունը , Արացիէլայի կերպարանքը թերևս մաս մը ու-
նէին բայց շփոթ կերպով : Ազատութեան մոլորութիւնը , երկրէս
երեք հարիւր միոն հեռի ինքզինքիս բաւելու հպարտութիւնը ,
անորոշին և անձանօթին աշիփը , առոյգ երեւակայութեանց այս
օրային տեսիլները աւելի ազդեցութիւն ունէին մտայս :

Այրական ցաւակցութեամբ բաժուեցանք : Խոստացաւ ինձ իս-
կոյն վերստին զալ դանել որդիական և եղայրական պարտքը
կատարելէ յետոյ : Յիսուն լուի փոխ ստաւ ինձ քսակիս վեց-
ամնետայ պարտալը լեցնելու համար և մեկնեցաւ :

Գ

Այս երթը , բարեկամիս սոս բացակայութիւնը , որ իմ վրայ
այն ազդեցութիւնը ունէր՝ ինչ որ մանկան մը վրայ կ'ըլլայ մեծ
եղբօր մը խնամակալութիւնը , այնպիսի միայնութեան մէջ թո-
ղուցին զիս որ բոլոր ժամերը աւելի երկար և սաղտակալի կ'ընէին
և որու մէջ կ'ըզայի իյնալ անդունդի մը պէս : Բոլոր մտածում-
ներս , զգայումներս , խօսքերս որ առաջ անոր հետ փոխարինե-
լով կ'ցնդէին , հոգւոյս մէջ կ'մնային , հոն կ'ապականէին , կը
տխրէին և կ'մնային սրախս վրայ այնպիսի բեռի մը նման՝ որու
ծանրութիւնը սիրտս չէր կրնար վերցնել : Այն աղմուկը՝ որ բնաւ
ինձ չէր վերաբերեր , այն բազմութիւնը՝ ուր ոչ մէկը անունս զի-
տէր , այն սենեակը՝ ուր նայուածք մը ինձ չէր պատասխաներ ,
այն սյանդոկի կեանքը՝ ուր անդադար անձանօթներու կ'հանդպիս
և ուր լուին սեղան մը կ'նստիս միշտ նոր և միշտ անտարբեր մար-

դէրու քով . այն զիբքերը՝ զորս հարիւր անգամ կարգացած էս
և որոնց անշարժ տարբերը միշտ նոյն խօսքերը կ'ըսեն նոյն պար-
պերութեան մէջ և նոյն տեղը . այս ամէնը՝ որ Հռովմայ և Նա-
բօլիոյ մէջ այնչափ քաղցր կ'թուէր ինձ մեր ամառուան արշա-
ւանքէն և դատարկ ու թափառական կեանքէն առաջ , հիմա ձան-
ձրալի և տաժանելի դարձած էին ինձ : Սիրտս սեւամաղձութեան
մէջ կ'ընկղմէր :

Քանի մը օր այս տխրութիւնը փողոցէ փողոց , թատրո-
նէ թատրոն և զրբէ զիբք քարշեցի առանց զայն վրայէս թոթ-
ուելու կարողութիւնը ունենալու : Պառկեցայ հիւանդ այն ախ-
տով՝ զոր երկրի հիւանդութիւն կ'կոչեն : Գլուխս ծանր էր , և
սրունդս չէին կրնար զիս վերցնել : Գունատ և ուժաթափ էի : Ալ
չէի ուտեր : Առութիւնը կ'տխրեցնէր զիս , աղմուկէ չէի ակոր-
ժեր . զիշերները անքուն կ'անցընէի և օրերը անկողնիս վրայ
պառկած , ելլելու ոչ փափաքը և ոչ ոյժը ունենալով : Մօրս
ծեր ազգականը միայն կրնար ինձի հոգ տանիլ , բայց ան ալ «Նա-
բօլիէ երսուն միոն հեռի Ապրիւզներու մէջ քանի մ'ամիս ան-
ցընելու գացած էր ուր դործաստուններ հաստատել կ'ուզէր : Բը-
ժիշկ մը խնդրեցի . եկաւ , նայեցաւ , երակս զննեց և բան մը
չուներմ ըսաւ : Ճշմարիտը այն է որ հիւանդութիւն ունէի որու
զեղ մը օգուտ չէր ըներ , հոգւոյ և երեւակայութեան հիւանդու-
թիւն մը : Գնաց և ալ չտեսայ զայն :

Դ

Սակայն հետեւեալ օրը այնչափ անհանդիստ էի , որ յիշողու-
թեանս մէջ փնտուեցի թէ որմէ՛ կրնայի քիչ մը օյնութիւն և
զուժ սպասել ելթէ չ'կրնայի ելլել : Մարձեւիկայի խեղճ ընտան-
եաց կերպարանքը որու յիշատակով կ'ապրէի , բնականաբար միտքս
եկաւ : Ինձ ծառայող աղայ մը Անտրէան փնտուելու զրկեցի ը-
սելու անոր թէ երկու օտարականներէ կրասերը հիւանդ ըլլա-
լով կ'խնդրէր զինք տեսնել :

Երբ տղան այս լուրը տարաւ, Անտրեա Պէրբինոյի հետ ծնողւ վրայ էր. մեծ մայրը Շիպիայի եղբրքը ձուկերը ծախելու կ'ըսաւէր, միայն Արացիէլլա տունն էր իր սղտիկ եղբարց հետ: Հազիւ ուրեմն զանոնք դրացիի մը յանձնելու, և իր Բրօսիտայուհիի ամենէ նոր հագուստը հագնելու համար ժամանակ անցընելով հեռեկցաւ տղուն որ փողոցը ցուցուց, տունը և մինչև ասնչուրը առաջնորդեց անոր:

Մեղմիկ սենեակիս դրան զարնուիլը լսեցի: Գուռը անբռնելով ձեռքէ մը հըռուած բացուեցաւ. Արացիէլլան տեսայ: Քիս տեսնելով զթոյ աղաղակ մը ձղեց: Քանի մը քայլ առաւ դէպ ՚ի անկողինս, յետոյ ինքզինք զսպելով և ոտքի վրայ կայնած, ձեռքերը կցած և ղենջակին վրայ կախած, զլուխը ձախ ուսին վրայ ծուած կարեկցութեան զիբքի մէջ. « Ա՛րչափ դուռնաւ է, ըսաւ իւրովի կամաց մը, և ինչպէս այսչափ քիչ օրեր կարող եղան այն աստիճան իր երեսը տոգունել. և ո՛ր է միւսը, ըսաւ ետին զառնալով և աչերով սենեակին մէջ սովորական ընկերս փրնտուելով:

— Գնաց, ըսի իրեն, և ես առանձին և անձանօթ եմ՝ Կարօլիոյ մէջ:

— Գնայ, ըսաւ, այսպէս առանձին և հիւանդ թողլով զձեզ: Ուրեմն չէր սիրեր զձեզ: Ա՛հ, եթէ ես իր տեղը ըլլայի, պիտի չ'մեկնէի, և սակայն ձեր եղբայրը չեմ ես և միայն ալեկոծութեան օրէն կ'ձանչնամ ձեզ»:

Ե

Բացատրեցի իրեն թէ բարեկամս մեկնած ասե՛նք հիւանդ չէի: « Բայց ինչպէս, կրկնեց ուժգին կէս փափուկ և կէս հանդարտ յանդիմանութեան ձայնով մը, չմտածեցիք թէ Մարձելինայի մէջ ուրիշ բարեկամներ ունիք: Ա՛հ, կ'իմանամ, յաւելցուց տխրադին թեւոցները և պատմութեանին ծայրը զիտելով, թէ ազբատ ենք, և պիտի ամչցնէ ինք ձեզի այս ղեղեցիկ տան մէջ մտնելով:

Հոյ չէ, շարունակեց սրբելով աչերը, որոնք ճակատիս և թոյլ բազուկներուս նայելէ չէին զադրած, եթէ զմեզ անարդէին իսկ զարձեալ պիտի գոյնիք:

— Խեղճ Արացիէլլա, պատասխանեցի բմծիճաղով, Աստուած պահէ զիս այն օրէն որ զիս սիրողներէ ամչնամ»:

Զ

Աթուի մը վրայ նստաւ անկողնիս քով և քիչ մը խօսակցեցանք:

Իր ձայնի հնչիւնը, աչերուն յստակութիւնը, դիբքին վտաճ և հանդարտ արտայայտութիւնը, կերպարանքին պարզմտութիւնը, կղզիներու կանանց այն կըճատուած և տխրազին ձայնը որ Արեւելքի պէս սիրոյ բարախիւններու մէջ իսկ զերբին հնազանդութիւնը կ'յիշեցնէ, վերջապէս խրճիթին մէջ որու առջև իրեն հետ անցուցած ղեղեցիկ օրերուս յիշատակը, Բրօսիտայի այն արեգակը որ կ'կարծէի թէ դեռ Արացիէլլայի ճակատէն, մարմնէն և ոտքերէն իմ տխուր սենեակիս մէջ լոյս կ'սփուէր. այս ամէնը երբ կ'զիտէի և միտ կ'զնէի իրեն, թմրութենէս և ցաւէս այնպէս ազատեցին զիս որ յանկարծ առողջացած կարծեցի ինքզինքս: Արթուէր ինձ թէ դուրս ելլելուս պէս կազդուրելով պիտի քայլէի: Միանպամայն իր ներկայութեամբ այնչափ հաճոյք կ'զգայի որ կրցածիս չափ խօսակցութիւնը կ'երկարէի և հազարու մէկ պատճառանքով կ'կասեցնէի զինք վախնալով որ շուտ չերթար և զղացած առողջութիւնս իր հետ չտաներ:

Օրուան մէկ մասը ծառայեց ինձ առանց երկչոտութեան, սու երեսս զգուշութեան և կեղծ ամօթխածութեան, իբր թէ քոյր մը իր եղբորը ծառայած ըլլար առանց մտածելու թէ օտար մարդ մ'էր զիմացինը: Գնաց նարինջներ ծախու առաւ: Անղը իր ղեղեցիկ ակուաներով կ'խածնէր և միջուկէն զատելով դաւաթին մէջ կ'կիթէր ջուրը մատերով զայն ձմէլով: Ազէն արծաթեայ պղտիկ միտալ մը հանեց զոր սեաւ ժապաւէնէ մը կախած կուրծ-

քին մէջ կ'պահէր : Գնդասեղով մը անկողնոյ Զերմակ վարա-
 դոյրէն կախեց զայն : Վստահացուց զիս թէ սուրբ պատկերին զօ-
 րութեամբ իսկոյն սիւսի առողջանայի : Ետքը երեկոյեան մօտ ,
 քսան անգամ դուռէն դէպ 'ի անկողննս դառնալով կ'հարցնէր թէ
 ուրիշ խնդրելք մը ես ունիմ , նոյնպէս կրկին և կրկին պատուի-
 րելով որ բարեպաշտաբար պատկերին աղօթեմ , ննջելէս առաջ
 մնկնեցաւ :

Է

Կամ պատկերին և իր բրած աղօթքներէ , կամ Կրացիէլլայի
 դէմքով ունեցած խնամոց և խանդաղատանաց երևոյթին ամոքա-
 րար աղղեցութենէ , կամ իր ներկայութեան և խօսակցութեան
 հրապուրիչ զուարճութենէ բոլոր անձին հիւանդատ գրգռութիւնը
 մեղմացած էր , հազիւ թէ գուրս ելաւ և ահա հանգարտ և խո-
 բունկ քուն մը քաշեցի :

Հետևեալ օրը արթնցած ասեմս , երբ տեսայ սենեակիս յա-
 տակը պատող նարինջներու կեղևները , Կրացիէլլայի աթոռը դէպ
 անկողննս դեռ գարձած իբր թէ թողած էր հոն վերտօին նստե-
 լու համար , նոյնպէս վարապարէս կախուած սրտիկ պատկերը
 սև մետաքսէ մանեակով և կնոջ մը ներկայութեան բոլոր այն հետ-
 քերը որ այնչափ ատենէ 'ի վեր ինձ կ'պակսէին , կարծեցի թէ
 աղէկ չարթնցեր եմ , թէ մայրս կամ քոյրերէս մին իրիկունը սե-
 նեակս մտած էր : Աչերս լաւ մը բանալով և մի առ մի մնա-
 ծումներս յիշելով միայն Կրացիէլլայի երեսը երևցաւ ինձ ինչ-
 պէս որ նախընթաց օրը տեսած էի :

Արևը այնչափ պայծառ էր , հանդստութիւնը այնպէս անդամ-
 ներս կազդուրած էր , սենեակիս առանձնութիւնը այն աստիճան
 սրտիս վրայ կ'ծանրանար , այնչափ կ'զգայի վերտօին ծանօթ ձայն
 մը լսելու պէտքը որ ելայ թէև տկար և երբեմն , նարինջներուն
 մնայորդը կերայ , Գրեթէ մը մէջ նստայ և բնազդօրէն Փար-
 ձերինայի կողմը ուղղել սուի զայն :

Ը

Անտրէայի փոքրիկ և ցած տան քով հասնելով սանգուղէն
 ելայ , որ շտամարանին վրայի սանիքը կ'տանէր և որու վրայ սե-
 նեակները կ'բացուէին : Հոն զտայ Կրացիէլլան , մեծ մայրը , ծեր
 ձկնորսը , Պէբբինոն և աղայքը : Նոյն միջոցին կ'պատրաստուէին
 իրենց ամենէ զեղեցիկ հաղուսաներով ինձ այցի դալ : Ամէն մէկը
 կամ սակառի , կամ թաշկինակի և կամ ձեռքի մէջ ընծայ մը
 կ'բերէր ինձ , ինչ որ այս խեղճ մարդերը ինծի աւելի հաճելի
 կամ հիւանդի մը աւելի առողջարար կ'մտածէին : Մին Իշխայի
 ոսկեղոյն Զերմակ զինի շիշ մը , սունկի տեղ խնկենիի և ա-
 նուշահոտ խոտերու խեցիով , միւսը չոր թուզեր , ուրիշ մը զեղ-
 եարներ , պղտիկ աղայքը նարինջներ : Ընտանեաց ամէն մէկ ան-
 դամին վրայ Կրացիէլլայի սիրտը կ'նշմարուէր :

Թ

Ձարմնցման աղաղակ մը ձղեցին իմ դունստ և տկար հոն ե-
 րևելուս վրայ , ըսյց ես ոտքի վրայ էի և ժպտուն երեսով : Կրա-
 ցիէլլա ուրախութենէն իր զենջակի մէջի նարինջները գետինը
 գլորեց , և ձեռքերն իրարու զարնելով առ իս վաղեց . « Ձեզի
 ըսի , պողաց , թէ պատկերը եթէ մէկ զիշեր միայն անկողնիդ
 վրայ մնայ պիտի առողջացնէ ձեզի : Խաբած եմ » : Ուղեցի պատ-
 կերը ետ ապ և կուրծքէս հանեցի զայն ուր դուրս ելած ատենս
 դրած էի : « Նախ համբուրեցէք » , ըսաւ ինձ : Համբուրեցի ,
 նոյնպէս քիչ մ'իւր մատերու ծայրը զոր առնելու համար երկըն-
 ջուցած էր : « Գարձեալ պիտի տամ զայն եթէ հիւանդանաք »
 յաւելցուց վիզն անցնելով և կուրծքը կախելով , այսպէս եր-
 կուքի պիտի ծառայէ » :

Տանիքը նստանք առաօտեան արևին զիմաց : Ամենքնին ալ զուարթ դէմք մ'ունէին , իբր թէ եղբայր մը զտած ըլլային , կամ երկար ճամբորդութենէ մը վերջը զուակի մը վերադարձը եղած ըլլար իմ հօն երթալու : Ժամանակը որ բարձր գասերու մէջ հարկաւոր է մտերիմ բարեկամութիւններ կազմելու համար , ստորին գասերու մէջ սէտք չէ : Սրտերը առանց կասկածի կը բացուին , իսկոյն կ'միանան , վասն զի զգացումներու տակ շահ մը չի նստաւոր : Բնութեան մարդերու մէջ ութ օրուան մէջ աւելի միութիւն և հոգեւոր ազդակաճութիւն կ'հաստատուի քան թէ տասը տարուան մէջ ընկերային մարդոց մէջ : Այս ընտանիքը և ես արդէն ազգական էինք :

Հարցոյցինք զերբ թէ ի՞նչ բարի կամ չար պատահած էր մեր բաժանումէն 'ի վեր : Աղքատ տունը երջանկութեան մէջ էր : Նա աւել օրհնուած էր : Ուրկանները յաջող էին : Արք երբէք այսչափ առատ եղած չէր : Մեծ մայրը չէր բաւեր զբան առջև ժողովարդին ձուկ ծախելէ , Պէբբինս մեծ և ուժեղ քսան տարեկան նաւաստի մը կ'արժէր թէ և հազիւ տասն երկու տարեկան կար : Աւերջապէս Արայիէլա իր ընտանեաց խոնարհ վիճակէ շատ բարձր արհեստ կ'սորվէր : Իր քնդունած ուժիկը բարձր էր համեմատելով իրեն սէս գեուահաս աղջկան մը աշխատութեան , իր տաղանդով գեո. պիտի յառաջանար և կարող պիտի ըլլար պըզտիկ եղբարքը հագուեցնելու , սնուցանելու և իրեն համար ալ օժիտ մը պատրաստելու , եթէ սիրելու դարէն և կամքը հասնէր :

Ասոնք իր ծնողաց խօսքերն էին : Բուստող էր , այսինքն բուստ աշխատել կ'սորվէր : Բուստին գործատունը և վաճառականութիւնը այն ատեն Իտալիոյ քաղաքաց ծովեղերեաց արհեստին զլսուածոր հարստութիւնը կ'կազմէին : Արայիէլայի կորուսած մօր մէկ եղբայրը Նաբօլիոյ ամենէ զլխաւոր բուստի գործատան գործաւորներու վերահացուն էր : Հարուստ իր վիճակին համար երկու սեռէ բազմաթիւ գործաւորներ վարելով որոնք չէին բաւեր բոլոր Եւրոպիոյ մատակարարել զարդի այս առարկան : Մտածած էր իր քեւորդին , և քանի մ'օր առաջ եկած էր իր գործաւորաց կարգը դասել զան : Բուստը և գործիները բերելով իր խիստ

պարզ արհեստին առաջին գասերը տուած էր : Միւս գործաւորները միատեղ գործատունը կ'աշխատէին :

Արայիէլա իր մեծ մօրը և ձկնորսին շարունակ բացակայութեան պատճառաւ տղոց միայն պահապան ըլլալով իր արհեստը տունը կ'գործածէր : Մօր եղբայրը որ չէր կրնար շատ անդամ գալ , քանի մ'առեանէ 'ի վեր իր անգրանիկ տղան կ'ղրկէր : Արայիէլայի մօրեղբօրորդին քսան տարեկան երիտասարդ մը , խոհեմ , խոնարհ , օրինաւոր , ընտիր գործաւոր մը , բայց պարզ մտքով , հաշմտ և տղեղ ձեով մէկն էր : Իրիկունը կու գար գործատան գոցուելէ ետքը , հօրաքրոջ աղջկան աշխատութիւնը քննելու , գործիներու գործածութիւնը կատարելագործելու և ընթերցանութեան , զրի և թուաբանութեան առաջին գասերը ասանդելու :

« Յուսանք , ըստ ինձ կամաց մը մեծ մայրը , մինչդեռ Արայիէլա աչերը դարձուցած էր , թէ ասիկա երկուքին ալ շահաւոր պիտի ըլլայ և թէ վարպետը նշանածին ծառան պիտի ըլլայ » :

« Նայեցայ թէ պատաւ կնոջ մտքին մէջ իր թուին համար հպարտութեան և փառասիրութեան դաղափար մը կար : Բայց Արայիէլա ամենևին ծանօթ չէր ասոնց :

Ժ

Մանկամարդ աղջիկը ձեռքէս բռնելով սենեակը տարաւ զիս իր արդէն գործած և յղկած բուստի փոքրիկ գործերը ցուցնելու համար : Ասոնք մարուր կերպով անկողնոյն ոտքին տակ ստուար թղթերու վրայ բամբակի երեսը շարուած էին : Ուզեց կտոր մ'իմ առջևս ձևակերպել : Ես ոտքիս ծայրով պղտիկ ճախարակին անիւը կ'դարձնէի , մինչդեռ ինք բոլորակ սղոյին կ'ներկայացնէր կարմիր բուստին կտորը որ կրճատելով կ'կտրէր : Ետքը այս կտորները մատերուն ծայրով բռնելով կ'բոլորցնէր յեսանաքարին դէմ մաշեցնելով : Աարդապոյն փոշին իր ձեռքերը կը պատէր , և երբեմն մինչև երեսը թնչելով այսերը և շուրթերը

կ'քաղցրացնէր թեթև սնդոյրով մը՝ որ իր աչերը աւելի կ'սպայտէ
և աւելի փայլուն կ'երևցնէր : Աւերջը խնդալով սրբութեաց , և իր
խարտեաշ մազերը թոթուեց որու փոշին զիս ալ պատեց :

« Այնպէս չէ՞ , ըսաւ , աղէկ վիճակ մը չէ՞ ինձի պէս ծովու
աղջկան մը համար : Ամէն բան ծովու կ'պարտաւորինք մեծ հօրս
նաւակէն սկսելով մինչև կերած հացերնիս , այս մանեակներս և
օղերս որոնցմով թերևս օր մը պիտի զարգարուիմ երբ որ շատ
մը յղկեմ և ձեացնեմ ինձմէ աւելի հարուստ և աւելի զեղե-
ցիկներու համար » :

Առաւօտը այսպէս անցաւ խօսակցելով , խեղկատակելով և աշ-
խատելով առանց երթալու դաղափարն ունենալու : Աէսօր ատեն
ընտանեաց ճաշին մասնակից եղայ : Արևը , բաց օդը , մաքրի դո-
հունակութիւնը , սեղանին պարկեշտութիւնը որ միայն հացէ ,
խորոված ձուկէ և շտեմարանին մէջ պահուած պտուղներէ կը
բաղկանար , ախորժակ և ոյժ տուին ինձ : Աէսօրէն ետքը հօր
օղնեցի տանիքին վրայ տարածուած հին ուռիանի մը ծակերը նո-
րողելու :

Արացիէլլայի ոտքին ձայնը կ'լսէինք յեսանաքարը դարձու-
ցած ատեն նոյնպէս պառաւ մօր ճախարակին աղմուկը և տղոց
ձայները որ տան սեմին վրայ նարինջներով կ'խաղային , քաղ-
ցրապէս մեր աշխատութեան կ'ներդաշնակէին : Արացիէլլա եր-
բեմնակի գուրս կ'եւէր պատշգամին վրայ մազերը թոթուելու հա-
մար , նայուածք մը , բարեկամական բառ մը , քմիծաղ մը նոյն
միջոցին կ'փոխանակէինք : Հողուոյս մինչև խորը երջանկութիւն
կ'զղայի չեմ՝ զիտեք ինչ բանի համար : Աուզէի հալուէի տուն-
կերուն մէկին տեղը ըլլալ որ պարտեղին մէջ արմատացած էին ,
կամ մողեսներէ մին , որ տանիքին վրայմեր քօլօք արևուն առջև
կ'տաքնային և որոնք այս խեղճ ընտանեաց տան պատին ծակե-
քուն մէջ կ'բնակէին :

ԺԱ.

Քայց քանի օրը տարածամէր՝ ողիս և դէմքս կ'մթաղնէին : Այլ

տիրէի մտածելով որ ճամբորդի սենեակս պիտի վերագտունամ :
Արացիէլլա խնդոյն իմացաւ ասիկա : Գնաց մեծ մօրը սկանջին
քանի մը խօսք փսփսայ :

« Ինչո՞ւ այսպէս մեզի թողուլ , ըսաւ պառաւ կինը , իբր թէ
իր զաւակներէ մէկուն կ'խօսէր : Բրօսիտա միատեղ աղէկ չէ՞ինք :
Նարբօլիոյ մէջ նոյնը չէ՞նք կրնար ըլլալ : Անմանիք մայրը կո-
րուսուլ թուշուհի մը որ բոլոր բոյներու բոլորտիքը շրջելով կը
դառնայ : Եկէք մերը բնակելու , եթէ ձեզի պէս պարսնի մը հա-
մար յարմար կ'գտատէք : Տունը երեք սենեակ ունի միայն , բայց
Պէբբինօ նաւակին մէջ կ'պառկի : Արացիէլլայի համար տղոց սե-
նեակը կրնայ բաւել միայն թէ ցորենները ձեր պառկածին մէջ
աշխատի : Առէք անորը , և մեր քով սպասեցէք ձեր բարեկամին
վերագարձին , վասն զի ձեզի պէս բարի և տրաւոմ երկտասար-
դի մը Նարբօլիոյ փողոցներու մէջ առանձին մնալը ցաւ կ'պատ-
ճառէ մտածողին » :

Չկնորսը , Պէբբինօն , պղտիկ տղաք անդամ , որոնք արդէն օ-
տարականը կ'սիրէին , բարի կնոջ առաջարկութեան վրայ ուրա-
խայան : Ամենքնին ալ սաստիկ պնդեցին որ անոր խնդիրն ըն-
դունիմ : Արացիէլլա բան մը չըսաւ , բայց կ'սպասէր յայտնի անձ-
կութեամբ մը համակուած և կեղծ անմտադրութեամբ թէ ինչ
պիտի պատասխանէի ծնողացը թախանձանքին : Գողգոջուն և ա-
կամայ շարժումով ոտքը կ'զարնէր այն ամէն պատճառներու հա-
մար՝ զորս չընդունելու համար կ'յայտնէի :

Աւերջը աչերս իր վրայ յարեցի : Տեսայ թէ աչերուն սպիտակը
տօլորականէ աւելի խոնաւ և փայլուն էր և որ մատերով կ'ձմլէր
և մի առ մի կ'փետտէր շահասպրամի մը տերեւները որ պատշգա-
մին վրայ հողէ ամանի մը մէջ կ'ծաղկէր : Այս նշանը երկար
ճառերէ աւելի աղէկ հասկցայ : Ընդունեցի ինձ նուիրուած ըն-
կերական կեանքը : Արացիէլլա ձեռքերը զարկաւ և ուրախութեամբ
վազելով առանց ետին դառնալու իր սենեակը ցատկեց իբր թէ
խօսքս խնդոյն կատարելով ետ առնելու ժամանակ չէր թողուք
ինձ :

ԵԲ

Արայիէլա Պէրբինոն կանչեց : Այրիկննի մը մէջ ինք և եղբայրը աղոյ սենեկին մէջ տարին իր անկողննը , խեղճ կահ կարասին , ներկուած տախտակէ շրջապատած իր սյղտիկ հայելին , սղնձէ կանթեղը , Ատուածածնայ երկու երեք պատկերները որ գնդասեղներով փակած պատէն կ'կախուէին , սեղանը և սյղտիկ ճախարակը որով բուստը կ'բանէր : Զրհորէն ջուր քաշեցին և ձեռքով յատակին վրայ սրսկելով , աղէկ մը պատերուն և քարին վրայի բուստի փոշին աւելցին . տանիքին վրայէ ընտրելով պատուհանիս մէջ գրին բալասանի և անանուխի երկու ամենէ կանաչ և ամենէ անուշահոտ թաղարները : Պէրբինո եթէ նոյն գիշերը իր նշանածը հօրը տունը բերէր աւելի խնամքով չէին կրնար պատրաստել և մաքրել հարսանեկան սենեակը : Ես ալ խնդալով այս խաղին կ'օղնէի իրենց :

Երբ ամէն ինչ պատրաստ եղաւ , Պէրբո և ձկնորսը հետս տարի , դնելու և բերելու համար այլ և այլ կահ կարասին որոնց պէտք ունէի : Երկաթէ փոքրիկ կատարեալ անկողն մը , ճերմակ տախտակէ սեղան մը , եղէգէ երկու աթոռ , սղնձէ սլոզտիկ կրակարան մը ուր տաքնալու համար ձմու գիշերներ ձէթի կորիզները կ'այրեն . միւս ամէնը կ'սրբուենակէր սլայուսակս զոր խցիկէս բերելու մարդ զրկեցի : Չէի ուզեր այս երջանիկ կեանքէ գիշեր մը կորուսել զոր ընտանիք մը կ'չնորհէր ինձ : Եոյն իրիկունը իմ նոր ընակարանս պառկեցայ : Արթնցայ ծիծառներու զուարթ ձայնէնորոնք պատուհանին կոտրուած ապակիէն սենեակս կ'մտնէին , նոյնպէս Արայիէլայի ձայնէն որ քովի սենեակը կ'երգէր , իր երգը ճախարակին ներդաշնակ շարժումին հետ միացնելով :

ԵԳ

Պատուհանը բացի , որ ձկնորսներու և լուսցարարներու փոք-

րիկ սրբուէններու վրայ կ'նայէր , որոնք Բօզիլիբի լեռան ժայռին և Մարձեւիկայի հրապարակին մէջ տարածուած են :

Քանի մը սև քարերու կտորներ մինչև այս պարտէզներու մէջ տան մօտ գլորած էին : Խոշոր թղենիներ , որ կիսով ճուռած կը բուսնէին այս ժայռերու տակ , իրենց խոտորակ և ճերմակ ճիւղերով կ'լսնէին , և լայն ու անշարժ տերեւներով կ'ծածկէին դասնոնք : Տան այս կողմէ միայն կ'տեսնուէր աղքատ ժողովրդեան պարտէզները , քանի մը լայն անիւով ջրհորները՝ զորս էջ մը կը դարձնէ սամթի փոսերը սյղտիկ կաղամբները և շողամանները ջրեղու համար . կիներ կ'տեսնուին հսն որ լաթ կ'չորցնեն նարնջիներու կապուած չուաններու վրայ : Ասկ շապիկով սյղտիկ աղաքներ խուռն լցուած են որ կ'խաղան կամ կու լան սլարտէզին մէջ սփռուած երկու կամ երեք սպիտակ տուներուն տանիքներու վրայ :

Մեծ քաղաքի մը արուարձաններու այս սահմանաւոր , հասարակ և մթին տեսարանը սքանչելի երեցաւ ինձ , բաղդատելով զայն բարձր շէնքերու , փողոցներու խորութեան և ազմիպի բազմութեան հետ ուրիշ մեկնած էի : Մաքուր օդ կ'չնչէի մարդկային օդին փոշին , կրակին և շոգիին տեղ : Ալէի էշերուն զաւրը , սքաղաղին երգը , տերեւներուն շնչունը և ծովուն փոփոխակի հեծեծելը , կառքերու թաւալման , ժողովրդեան սուր ձայներու , և այն կծու ազմուկին անդադար որոսման տեղ որ մեծ քաղաքացի փողոցներու մէջ ախանջին միջոց մը և մտածումին հանդարտութիւն մը չեն թողուր :

Չէի կարող անկողնէս ելլել ուր քաղցրասէս կ'վայելէի այս արևը , գեղջիկական ձայները , թռչուններուն թռչիլը , մտածումին զրթիէ անշիթի հանդիսար : Ետքը պատերուն մերկութիւնը , սենեակին սլարասլը , կարասեայ հեռաւորութիւնը զիտելով կ'ուքախանայի մտածելով թէ գոնէ այս աղքատ տունը զիս կ'սիրէր , վասն զի չկայ գորգ մը , ոչ զարդարանք մը կամ ոչ մետաքսեայ վարագոյր մը որ քիչ մը բարեկամութիւն արժէ : Աշխարհիս բոլոր ոսկին չ'գօրէր անտարբերներէ սրտի տրոփում մը և նայուածքի մէջ սիրոյ կայծ մ'իսկ գնել :

Աես 'ի քուն վիճակին մէջ կ'որորէին զիս մեղմիկ այս մտա-

ճուճները . կ'զգայի առողջութեան և խողազութեան մէջ վերածնիլը : Պէրբինո ստէպ սեփեակս կ'մտնէր հարցնելու համար թէ բանի մը պէտք ունէի : Անկողնիս վրայ հաց և խաղող բերաւ զոր կ'ուտէի կտորները և փշրանքները ծիծառներու նետելով : Գրեթէ կէսօր էր երբ անկողնէս ելայ : Արևուն ճառագայթները սնեակս կ'թափանցէին աշնան քաղցր դաղջութեամբ : Չինորսին և ամուսնոյն հետ որոշեցի որ ամէն ամիս փոքրիկ թռչակ մը տամ , խցիկիս վարձուն և տան ծախքին նպաստելու համար : Խիստ քիչ էր , բայց այս ազնիւ անձերը շատ իսկ կ'սեպէին զայն : Յայտնի էր թէ ինձմէ վատկելու բաղձանքին տեղ կ'արամէին որ իրենց աղքատութիւնը և կենցաղավարութեան սաստիկ պարկեշտութիւնը չէին ներեր իրենց ձրի հիւրընկալութիւն մը նուիրել որով աւելի հպարտանալու կարող պիտի ըլլային :

Իրենց տան համար ամէն առաւօտ զնածնուն վրայ աւելցուցին երկու հաց , քիչ մը խորոված ձուկ կէսօրուան , կաթեղէն կամ չոր պտուղներ երեկոյեան և իւր կանթեղիս համար , նոյնպէս անուխ ցորա օրերու համար . այս էր ամէնը : Քանի մը պղնձէ գրամ , նարօլիոյ մէջ ժողովրդեան մանր ստակը , օրուան ծախքիս կ'բաւէր : Երբէք աւելի լաւ զգացած չեմ թէ երջանկութիւնը որչափ հեռի է շուայլութենէ , և թէ որչափ աւելի գիւրաւ կրնանք ստանալ զայն պղնձէ գրամով մը քան թէ քսակ մը ոսկիով , երբ զիանանք Աստուծոյ զայն պահած տեղը :

ԺԴ

Այսպէս ապրեցայ աշնան վերջին օրերը և ձմեռուան սկիզբը : Նարօլիոյ մէջ այս ամիսներու պայծառութիւնը և յստակութիւնը նախընթացներու հետ տարբերութիւն չունին : Ոչ ինչ մեր կենաց միօրինակ անդորրութիւնը կ'վերլուէր : Եղանակին հովերու յաճախութենէն ծերունին և սղան ան ծովու վրայ չէին արշաւեր : Եզերքին երկայնութեանը վրայ կ'որսային , և իրենց ձուկերը մայրէն ծախուելով իրենց սակաւապէս կենսաբան լիուրի կ'բաւէին :

Արացիէլլա իր արհեստին մէջ կ'յառաջանար . բուստ բանեւէն ի վեր վարած նստողական և խողազ կեանքով աւելի զարգանալով դեղեցկութիւն կ'ստանար : Իր վարձը , զոր կիրակի օրեր մօրեղբայրը կ'բերէր , չէ թէ միայն իր պղտիկ եղբարքը աւելի մաքուր հալուեցնելու և զպրոց զրկելու կ'նետէր , այլ և իր մեծ մօրը և իրեն աւելի հարուստ և աւելի վայելուչ զգեստներ շինելու որ այս կղզոյն կանանց յատուկ է : Արամի մետաքսէ թաշ կիսակներ զլին ետեւը ուներուն վրայ երկայն եռանկիւնով կախելու համար . առանց ներբանի արծաթեայ շիւղերով բանուած կօշիկներ՝ որ միայն ոտքին մասերը կ'ծածկեն . սև և կանաչ զիծերով մետաքսեայ պատմուճաններ . ասոնք կարբուսն վրայ ժապախուած են և երկու քովերը կ'երբան . առջևը ձևին նրբութիւնը և մանեակներէ զարգարուած վզին գլծերը կ'երևան . վերջապէս ոսկիէ թելերով մարդարիսներով խառնուած լայն օղեր . ասոնք էին իրենց յատուկ զարդերը : Յունական կղզիներու աղքատ կիները այս պաճուճանքը և զարդերը կ'զնեն : Չբարորութիւնը չստիպէր զիրենք երբէք աննոյմէ զրկուելու : Այն կլլմաներու մէջ ուր դեղեցկութեան զգացումը մեր երկրէն աւելի սաստիկ է և ուր կեանքը միայն սէր է , զարդը շուայլութիւն չէ կնոջ աշերուն . գրեթէ իր առաջին կամ միակ պիտոյքն է :

ԺԵ

Արացիէլլա այսպէս հաղուած երբ կիրակի և տօն օրեր իր սեփեակէ տանիքին վրայ կ'ելէր , խարտեաշ մագբուսն մէջ քանի մը նուռի կարմիր ծաղիկներ կամ վարդազոյն դափնիներ դրած . երբ մօտակայ մատուռին զանգակներու հնչելուն մտիկ ընելով կ'անցնէր , կ'զառնար պատահանիս առջևէն , սիրամարդին արևուտ ջլե ինքզինք հայելիի մէջ տեսնելուն պէս . երբ թուլութեամբ կ'քսէր նայելով բանուած կօշիկներուն մէջ գոցուած իր ոտները , և յետոյ զլուխը կ'վերցնէր վզին սովորական այնպիսի շարժումով մը՝ որ մետաքսէ թաշկինակը և մազերը ուներուն վրայ տա-

տանել կու տար . երբ կ'նշմարէր թէ կ'դիտէի զինքը , կ'շառա-
զնէր սակաւ ինչ իբր թէ գեղեցիկ ըլլալու կ'ամչնար . վայրկեան-
ներ կային ուր իր գեղեցիկութեան նոր պայծառութիւնը այնպէս
կ'ազդէր ինձ որ կ'կարծէի թէ առաջին անգամ կ'տեսնէի զինք
և իմ իր հետ սովորական ընտանութիւնս սեռակ մը երկզտու-
թեան և շքեղութի կ'փոխուէր :

Բայց ինք այնչափ չէր ջանար շայնել զիս և իր զարդի քնա-
կան զգացումը հարստութիւնէ և պէտքէն այնչափ ազատ էր՝ որ
սուրբ արարողութիւններէ ետք իսկոյն կ'աճասարէր իր ծանր
զարդերը հանելով վերասին հագնիլ իր հաստ կանաչ չուխայէ
պարզ հագուստը , կարմիր և սեռա գիծերով շքեղութեամբ և
ձեւով տախտակէ ներբաններով մուճակները , որոնք բոլոր օրը
աանխօսին վրայ կ'հնչէին Արևելքի գերիներուն հնչող կօշիկնե-
րուն պէս :

Երբ իր բարեկամ հիները չ'գային զինք փնտռելու կամ իր
մօրեղբորդին եկեղեցի իրեն չ'ընկերանար՝ շատ անգամ ես կ'ա-
ռաջնորդէի իրեն և պատշգամբն աստիճաններու վրայ նստած
կ'սպասէի իրեն : Գուրս ելած ատենը տեսակ մը անձնական հար-
ատութեամբ , իբր թէ իմ քոյրս կամ նշանածս ըլլար , կ'լսէի
հիացման փոփոսքները զոր իր շնորհալի կերպարանքը ընկերնե-
րուն և Մարտիկոսայի եղբքին երիտասարդ նաաստիներու մէջ
կ'զրդուէր : Բայց ինք բան մը չէր լսեր , և բազմութեան մէջ
միայն զիս տեսնելով , սանդուղին վերի առաջին աստիճանէն կը
ծիծաղէր , օրհնեալ ջուրին մէջ թաթխած մատերով երեսը կը
խաչակնքէր , և համեստաբար աչերը գէպ 'ի վար կ'իջնէր այն
աստիճաններէ՝ որոնց վարը իրեն կ'սպասէի :

Այսպէս սօն օրերը առտու և իրիկուն եկեղեցի կ'աանէի զինք ,
իւր միակ և բարեպաշտ զբօսանքն էր այս զոր կ'ձանչնար և կ'սի-
րէր : Վ'ջանայի այն օրերը ըստ կարի հագուստս կողոյն երիտա-
սարդ նաաստիներուն նմանեցնել , որպէս զի ներկայութիւնս մէկը
չ'զարմայնէր և ընկերակցած ազջկանս կամ եղբայրը և կամ ազ-
դականը կարծուէի :

Միւս օրերը զուրս չէր ելէր : Իսկ ես կամաց կամաց ուսման

կեանքս և մենակեաց սովորութիւններս առած էի , բայ 'ի Արա-
ցիէլլայի քաղցր բարեկամութենէ և իր ընտանեաց հետ յարա-
բերութեամբս :

Ամէն լեզուաց պատմաբանները և բանաստեղծները կ'կարդայի-
նէրեմն կ'զրէի . կ'փորձէի կամ Իտալերէն կամ Պաղղկարէն ո-
տանուոր կամ արձակ հոսել հոլոյն այն առաջին խանդը որ
կարծես սրտի վրայ կ'ձանրանայ եթէ խօսքը բացատրելով չ'փո-
թարէ զայն :

Մերևի թէ խօսքը մարդուս միակ ճակատագիրն է և ստեղծ-
ուած է իր պտուղը տալու համար : Մարդ կ'տանջուի մինչև որ
նրաը զգացածը գուրս հանէ : Իր զբուած խօսքը հայեցիի մը
պէս է , որու պէտք ունի ինքզինք ձանչնալու և իր ապրելուն ա-
պահով ըլլալու համար : Քանի որ իր զբուածներու մէջ չտես-
նէր զինք՝ չ'զգար որ ստուգիւ կ'ազրի : Միտքը մարմնոյ պէս իր
չափահասութիւնը ունի :

Այն տարիքին մէջն էի՝ ուր հողին խօսքով նմանելու և ա-
ձնելու պէտք ունի : Բայց ինչպէս կ'պատահի միշտ , կարողութե-
նէս առաջ բնազդումս կ'ձնէր : Հաղիւ թէ գրելու կ'սկսէի և ա-
հա զործէս զժողո՛հ կ'ըլլայի և ձանձրոյթով մէկ կողմ կ'նետէի :
Նաբօլոնոյ հովը և ծովուն ալիքները քանի՛ քանի՛ անգամ տա-
րած և կլլած են սուսօտեան , գիշերային զգայմանցս և մտած-
մանցս կստրները որ ցորեկը ինձմէ պատուելով՝ առանց զը-
ջումի հետի կ'նետուէին :

ԺԶ

Երբեմն կրացիէլլա սովորականէ աւելի զիս գոցուած և լռիկ
տեսնելով , ծածուկ սենեակս կ'մտնէր զիս ընթերցանութենէս և
զլազումներէս կորզելու համար : Անձայն աթուիս ետեէն կ'յա-
ռաջանար , ուսերուս վրայէն կ'բարձրանար ոտքին մատերուն վրայ
կանդուն գիտելու համար , առանց հասկնալու ինչ որ կ'կարդայի
և կ'զրէի . ետքը արագ շարժումով մը զիբքս կ'վերցնէր և զրէս

մատերէս կ'յափշտակէր փախչելով : Տանիքին վրայ կ'հալածէի զինք , կ'սրդողէի քիչ մը . կ'ննդար : Կ'ներէի բայց մօր մը նման խիստ կ'յանդիմանէր զիս :

« Այսօր ինչ կ'խօսի ձեր աչերուն այդ երկար զիրքը , կ'մըրմուար կէս ճշմարիտ և կէս կատակ անհամբերութեամբ : Միթէ այդ սեաւ սողերը հին սպեղ թղթին վրայ ձեզ խօսելէ երբէք պիտի չդադրին : Միթէ բոլոր կիրակիները և տարւոյն բոլոր զիշերները պատմելու համար բաւական պատմութիւն չէք զիտեր ինչպէս որ Բրօսիտայի մէջ պատմուելով զիս լացուցին : Եւ որով կ'զրէք բոլոր զիշերը այն երկար նամակները՝ զորս առաւօտուն ծովու հովին կ'նետէք : Չէք զիտեր թէ զէշ կ'ընէք , և բոլորովին դռնասա ու որ և է բանի անմտագիր կ'ըլլաք երբ այնչափ երկար ատեն զրէք կամ կարգաք : Միթէ աւելի քաղցր չէ ինձ հետ խօսիլը որ կ'լսեմ ձեզի , քան թէ ամբողջ օրեր այն մեռեալներու կամ այն ստուերներու հետ որ ձեզի միտ չեն դներ : Աստուած իմ , ինչո՞ւ այն թուղթի թերթերուն չափ խելք չունենայի : Բոլոր օրը պիտի խօսէի ձեր հետ , ինչ որ հարցնէիք պիտի պատասխանէի , և պէտք պիտի չունենայիք ձեր աչերը յողնեցնել և կանթեղին բոլոր իւրը սպառել » :

Այն ատեն զիրքս և գրիչներս կ'պահէր : Նաւարարի հաղուտոս և զլխարկս կ'բերէր : Կ'ստիպէր զիս գուրս ելլել զըօսնելու համար : Կ'հնազանդէի իրեն մոմաւով բայց նաև սիրելով զինք :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Զ Ո Ր Ր Ո Ր Գ

Ա.

Քաղաքին մէջէ գէպ 'ի ծովեզն ու զիւրը երկար պտոյաները ընելու կ'երթայի . բայց այս առանձին պտոյտները Նարօլի վերադարձած ժամանակիս առջի օրերուն պէս տխուր չէին : Քաղցրապէս կ'վայելէի քաղաքին , եզերքին , երկնից և ջուրերու տեսարանները : Առանձնութեան վայրկենական զգացումը չէր ընկձեր զիս , այլ սրախ և մտածմանց զօրութիւնները կ'կեդրոնացնէր : Գիտէի թէ բարեկամաց աչեր և մտածումներ այն ամբօխին կամ անապատներուն մէջ ինձ կ'հետեւէին և թէ վերադառնալիս զիս սիրող սրտերէ կ'սպասուէի :

Պատաւ կ'նոջ մեկնութեան համեմատ , օտար բոյներու շուրջը պտուսցող թուշուր չէի , այլ կ'նմանէի այն թուշուրին որ զինք պահող բոյնէն հեռանալ կ'փորձէ բայց ետ դառնալու ճամբան ալ զիտէ : Բացակայ բարեկամիս վրայ ունեցած սէրս Արացիէլը լայի վրայ դարձած էր : Այս զգացումը ինձ անոր կ'սպողէն աւելի սաստիկ , աւելի զօրաւոր և աւելի քաղցր բան մ'ունէր : Արթուէր ինձ թէ մին կ'սքարատուրէի սովորութեան և գէպքերու , իսկ միւսը կ'նկատէի իբր ինձմէ ծնած մը զոր իմ անձնական ընտրութեամբս վաստկած էի :

Ասիկա սէր չէր , վասն զի անոր ոչ խոսվութիւնը , ոչ նախանձը և ոչ սուփալի զգացումը ունէի , այլ սրախ քաղցր համադարտութիւն մ'էր այն , հարգոյն և զգայութեանց թեթև տենդին տեղ : Չէի մտածեր ոչ ուրիշ կերպով սիրել , և ոչ աւելի սիրուիլ : Չէի զիտեր թէ ընկեր մը , բարեկամ մը , քոյր մը , կամ ուրիշ բան մ'էր նա ինձի համար . կ'զգայի միայն թէ ես երջանիկ էի իր հետ և ինք երջանիկ ինձ հետ :

Ուրիշ կերպ որ և է բանի մը չէի բաղձար : Չէի այն տարիքին մէջ ուր զգացածնին կ'ընեն որպէս զի երջանկութեան մեծ

տի բացատրութիւն մը տան : Ա՛րքաւէր ինձ խաղաղ, խանդակաթ
և երջանիկ ըլլալ առանց դիտնալու թէ ինչո՞վ և ինչո՞ւ համար :
Ընկերական կեանքը, երկուքի մտածումը, ամէն օր մեր անմեղ
և քաղցր ընտանութիւնը կ'աւելցնէին մեր մէջ : Ինք իր թոյլ-
տուութեան մէջ այնչափ անարատ էր որչափ ես հանդարտ ան-
հոգութեանս մէջ էի :

Բ

Երեք ամսէ՛ ՚ի վեր էր որ նոյն ընտանիքին մէջն էի, նոյն
տունը կ'ընակէի, իր մտածումին կ'մասնակցէի, Արացիէլլա այն-
չափ սովորած էր իր սրտէ անբաժանելի կարծելու զեւ որ ինք
ալ չէր զգար թէ ինչ ազդեցութիւն ունէի ես իր վրայ : Ինձի
հետ չունէր այն երկչտութիւնը, զգուշութիւնները և ամօթ-
խածութիւնը՝ որ աղջկան մը և երիտասարդ մարդու մը սեսու-
թեանց մէջ կ'մտնեն և որոնք շատ անգամ սիրոյ ծնունդ կու-
տան այն զգուշութիւններով զորս անորմէ պահպանուելու համար
կ'ընեն : Չէր երկմտեր և ես հազիւ կ'տարակուսէի թէ նոր արե-
ներու առջև հիմա բացուած և կանխահաս հասունութեան բոլոր
սրայծառութեան մէջ այս մանկային մաքուր շնորհքը, իր պարզ
զեղեցիկութեամբ իշխանութիւն մը իրեն, զմայլում մը ամենու և
վտանգ մը ինձի համար կ'ըլլար : Երբեք հոգ չէր ըներ իմ ա-
չացս առջև պահուելու կամ զարդարուելու : չէր մտածեր այն
աստիճան որչափ քոյր մը չմտածէր թէ զեղեցիկ կամ աղեղ
պիտի երևի իր եղբոր : Շատ անգամ չէր զգուշանար զոցելու իր
մերկ ոտքերը երբ առտու իր սլոտիկ եղբաւրքը տանիքին վրայ ա-
րևու առջև կ'հարուեցնէր կամ իր մեծ մօրը կ'օգնէր ինկած չոր
տերևները աւելու : Ամէն ժամ միշտ բաց սենեակս կ'մանէր և
Պէրբինոյի չափ անմեղութեամբ անկողնոյս ոտքի աթոռին վրայ
կ'նստէր :

Ես անգամ անձրևոտ օրերը ամբողջ ժամեր անոր հետ առան-
ձին կ'անցընէի քովի սենեկին մէջ ուր սլոտիկ տղոց հետ կ'սլա-

կէր և ուր բուստի կ'աշխատէր : Խօսակցելով և խաղալով ի՞նչ
արհեստին կ'օգնէի զըր կ'սորվեցնէր ինձ : Նուազ ձարպիկ բայց
անորմէ աւելի ուժեղ, կտորները մանրելու աւելի կ'յաջողէի :
Այսպէս կրկին գործ կ'ընէինք, և մէկ օրուան մէջ երկու կը
շահէր :

Ընդ հակառակը իրիկունը երբ տղաքը և ընտանիքը կ'ննջէին,
ինք աշակերտ կ'ըլլար և ես դասատու : Կարգալ և զրել կ'սոր-
վեցնէի, զիւրքերուս վրայ զիւրերը կապել տալով և ձեռքը բըռ-
նելով որպէս զի զանոնք զրել սորվի : Մօրեղջօրորդին չլրնա-
լով ամէն օր դալ ես անոր տեղը կ'ընէի : Կամ այս երիտա-
սարդը աղեղ և կաղ ըլլալուն համար, թէև քաղցր, համբե-
րող և ծանրաբարոյ էր, իր հօրաքրոջ աղջկան այնչափ հրա-
պոյր և ակնածութիւն չէր ազդեր, կամ իր դասերու ատեն խիստ
անմտապիւր ըլլալուն խիստ նուազ յառաջադիմութիւն կ'ըլլար
անոր քան թէ ինձի հետ : Երեկոյեան կէսը ուսման տեղ կատա-
կելով, ինդալով և մանկանց դաստիարակութիւնը ձեռացնելով
կ'անցընէին : Կտեղճ երիտասարդը իր աշակերտէ յոտիշտակուած
ըլլալուն խիստ երկչտ էր զանիկա յանդիմանելու : Ինչ որ Արա-
ցիէլլա փափաքէր՝ կ'կատարէր որպէս զի աղջկան զեղեցիկ յօն-
քերը դժկամակութեան կնձիւ մը չառնէին և շուրթերը փոքրիկ
ծամածուութիւն մը չընէին : Չատ անգամ կարգալու սահմանուած
ժամը բուստի կտորներ մաքրելով, կամ մեծ մօր աղեկատոին տախ-
տակին վրայ բուրդի կարծերը փաթտելով կամ Պէրբոյի ուղկա-
նին ծակերը նորոգելով կ'անցնէր : Ամէն բանով զո՛հ կ'ըլլար,
միայն թէ իր մեկնած ատենը Արացիէլլա հաճութեամբ քմծիճա-
ղէր, և այնպիսի շեշտով ապրի՛ս ըսէր որ նորէն պէտքու-՛նէ կ'նշա-
նակէր :

Գ

Ընդ հակառակը երբ ինձի հետ ըլլար՝ դասը կարևոր կ'ըլլար :
Չատ անգամ կ'երկարէր մինչև որ մեր աչերը քունէ կ'ծանրա-
նային : Իր կախած դլխէ, ծուած վիղէ, և զիւրքին ու կերպարան-

քին մտադիր անշարժութենէ կ'տեսնուէր թէ խեղճ աղջիկը յաջողելու համար բոլոր ճիղը կ'ընտելէր : Արմուկը ուսիս վրայ կը կռթմէր գրքին մէջ կարդալու համար ուր մասս սողը կ'զծէր և արտասանելու բառը կ'ցոյցնէր : Երբ կ'զրէր մատերը ձեռքիս մէջ կ'բռնէի գրիչը կիսովին առաջնորդելու համար :

Եթէ սխալ մ'ընէր խիստ և բարկացայտ կերպով կ'յանդիմանէի զինք . չէր պատասխաներ և միայն ինքզինքին հետ կ'բարկանար : Երբեմն լալու պատրաստ կ'տեսնէի , այն ատեն ձայնս կ'քաղցրացնէի և վերստին սկսելու կ'քաջալերէի : Եթէ ընդ հակառակը աղէկ կարգար և գրէր կ'տեսնուէր թէ ինքնին ծափահարութեան մէջ իր վարձատրութիւնը կ'փնտռէր . հզարտ եւրեւելով աւելի ինձ տուած հաճութեան քան թէ իր յաջողութեան պզտիկ յաղթանակին վրայ , կարմրելով առ իս կ'զառնար ճակտին վրայ և աչաց մէջ յայտնի ուրախութեան նշոյլներով : Կ'վարձատրէի զինք քանի մ'երես Պօղ և Աիրդինէ կարգալով զոր ամենէ աւելի կ'ընտրէր , կամ Թասօի քանի մը գեղեցիկ ու տանաւորները , ուր հովիւներու դիւղային կեանքը կ'նկարագրէ որոնց մէջ Հէրմիին կ'բնակի , կամ երբ երկու սիրահարաց ցաւերը և յուսահատութիւնը կ'երգէ : Այս տաղերուն դաշնակը կարդալս դադրեցնէէ շատ ետք լալ և երազել կու տար իրեն : Բանաստեղծութիւնը՝ սիրոյ ծնունդ տալու վրայ եղող երիտասարդ սրտի մէջ միայն ամենէ մեծ և ամենէ երկարատե արձագանդը կ'ընէ : Կարծես թէ ամէն տափանաց նախազգացումն է այն : Աւելի ետք , յիշատակի և սղոյ կ'նմանի : Այսպէս կենաց երկու ներհակ ատենները կ'տխրեցնէ . երիտասարդութեան մէջ յոյսերով , և ծերութեան մէջ զղջումներով :

Դ

Կանթեղին լոյսով և մեր ոտից տակ ձէթի կրակին գաղջ տաքութեամբ այս երկար և քաղցր զիշերներու զուարճալի ընտանութիւնը մեր մէջ սղոյական մտերմութիւններէ զատ երբէք ու

րիշ մտածումներ և տարբեր փափաքներ չէին պատճառեր : Պաշտպանուած էինք , ես գրեթէ յուրա անհոգութեամբս և ինք իր անբծութեամբն ու անարատութեամբ : Միացած ատեննուս պէս հանդարտ կ'բամուռէինք , և այս երկար խօսակցութիւններէ վայրկեան մ'ետքը նոյն տան մէջ կ'ննջէինք , քանի մը քայլ միայն իրարմէ հեռի , երկու այնպիսի մանկանց նման որ իրիկունը միատեղ կ'խաղան և իրենց պարզ զբօսանքէ անդին բան մը չեն մտածեր : Չգացմանց այս անդորրութիւնը՝ որ անցայտ կերպով ինքնին կ'սնանին , տարիներ պիտի տևէր եթէ չպատահէր դիպուած մ'որ ամէն ինչ վեր 'ի վայր շրջեց և յայտնեց մեր բարեկամութեան ինչ ըլլալը որ այնչափ երջանիկ ըլլալու կ'բաւէր մեզ :

Ե

Չէքօ , այս էր Կրայիէլայի մօրեղբորդուդն անունը , կ'շարունակէր ձմեռ զիշերները օր ըստ օրէ աւելի յաճախել ձկնորսին տունը : Թէև դեռահաս աղջիկը ընտրութեան նշան մը չէր տար և միշտ անօր կատակներու սովորական առարկան միսչև անդամ խաղաղիկը կ'ըլլար , սակայն խեղճ Չէքօ այնչափ քաղցրաբարոյ և խոնարհ էր անոր առջև՝ որ Կրայիէլա կ'ստիպուէր անոր բարութիւններէ շարժիլ և երբեմն հաճութեամբ ծիծաղել : Ասիկա բառական էր Չէքօյի : Այն սիրող այլ տկար ընտրեանց տէր անձերէն էր որ սիրուելու համար ընական յատկութիւններէ զրկուած ըլլալին զգալով , զոհ կ'ըլլան սիրել առանց փոխադարձ սրահանջելու և կ'զոհուին կամայ գերիներու պէս եթէ ոչ երջանկութեամբ՝ դէթ ծառայութեամբ այն կնոջ որու սիրտը իրենց վրայ կ'իշխէ : Ասոնք սիրոյ մէջ ամենէ վեհ ընտրեանները չեն բայց ամենէ դրաւտները : Կ'զթան անոնց վրայ բայց նաև կ'զմայլեն : Սիրել սիրուելու համար մարդկային է , բայց սիրել սիրելու համար գրեթէ հրեշտակային է :

Զ

Զ

Ամենէ անշնորհ ձևերու մէջ իսկ, խեղճ Չէքոյի սիրոյ մէջ հրեշտակային բան մը կար : Այսպէս Կրացիէլլայի կողմէ իր ներկայութեան առջև ինձ ցուցուած ընտանութիւններէ և համակրութենէ, խոնարհելէ կամ նախանձելէ շատ հեռի էր և կ'սիրէր զիս, վասն զի Կրացիէլլա զիս կ'սիրէր : Իր հօրաքրոջ աղջկան բարեկամութեան մէջ տուալին կամ միակ տեղը չէր խնդրեր և այլ երկրորդ կամ վերջինը : ասով ամէն ինչ կ'բաւէր իրեն : Աւայրկեան մը անորմէ հաւնուելու, հաճութեան նայուածք մը և նշան մը, կամ համակրական բառ մ'ընդունելու համար, պիտի զար իսկ Գաղղիոյ մէջէ զիս փնտուելու և սանելու անոր որ իրմէ աւելի զիս կ'ընտրէր : Կարծեմ պիտի ատէր իսկ զիս եթէ անոր ցաւ պատճառէի :

Իր սիրոյ պէս իր հպարտութիւնն ալ միայն անոր վրայ էր : Թէ և արտաքուստ այնչափ ցուրտ, բայց խոհուն, զգոն և կանոնաւոր էր ինչպէս որ Աստուած և իր ազեղութիւնը զենք բրած էին : Բնազգօրէն թերևս կ'գուշակէր թէ իր հօրաքրոջ աղջկան զգացմանց վրայ իշխանութիւնս մշտնջենաւոր պիտի չըլլար : Թէ որ և իցէ անհրաժեշտ դիպուած մը զմեզ պիտի բաժնէր : Թէ ես օտարական հեռաւոր երկրէ մը և այնպիսի վիճակէ և հարըստութենէ ըլլալով որ Բրօսիտայի նաւարարի մը աղջկան հետ յայտնապէս հակակշիռ էի : Թէ օր մը Կրացիէլլայի և իմ մտերմութիւնս սկսածին պէս պիտի կարուէր : Թէ այն ատեն միայնակ ըլլուած և յուսահատ պիտի մնար առանց իրեն : Թէ այս յուսահատութիւնն անգամ անոր սիրաբը պիտի խոնարհեցնէր և իրեն պիտի նուիրուէր վտարեկ բայց ամբողջ : Ինք՝ միայն միտթարչի և բարեկամի պաշտօնը կրնար պահանջել, բայց իր հայրը ուրիշ մտածում մ'ունէր :

Է

Հայրը՝ Չէքոյի Կրացիէլլայի վրայ ունեցած սէրը ճանչնալով երբեմն երբեմն զան տեսնելու կու գար : Իր դեղեցկութեան և խոհեմութեան վրայ շարժած, իր արհեստին գործածութեան և ընթերցանութեան ու գրի մէջ ըրած արագ յառաջագիմութեանց վրայ սքանչացած, մտածելով նաև թէ բնական ազեղութիւնները պիտի չ'ներէին Չէքոյի սրտաշաճ և ընտանիքի խանդաղատանքէ սարբեր բանի անձկալ, որոշած էր իր որդին Կրացիէլլայի հետ ամուսնացնել : Իր հարստութիւնը գործաւորի մը համար բաւական նշանաւոր, կ'ներէր իրեն կարծել թէ իր խնդիրը երախտիք մ'էր որու Անտրէա, իր կինը և աղջիկը պիտի չ'տրտէին իսկ ընդգիմանալ : Չէքոյի կամ խօսեցած ըլլալուն կամ իր մտածումը անորմէ պահելով յանկարծ իր ստացած երջանկութեան վրայ զարմացնել ուզելով զայն՝ որոշեց երևան հանել իր նպատակը :

Ը

Ծանօթեան նախընթաց օրը սովորականէ աւելի ուշ գացի ընտանեաց ընթրիքին մասնակցելու : Անտրէայի և կնոջ նեղացած կերպարանաց վրայ ցրտութիւն և խռովութիւն մը տեսայ : Աչերս Կրացիէլլայի վրայ վերցնելով դիտեցի թէ լացած էր : Իր երեսի վրայ յստակութիւնը և ուրախութիւնը այնչափ բնական էին որ սրտմտութեան այս անսովոր նշանը նիւթական քօզի մը պէս կ'պատէր զինք : Պիտի ըսուէր թէ իր մտածմանց և սրտին ստուերը երեսին վրայ տարածուած էր : Անշարժ և համր մնացի չհամարձակելով խեղճ անձերը հարցափորձել և ոչ Կրացիէլլայի հետ խօսիլ վախնալով որ ձայնին հնչիւնը միայն չպայթեցնէր սիրաբը զոր հազիւ բռնելու կարող կ'երևէր :

Իր սովորութեան հակառակ ինձ չէր նայեր : Թող ձեռքով մը հացի կտորները բերանը կ'ստանէր , և տեսնուելու համար ուտել կ'կեղծէր . բայց չէր կրնար և հացը սեղանին տակը կ'նետէր : Ընթրիքը լմնալէ առաջ , լռիկ , աղաքը պառկեցնելու պատրուակաւ ելաւ իրենց սենեակը տարաւ զանոնք , և հոն գոցուեցաւ ոչ ծնողաց և ոչ ինձ զիշեր բարի ըսելով և առանձին թողուց զվեզ :

Երբ դուրս ելաւ , հօրը և մօրը հարցուցի թէ իրենց մտածմանց և զաւակնուն տրտմութեան պատճառը ինչ էր : Այն աստն պատմեցին ինձ թէ ցորեկը Ձեքօյի հայրը տուն եկած և իրենց աղջիկը իր աղուն ամուսնութեան համար խնդրած էր , թէ ասիկա մեծ երջանկութիւն մը և բազմ մ'էր իրենց ընտանեաց համար , թէ Ձեքօ հարստութիւն պիտի ունենար , թէ Արացիէլլա՛ որ այնչափ բարեսիրտ էր , իր երկու պղտիկ եղբարքը հետը առնելով զաւակներուն պէս պիտի մեծցնէր զանոնք , թէ իրենց ծերութեան օրերը այսպէս թշուառութեան դէմ՝ ապահով պիտի ըլլային , թէ երախտագիտութեամբ այս ամուսնութեան հաւանած էին և Արացիէլլայի խօսեցած էին , թէ ան բան մը չպատասխանած էր անշուշտ աղջկան մ'երկչատութեամբ և համեստութեամբ : թէ իր լուռութիւնն ու արցունքները իր զարմացման և սրտին յուրման պատճառաւ էին , թէ պիտի անցնէր այս ալ իբր ծաղկի վրայ եղած ճանձ մը , և թէ Ձեքօյի հօր և իրենց մէջ որոշած էին նշանաւորը Թննդեան հանդէսներէ վերջ ընել :

Թ՝

Դեռ կ'խօսէին անոնք մինչդեռ ես երկար ատենէ 'ի վեր չէի լսեր : Երբէք չմտածած էի ինքնին Արացիէլլայի վրայ ունեցած զդացումն : Չգիտէի թէ ինչպէս կ'սիրէի զինք , պարզ մտերմութիւն մ'էր , բարեկամութիւն մը , սէր , սովորութիւն թէ բոլոր այս զրացումներէ ամբողջութիւն մը որ իմ անոր վրայ ունեցած համակումն կ'կազմէր : Բայց մտածելով որ կենաց և սրտի այս քաղցր յարաբերութիւնները , որ ակամայ իմ և անոր մէջ հաւ-

տատուած էին , յանկարծ պիտի փոխուէին . խորհելով որ պիտի կորդէին զայն ինձմէ ուրիշ տալու համար , թէ ընկերի և քրոջ տեղ , ինչպէս էր հիմա , ժառարկան և անտարբեր պիտի ըլլար ինձ , թէ հոն պիտի չըլլար , թէ ամէն ժամ պիտի չտեսնէի , թէ ինձի կանչող ձայնը պիտի չլսէի , թէ իր աչացը մէջ ալ պիտի չկարդայի յանկուցող և փափուկ լոյսով մը միշտ ինձ ուղղուած այն ճառագայթը որ սիրտս կ'լուստորէր մեղմիկ և մայրս ու քոյրերս յիշեցնել կու տար ինձ : Երբ կ'երեակայէի այն անշատումը և խորին զիշերը՝ որ շուրջս պիտի պատէր յանկարծ , հետեւեալ օրը , որ իր ամուսինը ուրիշ տուն պիտի տանէր զայն , այն սենեակը ուր ալ պիտի չպառկէի , իմն՝ ուր ալ պիտի չմտնէր . այն սեղանը ուր ալ իր նստիլը պիտի չտեսնէի . այն տանիքը՝ ուր արթնցած ատենը իր մերկ ոտքերու և ձայնին հնչիւնը պիտի չլսէի . այն եկեղեցիները՝ ուր կերակրի օրեր պիտի չառաջնորդէի իրեն . այն նստակը՝ ուր իր տեղը պարագ պիտի մնար և ուր միայն հողմին և ալեաց հետ պիտի խօսէի : Փեր անցեալ կենաց այս քաղցր սովորութեանց կերպարանքները , զորս կ'յիշէի և որք յանկարծ կ'ցնդէին առանձնութեան և ոչնչութեան անգուղին մէջ ձգելու համար զիս , այս ամէնը առաջին անգամ զգալ տուին ինձ թէ ինչ էր այս աղջկան ընկերութիւնը ինձի համար և իմացուցին ինձ թէ սէր կամ բարեկամութիւն եղող զիս անոր կապող զգացումը կարծածէս աւելի զօրաւոր էր և իմ նարօխոյ մէջ վայրենի կենաց վրայ ունեցած անծանօթ հրապոյրս , ոչ ծովէ էր , ոչ նաւակը , ոչ տան խոնարհ սենեակը , ոչ ձկնորսը , ոչ իր կինը , ոչ Պէբբօն , ոչ աղաքը , այլ միայն մէկ անձ էր զայն ազդողը և այն անձը տունէն անհետանալով , ամէն ինչ պիտի անհետէր : Եթէ պակտէր ան իմ արդի կենացս մէջէ , ալ բան մը չկար : Չզացի այն շփոթ վայրկեանը՝ զոր երբէք խոստովանած չէի և որ այնպէս հարուածեց զիս որ բոլոր սիրտս սարսուաց և փորձեցի սիրոյ մէկ անհունութիւնը անհուն տրտմութեամբ որոս մէջ սիրտս դահալիւծած զգաց :

Ժ

Լուսթեամբ սենեակս մտայ : Բոլորովին հազուած անկողնիս վրայ նետուեցայ : Փորձեցի կարգալ, զրեւ, մտածել և ցրուել մտքի դժուար աշխատութեամբ մը սրտի խռովութիւնս : Ամէն ինչ անօգուտ եղաւ : Ներքին խռովութիւնս այնչափ զօրաւոր էր որ երկու մտածում չկրցայ ունենալ, և ոյժիս սպառելը անգամ քունս չբերաւ : Երբէք Արացիէլայի կերպարանքը այնչափ հրապուրիչ և հաստատ երեցած չէր աչացս առջև : Ա՛վայելէի զան ամէն օր տեսնուած բանի մը պէս, և որու արժէքը զայն կորսնցնելով միայն կ'հասկցուի : Մինչև այն օրը իր գեղեցկութիւնը անգամ բան մը չէր ինձի համար, անոր վրայ զգացածս բարեկամութեան աղղեցութեան հետ կ'խառնէի ինչպէս նաև իր կերպարանքը կը յայտնէր : Չգիտէի թէ զգացմանցս մէջ զմայլում կար և ամենափոքր առիթի մը իսկ չէի գուշակեր իր խանդաղատանաց մէջ :

Այս անբուն զիշերուան սրտիս երկար ընթացից մէջ անգամ չկրցայ աղէկ մեկնութիւն մը տալ այս ամենու վրայ : Թէ տըրտմութեանս և թէ զգայութեանցս մէջ ամէն ինչ խառն էր : Ար նմանէի այնպիսի մարդու մը՝ որ յանկարծ հարուածէ մը շփոթած չգիտէր տակաւին թէ ո՞ր կողմը կ'ցաւ, բայց ամէն կողմէ ցաւ կ'զղայ :

Տան մէջ ձայն ելլելէ առաջ անկողնէս ելայ : Չգիտեմ ինչ բնազդում մը կարճ միջոց մը հեռացնել կ'ստիպէր զիս, իբր թէ այս տեսակ ժամանակի մէջ կընար խռովել ներկայութիւնս այս ընտանեաց խորանը, որու ճակատագիրը օտարականի մ'առջև այսպէս կ'խռովէր :

Մեկնեցայ Պէրբոյի իմացնելով որ քանի մը օր պիտի չվերադառնամ : Պատահմամբ այն ճամբան բունեցի ուր առաջին քայլերս կ'տանէին : Նաբօլիոյ երկայն ծովեզերքը հետեւեցայ Բէսիւնայի և Բօրթիչիի կողմը և Աէսուֆի ստորոտը, առաջնորդներ առի Թօրրէ տէլ Արէքօի մէջ : Սան Սալվաթօրէ ճգնարանին դրան առջև

Քարի մը վրայ պառկեցայ այն սահմանը՝ ուր բնակուած բնութիւնը կ'վերջանայ և կրակէ երկիրը կ'սկսի : Հրաբուխը քանի մը ատենէ ՚ի վեր եռացման մէջ էր, և ամէն բորբոքումին այն մոխրէ և քարերէ ամպերը կ'նետէր՝ որոնց զլորելը զիշերները կ'լսէինք ճգնարանին տակ եղած լավայէ ժայռին մէջ : Հոն առաջնորդներս մերժեցին աւելի հեռի ընկերանալ ինձ : Առանձին ելայ, դժուարաւ վերջին կոնոնը հասայ ուղեբերս և ձեռքերս խռիցի թանձր և կիզող մոխրի մէջ որ մարդու բեռին տակ կը փլէր : Հրաբուխը վայրկեան առ վայրկեան կ'զուար և կ'որոտար : Հրացեալ և դեռ կարմիր քարերը ասդին անդին շուրջս կ'թրուչէին մոխրին մէջ մարելով : Բան մը չկատեցոյց զիս : Բերանին մինչև վերջին ծայրը հասայ և նստայ : Նաբօլիոյ ծոցին, զեղին և հիանալի քաղքին վրայ արևուն ծագիլը տեսայ : Յուրտ և անզղայ էի այն տեսարանէն որու վրայ զմայլելու կու դան հազար մղոններէ այնչափ ճամբորդներ : Այս ծովու եզրերու և արևէ զարնուած շէնքերուն անհուն լոյսին մէջ, միայն փոքրիկ սպիտակ կէտ մը կ'փնտուէի ծառերու մթին կանաչին մէջ Բօզիլիբի բլրան ստորոտը ուր Անտրեայի խրճիթը կ'կարծէի նշմարել : Մարդս որչափ տարածութիւնը գիտէ և տեսնէ, բնութիւնը իրեն համար կ'բաղկանայ երկու կամ երեք զգալի կէտերէ ուր իր հողին կ'եզերի : Արզեցէք կեանքէ զձեզ սիրող սիրտը, ինչ կը մնայ : Նոյնպէս է բնութիւնը : Անհետացուցէք այս վայրը կամ կ'բնակին, այն ատեն ճշմարիտ պարապ մ'է բնութիւնը ուր նայուածքը կ'խորասուցի առանց յատակ և հանդարտութիւն գտնելու : Պէտք է ուրեմն զարմանալ որ արարչութեան վսեմ տեսարանները այնչափ տարբեր կերպով կ'դիտուին ճամբորդներէ : Ձեռքս զի ամէն մէկը իրեն հետ իր նայուածքը կ'տանի : Հողոյն վրայ եղած ամպը, հորիզոնի վրայ զանազան ամպէ մը աւելի կ'ծածկէ և կ'այլադունէ երկիրը : Տեսարանը տեսարանին մէջն է : Փորձառու եղայ ասոր :

ԺԱ.

Ամէն ինչ գիտեցի, բան մը չտեսայ : Ի զուր անողայի մը պէս մինչև հրաբուխին խորը իջայ ցրտացած լալաներու ծայրին կըլ-
 թնելով : Ի զուր խորունկ ճեղքուածներէ անցայ ուսկից սողացող
 շողին և կայծերը կ'իտեղդէին և կ'այրէին զիս : Պարսպ տեղը
 բխրեղացած ծծումբի և աղի ընդարձակ ձորերը կ'զիտէի որոնք
 կրակին շնչառութենէ զուճառորուած ստանամանեաց կ'ամանէին .
 վտանգին սուղև ալ զմայլման պէս ցուրտ մնացի : Հօգիս ուրիշ
 տեղ էր . 'ի զուր կ'ուղէի կանչել զան անկէ : Իրիկունը վերասին
 ճգնարանը իջայ : Առաջնորդներս ճամբեցի : Բօմբէխայի այգիներու
 ղուն մէջէ վերգարծայ : Ամբողջ օր մը անցուցի խորասուզած
 քաղքին անսպաս փողոցները ժուռ դալով : Այս երկու հազար
 տարիէ վերջը բացուած գերեզմանը լցսին տալով իր փողոցնե-
 րը , յիշատակարանները և արուեստները , Ալեսուֆի պէս անզգայ
 թողուց զիս : Այս միտքին բոլոր հողին այնչափ դարերէ 'ի վեր
 Աստուծոյ հովէն աւլուած էր որ սրտին ալ չէր խօսեր : Այն-
 պիսի անտարբերութեամբ կ'կոխէի ոտիցս տակ իրենց քաղաքին
 այն փողոցներու մէջ մարդերու փոշին , որ կարծես թէ ծովէն
 դէպ իր եզրը մղուած պարսպ խեցեմորթներու կոյտեր էին ա-
 նոնք : Ժամանակը ահազին ծով մ'է , որ միւսին պէս մեր աւե-
 բակները երևան կ'հանէ : Չենք կրնար ամենու վրայ ողբալ : Ա-
 մէն մարդու իր սրտմութիւնները և ամէն դարու իր կարեկցու-
 թիւնը բառական են :

Բօմբէխայէ մեկնելով Քասթէլամարի և Սօրանթի լեռանց ան-
 տառակց կիրճերու մէջ մտայ : Հոն բնակեցայ քանի մը օր գիւ-
 ղէ զիւր երթալով , և այժարածներէ լեռներու ամեն նշանա-
 ւոր վայրերը առաջնորդուելով : Այրեր գիտող նկարիչ մը կը
 կարծէին զիս , վասն զի երբեմն երբեմն զձաղբութեան փոքրիկ
 տետրի մը մէջ , զոր բարեկամս թողած էր , քանի մը զխառու-
 թիւններ կ'զրէի : Բայց թափառական հողի մ'էի որ գիւղի մէջ

տողին անդին կ'ըրջադայէի օրերս անցընելու համար : Ամէն ինչ
 կ'արակէր ինձ : Ես ալ ինքզինքիս կ'պակսէի :

Չկրցայ աւելի երկար շարունակել : Երբ Ծննդեան տօները ան-
 ցան և տարուան այն առաջին օրը , զոր մարդիկ տօն մը ըրած
 են , ժամանակը խիստ հիւրի մը պէս զուարճութիւններով և
 պատկերով հրատարակու կակղեցնելու համար , աճապարեցի Նա-
 բօլի մտնել : Գիշերը հոն հասայ վարանելով , բաժնուած Կրա-
 ցիէլլան տեսնելու անհամբերութեան և ալ չտեսնելու սարսա-
 փին մէջ : Քոսն անդամ կանկ առի , Մարձէլինայի մօտենալով
 նաւակներու ծայրը նստայ :

Տունէն քանի մը քայլ հեռի Պէրբօյի հանգպեցայ : Զիս
 տեսնելով ուրախութեան աղտղակ մը ձգեց , և պղտիկ եղբօր մը
 պէս վիզս ցատկեց : Գէպ իր նաւակը տարաւ զիս և բացակա-
 յութեանս աստի անցածները պատմեց :

Ամէն բան շատ փոխուած էր տան մէջ : Կրացիէլլա մեկնելէս
 'ի վեր լալէ դադրած չէր : Ճաշի համար սեղան ալ նստած չէր :
 Բուստի չէր աշխատեր : Բոլոր օրերը իր սենեկին մէջ զոցուած
 զինքը կանչած ասեմնին չարատասխանելով և բոլոր գիշերները
 տանիքին վրայ ժուռ դալով կ'անցընէր : Գրացիները կ'ըսէին թէ
 խենթեցած է կամ մեղամաղձութեան մէջ ինկած է : Բայց ինք
 գիտէր թէ ստոյգ չէին այն խօսքերը :

Բոլոր չարիքը , կ'ըսէր տղան , Չէրբօյի նշանուէն էր զոր
 ինք չէր սիրեր : Պէրբինօ ամէն ինչ տեսած և լսած էր : Չէրբօյի
 հայրը ամէն օր մեծ հօրը և մօրը պատասխանը առնելու կուգար :
 Այս վերջինները չէին դադրեր ամէն օր Կրացիէլլան տանջել
 որպէս զի վերջապէս իր հաւանութիւնը տար : Չէր ուզեր ասոր
 վրայօք բան մը մտիկ ընել . կ'ըսէր , « Աւելի ճեհնովա կ'փախ-
 չիմ » : Նաբօլիոյ կաթողիկ ժողովողեան մէջ այս խօսքը հետև-
 եալին հաւատար է . « Աւելի ուրացեալ կ'ըլլամ » : Անձնասպա-
 նութենէ աւելի մեծ սպառնալիք մ'է այս . հողոյն յախտեա-
 կան անձնասպանութիւնը :

Անտրէս և իր կինը՝ որոնք Կրացիէլլան կ'պաշտէին , թէ ա-
 նոր ընդգիմութեան և թէ երջանկութեան հաստատութեան ան-

հետիւրը տեսնելով կ'յուսահատէին : Իրենց սպիտակ մագերուն վրայ կ'աղաչէին , իրենց ձերութեանը , թշուառութեանը և երկու տղոց սպաղային վրայ կ'իսուէին իրեն : Այն ատեն Արացիէլէլա կ'քաղցրանար : Աւելի համակրութեամբ կ'ընդունէր Ձէքօն որ երբեմն երբեմն իրիկունը խոնարհաբար Արացիէլլայի սենեկին դուռը նստելու կու գար և սզտիկ տղոց հետ կ'իսաղար : Բարի իրիկուն և մնաս բարեառ . կ'ըսէր դրան մէջէն , բայց հազիւ երբեմն բառ մը պատասխան կ'ընդունէր : Գժգոհ բայց համբերող կ'մեկնէր և հետևեալ օրը միշտ անփոփոխ կ'իգար : « Քոյրս իրաւունք չունի , կ'ըսէր Պէրբինօ : Ձէքօ շատ կ'սիրէ զինք և խիստ քարի է : Շատ երջանիկ պիտի ըլլայ եթէ չմերժէ : Աերջապէս այս իրիկուն , յաւելցուց , մեծ հօրս և մեծ մօրս թախանձանքներէ և Ձէքօյի արտասուքներէ յազթուելով դուռը քիչ մը բացաւ և ձեռքը երկնցուց . Ձէքօ մատնի մը անցուց մատին և խոստացաւ վտղը նշանուիլ : Բայց ո՞վ զիտէ որ վաղը նոր կամբ մը պիտի չունենայ : Ան որ այնչափ քաղցր և ուրախ էր , Աստուած իմ , ո՛րչափ փոխուած է : Պիտի չկրնաք ճանչնալ զինք . . . » :

ԺԲ

Պէրբինօ նաւակին մէջ պառկեցաւ , իսկ ես անցածները իմանալով անորմէ , տուն մտայ :

Անտրէա և իր կիներ տանիքին վրայ առանձին էին : Բարեկամութեամբ ընդունեցան զիս , և երկար բացակայութեանս վրայ փափուկ յանդիմանութիւններ ըրին : Արացիէլլայի վրայ ունեցած իրենց ցաւերը և յոյսերը պատմեցին : « Եթէ հոս ըլլայիք , ըստ ինձ Անտրէա , դուք որ այնչափ կ'սիրուիք իրմէ և որ երբէք ո՛չ ըրած չէ ձեզի , շատ պիտի օգնէիք մեզ : Աերստին զձեզ տեսնելով ո՛րչափ զոհ ենք : Աաղը նշանաւորք պիտի ըլլայ , ձեր ներկայութիւնը միշտ երջանիկ ըրած է զմեզ » :

Գեղձ մարդերու այս խօսքերուն վրայ բոլոր մարմնոյս մէջ սարսուռի մը շրջիլը զգացի . « Կերքին բան մը կ'զգայնէր ինձ որ

իրենց դժբաղդութեան պատճառ ես պիտի ըլլայի : Ա՛բաղձայի և կ'զողայի Արացիէլլան տեսնել : Բարձր ձայնով իր ծնողացը խօսիլ սկսայ , անցայ և զարձայ դրան առջևէն այնպիսի մէկու մը պէս որ չուզէր կանչել բայց կ'ուզէ լսուիլ : Խուլ և համբ կեցաւ և չերեցաւ : Սենեակս մտնելով պառկեցայ : Աերջապէս միտքս պատեց տեսնի մը հանդարտութիւն որ միշտ խուփեալ հոգույ մէջ տարակուսի վերջանալէն և որ և իցէ բանի մը մինչև անգամ դժբաղդութեան վստահութենէ ետքը կու դայ : Անշունչ և անզգայ բեռի մը պէս անկողնիս վրայ ինկայ : Մտածմանց և անբամներու յոգնութիւնը շուտ մը զէպ 'ի խառն երազներ մղեց զիս , և վերջը , բունի ոչնչութեան մէջ :

ԺԳ

Գիշերը երկու երեք անգամ կէս արթնցայ : Չմեռուան այն զիշերներէ մին էր որ սակաւաղիւտ բայց աւելի տխուր կ'ըլլան տաք կլիմաներու մէջ և ծովու եզերքը : Փեղկերուս ճեղքերուն մէջէ անընդհատ փայլակներ կ'ցայտէին սենեկիս պատերուն վրայ բոցավառ աչքի մը ցոլումին պէս : Հողմը կ'զոտար անօթեցած շուներու բազմութեան պէս : Թանձր ծովու մը մունջ բաղխումները Մարձեւինայի բոլոր եզերքը կ'հնչեցնէր , իրր թէ ժայռերու կտորներ կ'նետուէին :

Գուռս հովէն կ'զողար և կ'բաղխէր : Երկու երեք անգամ կարծեցի որ կ'բացուէր և կ'զոցուէր ինքնին և թէ ալէկոծութեան շնչիւնին և ողբին մէջ , մարդկային խեղդուած ձայներ և հեծկլտանքներ կ'լսէի : Մինչև անգամ կարծեցի թէ խօսքերու հընչուիլը և անուանս արտասանուիլը լսեցի վշտալի ձայնէ մը որ օգնութիւն կ'հայցէր : Ելայ նստայ , բայց բան մը չլսեցի . կարծեցի թէ ալէկոծութիւնը , տենդը և երազները իրենց ցնորքներու մէջ կ'ընկղմէին զիս , և վերստին ննջեցի :

Առտու ալէկոծութեան տեղ յստակ արև մը կար : Բայց իբախան ողբերով և խեղճ ձկնորսին ու կնոջ յուսահատ ձայնե-

բով արթնացայ, որոնք Արացիէլայի գրան սեմին վրայ կողային։
Իտեղձ աղջիկը դիշերը փախած էր։ Տղաքը արթնցուցած և համ-
բուրած էր լռելու նշան ընելով։ Անկողնին վրայ ձգած էր իր
ամենէ գեղեցիկ հագուստները, օղերը, մանեակները և ունեցած
քիչ մը ստակը։

Հայրը իր ձեռքին մէջ քանի մը կաթիլ ջուրէ թրջուած թղթի
կտոր մը կ'ընէր զոր զնդանդով մը անկողնոյն վրայ դրուած
գտած էին։ Հինգ կամ վեց սող դրուած էին զորս շուարեալ
կարգալու կ'աղաչէր ինձ։ Առի թուղթը, միայն այս խօսքերը
կ'արարունակէին որոնք տենդէ գողգոջուն ձեռքով դրուած էին և
զժուարտ կ'կարգացուէին. « Էստ խոստացայ . . . ձայն մը կ'ըսէ-
ինձ որ կարողութեանս վեր է . . . : Ոտքերնիդ կ'համբուրեմ :
Ներեցէք ինձ : Կրօնաորուհի ըլլալ աւելի կ'ընտրեմ : Միսիթա-
քեցէք Ձեքօն և Պարօն . . . : Անոր և աղոյր համար Աստուծոյ
պիտի աղօթեմ : Տուէք անոնց ինչ որ ունիմ : Ձեքօյն մատնին
ալ իրեն դարձուցէք . . . » :

Այս սողերը կարգալէս վերջը բոլոր ընտանիքը վերտին ար-
տասուաց հեղեղ հոսեցին։ Փոքրիկ աղաքը, դեռ մերկ, լսելով
որ քոյրերնին ալ պիտի չգար, իրենց ձայները երկու ձեռերուն
հեծումին կ'խառնէին և բոլոր տան մէջ կ'վազվզէին Արացիէլայ
կանչելով։

ԺԴ

Տոմսակը ձեռքէս ինկաւ։ Աերցուցած ատենս, զբանս քով
դեախնը նարնջենիի ծաղիկ մը տեսայ զոր վերջին կիրակին դե-
ռահաս աղջկան վարսերուն մէջ տեսնելով զարմացած էի, և
աստուած պաշտութեան փոքրիկ միտալը զոր միշտ իր կուրծքին
մէջ կ'սրահէր և զոր քանի մ'ամիս առաջ հիւանդութեանս ատեն
վարսպոյրէս կախած էր։ Ալ չտարակուսեցայ թէ դուռս ստուգիւ-
ղիշերը բացուած և գոցուած էր, թէ այն խօսքերը և խեղդուած
հեծկլտանքները զորս լսած և հովուն արտունջները կարծած էի,
խեղձ աղջկան բարեները և ողբերն էին։ Սենեկիս սեմին արտա-

քին կողմին վրայ չոր տեղ մը, տանիքին վրայն անձրևի հետ-
քերուն մէջ կ'հաստատէր թէ դեռահաս աղջիկը փոթորկին ա-
տենը հոն նստած, թէ իր վերջին ժամը ողբալով և լալով ան-
ցուցած էր, նոյն քարին վրայ սրտկամ կամ ծնրադիր։ Նարնջե-
նիի ծաղիկը և միտալը ժողվեցի և պահեցի կուրծքիս մէջ։

Իտեղձ մարդերը իրենց յուսահատութեան մէջ իրենց պէս լա-
լուս վրայ կ'զգացուէին։ Կրցած իս չափ միսիթաքեցի զանոնք։ Ո-
րոշուեցաւ որ եթէ աղջիկը վերստին դանէին Ձեքօյի խօսքը ալ
չպիտի ընէին։ Ձեքօ ինքնին, զոր Պէրբօն կանչելու դացած էր,
առաջինը եղաւ տան խաղաղութեան և հօրաքրոջ աղջկան դար-
ձին զհօնելու։ Որչափ յուսահատ բայց դարձեալ երջանիկ էր
որ իր անունը տոմսակին մէջ սիրով յիշուած էր և տեսակ մը
միսիթաքութիւն կ'զսնէր անոր յուսահատութեան մնաս բարեներ-
րուն մէջ։

« Բայց ինձի մտածեց », կ'ըսէր ինքնին և աչերը կ'սրբէր։
Իսկոյն որոշուեցաւ մեր մէջ թէ բոպէ մը հանդիստ չառնուինք
փախստականին հետքերը գտնելէ առաջ։

Հայրը և Ձեքօն աճապարանօք դացին քաղքին կանանց անթիւ
վանքերու մէջ փորձելու համար։ Պէրբօն և մեծ մայրը Արացիէլ-
լայի բոլոր դեռահաս բարեկամ հիւներու առնը վազեցին որոնց
համար կ'կասկածէին թէ իր մտածումներու և փախուստին խոս-
տովանութիւնը ըրած էր։ Ես օտարական, ծովու եղբքը Նարօ-
լիոյ նաւահանդիսաները, քաղքին դռները դացի պահապանները
և նաւարարները հարցնելու համար թէ մէկերնին տեսած էր դե-
ռահաս Բրօսիտացուհի մը քաղքէն ելլելն ու նա մտնելը։

Առտու պարսպ հետազօտութիւններով անցաւ։ Ամենքիս ալ
լռիկ և ախոր առն դարձանք մէկմէկու ընթացքիս պատմելու
և վերտտին խորհրդակցելու համար։ Տղքմէ վատ ոչ մէկը բե-
րանը հացի կտոր մը տանելու կարողութիւնը ունեցաւ։ Անորէ ա-
ն և իր կինը ուժածափ Արացիէլայի դրան սեմին վրայ նստան։
Պէրբօն և Ձեքօ առանց յուսոյ թափառելու դացին փողոցներու
և եկեղեցիներու մէջ որոնք Նարօլիոյ մէջ իրիկունը կ'բացուին
երեկոյեան աղօթքի և օրհնութեանց համար։

ԺԵ

Առանձին անոնցով ետքը դուրս ելայ և արտմութեամբ ու պատահամբ Բողիւբի այրը տանող ճամբան բռնեցի : Այրէն անցայ , և մինչև Նիզիտա կղզին շրջապատող ծովուն եղբքը դացի :

Ծովեղբէն աչերս Բրօսիտայի վրայ շրջեցան որ անկէ կրիայ խեցիին նման կապտադոյն ալեաց վրայ կ'ծփի : Հարկաւ մտածմունքս ալ նոյն կղզոյն մէջ Արացիէլայի հետ անցուցած զուարթ օրերուս վրայ դարձան : Բնազդում մ'առաջնորդեց ինձ : Յիշեցի որ դեռահաս աղջիկը հոն գրեթէ իր սարեքով բարեկամուհի մը ունէր , գրացի խրճիթներուն աղքատ բնակչի մը աղջիկ , որ մասնաւոր հագուստ մը կ'հագնէր իր ընկերներէ տարբեր : Օր մը երբ կ'հարցնէի իրենց հագուստին մէջի տարբերութեան պատճառը , ըսաւ ինձ թէ կրօնաւորուհի էր բայց ազատ իր ծնողաց հետ կը բնակէր տեսակ մը վանքի և ընտանեկան կենաց վիճակի մէջ : Իր վանքին եկեղեցին ցոյց տուաւ ինձ : Աղզուոյն մէջ շատ կային իրեն նման , ինչպէս նաև Իշխայի և Նաբօլիոյ գիւղերու մէջ : Միտքս եկաւ թէ Արացիէլա ինքզինք Աստուծոյ ուխտելու համար թերևս նոյն բարեկամուհւոյն դացած էր խնդրելու որ իր վանքին դուռերը բանայ իրեն : Հազիւ թէ այս մտածեցի՝ մեծ քայլերով Բուզօլի ճամբան ուղղուեցայ , Բրօսիտայի ամենէ մօտ քաղաքը ուր նաւեր կ'գտնուին :

Ժամ մը չանցած Բուզօլ հասայ : Նաւահանդիստը վազեցի , երկու թիավարներու կրկին վճարեցի որ յանձնառու եղան զիս Բրօսիտա տանիլ իրիկունը անհանդարտ ծովով : Նաւակը ճամբայ հանեցին , ես ալ իրենց հետ զոյգ մը թի սուր : Գծուարաւ Միզէն հրօսանդանը կրկնեցինք : Երկու ժամ վերջը կղզին ելայ և առանձին շնչասարսու ու դողդոջուն գիշերուան խաւարին և ձմեռուան հողմին բնազդութեան մէջ այն երկայն սանդուղին աստիճաններէ ելայ՝ որոնք Անարեայի խրճիթը կ'տանէին :

ԺԶ

« Եթէ Արացիէլա կղզւոյն մէջն է , կ'ըսէի իւրովի , նախ հոս եկած ըլլալ պէտք է , այն բնական զգացումով որ թուշուրը դէպ իր բոյնը կ'տանի և տղան դէպ իր հօրը տունը : Եթէ հոն չըլլայ իսկ քանի մը հետքեր պիտի իմացնեն ինձ որ անցած է : Այն հետքերը պիտի առաջնորդեն ինձ ուր որ է : Քսկ եթէ ոչ ինքը և ոչ հետքերը գտնեմ՝ ամէն ինչ կորսուած է . կենդանի գերեզմանի մը գուռերը յաւիտեանս իր երիտասարդութեան վրայ զոյցուած պիտի ըլլան » :

Այս սոսկալի խռովութիւնով յուզեալ վերջին աստիճանին դպայ : Գիտէի որ ժայռին ծակին մէջ պառաւ մայրը մեկնած ատեննիս տան բանալին պահած էր : Բաղեղը վերցուցի և ձեռքս խոթեցի : Մատերս բոլորովին կնճռուած մութին մէջ բանալին կ'փնտռէին դողդողալով որ երկաթին ցուրտը չզգամ , վասն զի ասիկա ալ իմ յոյսս բոլորովին պիտի անհետէր . . . :

Բանալին չկար : Արախութենէ խեղդուած ձայն մը ձգեցի և յամբաքայլ բակը մտայ : Գուռը պատահանները գոց էին . թեթեւ նշոյլ մը՝ որ պատահանին ճեղքուածներէն կ'ելլէր և թզուանին տերևներու վրայ կ'երերար , բնակարանին մէջ վառած կանթեղ մը կ'մատնէր : Ո՛վ կրնար տան զաւակէն զատ բանալին գտնել , դուռը բանալ և կանթեղը վառել : Չտարակուսեցայ որ Արացիէլա իզմէ երկու քայլ հեռի էր և աստիճաններու վերջինն վրայ ծնկան վրայ եկայ զիս հոն առաջնորդող հրեշտակին շնորհակալ ըլլալու համար :

ԺԵ

Տունէն ձայն մը չէր ելեր : Ականջս սեմին գրի . երկրորդ

աննեկին խորը շնչառութեան մը թոյլ ձայն և հեծկտանքներ լսեցի : Մեղմիկ դուռը շարժեցի իբր թէ միայն հողմէ իր ծխնեաց վրայ կ'երերար , Արացիէլայի մտադրութիւնը քիչ քիչ հլաւիւրելու համար էր այս , որպէս զի մարդկային ձայնի յանկարծ և անահնկալ հնչելունը զինք կանչելով չսպաննէ : Շնչառութիւնը կանկ առաւ : Այն ատեն մեղմիկ Արացիէլայ կանչեցի սրտիս մէջէ ամենէ հանդարտ և ամենէ փափուկ շեշտով : Թոյլ ձայն մը տան խորէն ինձ պատասխանեց :

Վերստին կանչեցի սլաղատելով որ դուռը բանայ իր բարեկամին , եղբօր որ զիշերը առանձին կու գար պէկոճութեան մէջ իր բարի հրեշտակէ առաջնորդուած զինք փնտուելու , գտնելու , յուսահատութենէն ազատելու , ընտանեաց և իրեն ներումը բերելու , իր պարտականութեան , երջանկութեան , խեղճ մօր և սիրելի սղտիկ աղոց վերադարձնելու համար :

« Աստուած իմ , ան է , անունս է , անոր ձայնն է » , պոռայ մնջիկ :

Աւելի խանդով Արացիէլային կանչեցի այն զգուալի անուամբ զոր երբեմն կատակ ըրած ատեննիս կու տայի :

« Ո՛հ , ստուգիւ ան է , ըսաւ : Չեմ սխալիր , Աստուած իմ , ան է » :

Լսեցի որ չոր տերեւներու վրայ կ'ելէր որոնք իր ամէն մէկ շարժումին սօսաւիւն կ'հանէին , քայլ մը կ'առնուր զայլ բանալու համար , բայց վերստին թուլութենէ և շարժումէ ուժամտի կ'իյնար առանց յառաջանալ կարենալու :

ԵԸ

Ա՛լ չվարանեցայ . անհամբերութեանս և անձկութեանս բոլոր ոյժով հին դրան ուսովս զարկի , նիւր բացուեցաւ և տան մէջ վազեցի :

Աստուածածնայ առջև Արացիէլայէ վառուած փոքրիկ կանթեղը աղօտ նշոյլով մը կ'փափկար : Վազեցի երկրորդ սենեկին

խորը ուր իր ձայնը և անկումը լսած էի և ուր նուազած կ'կարծէի զինք : Նուազած չէր այլ միայն ճիզը տկարութեան մատնած էր . իրեն անկողնայ տեղ ծառայող կոյտ մը չոր թուփերու վրայ վերստին ինկած էր և ինձ նայելով ձեռքերը կ'կցէր : Աչքերը՝ տենդէ կենդանացած , դարմացումէ բացուած , սիրով մեղկացած կ'փայլէին երկու աստղերու պէս՝ որոնց նշոյլները երկնքէ կ'հասնին և կարծես քեզ ուղղուած են :

Գլուխը՝ զոր կ'աշխատէր վերցնել , թուլութենէ ետեւ տերեւներու վրայ կ'իյնար իբր թէ վեղը կտրուած ըլլար : Բայ 'ի այտերուն ծայրերու քիչ մը վարդադոյն կարմրութենէ հոգեվարութեան պէս գունատ էր : Իր գեղեցիկ մարմինը արատուած էր արցունքներով խառնուած փոշիէն : Սեռ հաղուստը գետինը տարածուած տերեւներու մոյզ գոյնին հետ կ'խառնուէր որոնց վրայ պառկած էր : Մերկ ոտքերը մարմարիոնի պէս ձերմակ երկարած թուփերու վրայէ անցնելով քարի մը վրայ կ'հանգչէին : Բոլոր անդամներուն վրայ սարսուռներ կ'ըջէին և ակառները աղու մը ձեռքին մէջի բամբիւրին նման կ'կրճատէին : Այն կարմիր թաշկիտակը , որ ընդհանրապէս իր գեղեցիկ երկայն վարքերը կ'պահէր , հանած և իր ձախտին վրայ մինչև աչերուն ծայրը քօղն պէս տարածած էր : Յայտնի էր թէ գաղաղի մը խաւարին և անշարժութեան պէս իր կերպարանքը պատանելու ծառայած էր , և միայն իմ ձայնս լսելով և բանալու համար ելած ատենը վերուցած էր :

ԵԹ

Թուփին քով ծունր զրի , իր սառած երկու ձեռները ձեռացս մէջ առի և շուրթերուս տարի զանոնք շունչովս տաքցնելու համար . աչերէս քանի մը արտասուք անոնց վրայ սահեցան : Իր մատերու ցնցիկնով սեղմելէն իմացայ թէ սրտիս այս անձրևը զլացած էր և շնորհակալ կ'ըլլար ինձմէ : Նուարարի վերարկուս հանելով ոտքերուն վրայ տարածեցի և բոլին մէջ փաթթեցի զանոնք :

Աթորուր որ ընեմ, երջանիկ մուղեղնութեան մը մեկնութեամբ
աչերով կ'հետեւէր միայն ինձ բայց առանց շարժումով մը ինձ
օղնելու, մանկան մը պէս որ իր խանձարուրին մէջ կ'թողու որ
փաթթեն և գարձնեն զինք: Ետքը թուփի երկու երեք կոյտեր
առաջին սենեկին վառարանին մէջ նետեցի օղը քիչ մը տաքցը-
նելու համար: Պանթեղին կայծէն վառեցի զանոնք և վերսալին ե-
կայ նստելու տերեւէ անկողնին քով:

« Ո՛րչափ աղէկ կ'զղամ, ըստ ինձ մեղմ խօսելով, քաղցր,
հաւասար, միօրինակ ձայնով իբր թէ սիրալը ամէն հնչիւն և շեշտ
կորսնցուցած՝ և անոնցմէ միայն մէկ եղանակ մնացած ըլլար, որ
'ի զուր ուղեցի ինքզինքս պահել, 'ի զուր աշխատեցայ միշտ քեզմէ
խոյս տալ: Մեռնել առելի գիւրին է՝ քան թէ քեզմէ ուրիշ մը
սիրել: Ուղեցին զիս նշանել, բայց դու ես միայն հողուոյս նշա-
նածը: Երկրիս վրայ ուրիշ մէկու մը չեմ նուիրուիլ վասն զի
զաղանի քեզ նուիրուած եմ: Գո՛ւ երկրիս վրայ, կամ Աստուած
երկնից մէջ, այս է ըրած ուխտս այն առաջին օրը՝ երբ իմացայ
թէ սիրաս քեզմով լցուած է: Գիտեմ թէ խեղճ աղջիկ մ'եմ ես,
մտածումովս անգամ ոտիցդ դպելու անարժան, ասոր համար եր-
բէք չընդրեցի քեզմէ որ զիս սիրես, և երբէք պիտի չհարցնեմ
թէ զիս կ'սիրեն: Բայց ես, կ'սիրեմ, կ'սիրեմ, կ'սիրեմ՝ զքեզ »:

Եւ կարծես թէ իր բոլոր հոգին այս երեք խօսքերու մէջ կ'ամ-
փոփէր:

« Եւ հիմա անարդէ, նախատէ զիս և ոտիցդ ներքև կոխէ՝
Եթէ կ'ուզես ծաղրէ զիս յիմարի մը պէս որ կ'կարծէ թէ թա-
ղուհի մ'է իր հնոտեաց մէջ: Բոլոր աշխարհիս նախատանաց
յանձնէ զիս: Այս պիտի ըսեմ անոնց, Այո՛, կ'սիրեմ զայն, և
եթէ իմ տեղս ըլլայիք նոյնը պիտի ընէիք, պիտի սիրէիք զայն
կամ պիտի մեռնէիք »:

Ի

Աչերս կախած վերցնելու չէի համարձակեր վախնալով որ
այսչափ սիրոյ ուղղուած նայուածքս առելի չզրոյւէր կամ նուազ սէք

չյայտնէր: Սակայն այս խօսքերու վրայ իր ձեռաց վրայ կցած
ձակատս վերուցի և քանի մը խօսք թոթովեցի:

Մատերը շուրթերուս վրայ գրաւ: « Թո՛ղ զիս որ ամենը խօ-
սիմ: Հիմա գոհ եմ, ալ տարակոյս չունիմ, Աստուած մեկնեց:
Մտիկ ըրէ »:

« Երէկ, երբ տունէն մեկնեցայ բոլոր գիշերը գրանդ առջև
կուռելէ և ողբալէ վերջը, երբ այլեկոծութեան մէջէ հոս հա-
սայ՝ կ'կարծէի որ ալ երբէք պիտի չտեսնէի զքեզ և թէ մեռ-
եալի մը պէս գէպ 'ի գերեզման կ'երթայի: Ասող լուսնալուսն
պէս կրօնաորուհի պիտի ըլլայի: Երբ երէկ գիշեր կզզին հա-
սայ և վանքը գացի՝ շատ ուշ էր և գուռը դոց գտայ: Բանա-
լու մերժեցին ինձ: Հոս եկայ գիշերը անցընելու, և Աստուծոյ
տունը ու սրտիս գերեզմանը մտնելէ առաջ հօրս տան պատե-
րը համբուրելու համար: Տղու մը հետ բարեկամուհիի մը գրե-
ցի որ վաղը զիս փնտրելու գայ: Բանալին առի, Աստուածա-
ծնայ առջև կանթեղը վառեցի: Ծնկան վրայ եկայ և ուխտ մը
ըրի, վերջին ուխտ մը, յուսոյ ուխտ մինչև իսկ յուսահատու-
թեանս մէջ: Ասան զի եթէ երբէք սիրես՝ պիտի զգաս որ միշտ
հողուդ խորը վերջին հրոյ կայծ մը կ'մնայ ամէն ինչ մարած
կարծած ատենդ իսկ »:

« Սուրբ Պաշտպանուհի, ըսի իրեն, ուխտիս նշան մը զրկէ՝
« հաւատարմութեամբ թէ սէրը չկարեր զիս և ստուգիւ Աստու-
« ծոյ այնպիսի կեանք մը կ'նուիրեմ որ միայն իրեն պէտք է
« վերաբերիլ »:

« Ահաւասիկ վերջին գիշերը զոր մարդոց մէջ կ'անցընեմ:
« Մէկը չզրիտէր ո՛ւր ըլլալս: Ասող թերես պիտի գան վնասու-
« լու զիս երբ ալ պիտի չգտնուիմ հոս: Եթէ առաջ բարեկա-
« մուհիս գայ պէտք եմ որոշումս կատարել և յախտեանս վանքին
« մէջ պիտի հետեւիմ անոր: Բայց եթէ միւսը անորմէ առաջ
« երևի . . . ան իմ հրեշտակէս առաջնորդուած գայ դանէ և
« միւս կենաց եզրը կասեցնէ զիս . . . : Ո՛հ, այն ատեն յայտնի
« պիտի ըլլայ որ զիս չէք ուզեր և պէտք եմ անոր հետ վերա-
« դառնալ մնացած օրերս զինք սիրելու համար: Թող այն ըլլայ »:

« յաւելցուցի : Աթէ Բու և Աստուծոյ կամքն է այս հրաշքը ըս-
 « րէք : Այս խնդիրքս ընդունել տալու համար կարողութեանս
 « համեմատ նուէր մը կ'ընեմ Բեզ ես որ բան մը չունիմ : Ահա
 « ւասիկ վարսերս, իմ խեղճ և երկայն վարսերը զոր այնչափ կը
 « սիրէ և քանի անգամ ծիծաղելով քակեց անոնց հողմէն ուսե-
 « րուս վրայ երերալը տեսնելու համար : Ա՛ն անոնք, կ'նուի-
 « րեմ Բեզ, ես ինքնին կ'կարեմ ցուցնելու համար թէ բան մը
 « չեմ խնայեր, և թէ զլուխս առաջուրնէ կ'հնազանդի այն մըկ-
 « րատին որ վաղը աշխարհէ բաժնուելովս սխտի կարէ զանոնք » :
 Այս խօսքերու վրայ ձախ ձեռքով մետաքսեայ թաշկինակը՝ որ
 զլուխը կ'դոցեր, վերցուց և միւս ձեռքով կարուած մազերուն
 երկայն վարսերը, որոնք իր քով տերեւէ անկողնոյն վրայ գրած
 էր, բռնելով ինձ ցցուց : « Աստուածածին իր հրաշքը ըրաւ,
 յաւելցուց աւելի սաստիկ ուրախութեամբ և հաստատուն շեշտով =
 Բեզ առ իս զըկեց, ո՛ւր որ ուզես պիտի երթամ : Մազերս ա-
 նորն են, կեանքս քուկը է » :

Իր գեղեցիկ սեռւ վարսերուն հիւսուածներու վրայ ինկայ, ու
 բոնք ձեռացս մէջ մնացին ծառէ կտրուած թուումած ճիւղի մը
 պէս : Մունջ համբոյրներով դոցեցի զանոնք, սրտիս վրայ սեղ-
 մեցի և արցունքներովս թրջեցի իբր թէ իր մէկ մասը եղած ըլ-
 լար զոր մեռած հողին մէջ կ'ընաղէի : Ետքը աչերս իրեն զար-
 ձնելով, իր չքնաղ գլուխը տեսայ, որ բոլորովին մերկացած բայց
 իր զոհողութեամբ աւելի զարդարուած և գեղեցկացած էր, ուրա-
 խութեամբ և սիրային կերպով կ'փայլէր իր մազերու աւելի կո-
 րուած ատեն քան մկրատով կտրուած սեռւ և անհասարար մա-
 սերուն մէջ : Երիտասարդութեան խորտակուած արձանին նման
 երեցաւ ինձ, որու շնորհքը և գեղեցկութիւնը, ժամանակին ա-
 լերու մեները անգամ կ'աւելցնեն դուրս և զմայլում շարժելով : Այս
 ինքզինքը պղծելը, և իմ սիրոյս համար իր գեղեցկութեան սպա-
 նութիւնը սրտիս հարուած մը առին որու հնչիւնը բոլոր անձս
 սարսեցուց և երեսն 'ի վայր զեւ իր ոտից առջև խնայուց : Սի-
 րոյ ինչ ըլլալը զգացի նախ և այս նախկին զգացումը սէր կար-
 ձեցի :

ԻՍ.

Ափսո՛ս, կատարեալ սէր չէր, բայց միայն անոր ստուերը՝
 սակայն գեռ շատ երիտասարդ և շատ միամիտ էի չխաբուելու հա-
 մար : Կարծեցի թէ կ'պաշտէի զինք ինչպէս որ այնչափ անմե-
 ղութիւն, գեղեցկութիւն և սէր՝ սիրահարէ մը պաշտուելու ար-
 ժանի էին : Ըսի իրեն այնպիսի անկեղծ կերպով զոր յուզմունքը
 կ'ազդէ և այն խանդով զոր առանձնութիւնը, զիշերը, յուսա-
 հատութիւնը և արտասուքը կ'ներշնչեն : Հաւատաց ինձ վասն զե-
 ասպերելու համար հաւատալու պէտք ունէր, ասկէ դատ վասն զե-
 ինք իր հոգւոյն մէջ բաւական առիթ ունէր ուրիշ հազար սրտե-
 րու պակասը դոցելու համար :

Այսպէս սահեցաւ ամբողջ զիշերը, երկու անձերու ապահով
 բայց միամիտ և մաքուր խօսակցութեան մէջ, որոնք անմեղու-
 թեամբ իրենց խանդը կ'յայտնեն և որոնք կ'բաղձան որ զիշերը
 և լուրձիւնը յաւիտեանական ըլլան որպէս զի իրենցմէ օտար բան
 մը իրենց բերնին և սրտին մէջ չմտնէ : Իր բարեպաշտութիւնը,
 իմ երկչուտ զգուշութիւնս և մեր հոգւոյն այլալուրձիւնը անգամ
 որ և իցէ վտանգ կ'հեռացնէին մեզմէ : Մեր արտասուաց քօղը
 վրանիս էր : Հեշտութենէ հեռի ըլլալու համար սրտի շարժումէ
 աւելի զօրաւոր բան մը չկայ : Այնպիսի մտերմութեան հետ չա-
 բաշար վարուիլը երկու հոգիներու պղծումը պիտի ըլլար :

Երկու ձեռքերը իմ ձեռացս մէջ կ'բռնէի, կ'զգայի որ կեանք
 կ'առնէին : Կ'երթայի ափովս զով ջուր բերելու որ խմէ կամ
 ձակախն և այտերուն սրսկեմ : Արակը վերստին կ'վառէի քանի
 մը կոճղեր նետելով, ետքը զարձեալ կ'նստէի այն քարին վրայ՝
 որու քով զլուխը մրտենիներու վրայ կ'հանգչէր, լսելու և կրք-
 կլին մտիկ ընելու համար իր սիրոյ հեշտալի խոստովանութիւն-
 ները որ ակամայ ծնած էին անարատ և քաղցր բարեկամութեան
 երեւոյթով, թէ ինչպէս նախ վախցած և ետքը քաջալերուած
 էր, թէ ինչ նշանով վերջապէս հասկցած էր որ կ'սիրէր զեւ :

թէ ինչպէս ընտրութեան զազանի նշաններ տուած էր ինձ անյայտ կերպով, որ օրը կ'կարծէր իր մտանուած ըլլալը, որ օրը զիտած էր որ կ'պատասխանէի իրեն: Թամերը, ձևերը, փախչող ծիծաղները, և միտքը պահած խօսքերը, այս վեց ամսուան մէջ մեր կերպարանքին վրայի ակամայ անկերը և յայտնութիւնները, ամէն ինչ իր միտքը պահած էր, ամէն ինչ կ'լիշէր, նման հարաւային լեռներու խոտին զոր հովը կ'այրէ ամառը և հրոյ նշանը կ'պահուի ամէն տեղերը ուր կայծը անցած է:

ԻԲ

Այստեղիցէն ստոնց զգայման այն բոլոր ծածուկ աւելորդապաշտութիւնները որ ամենատչինչ դէպքերու արժէք և բացատրութիւն կ'տան: Մի առ մի իր հոգւոյն քողերը իմ առջև կ'բանար: Արժես թէ Աստուծոյ առջև մերկ կ'երևէր իր ամբծութեամբ, մանկութեամբ և թոյլտուութեամբ: Հոգին կենաց մէջ մէկ անգամ միայն ունի այս վայրկեանները ուր ամբողջ ուրիշ հոգւոյ մը մէջ կ'հասէ շուրթերու այն անսպառ մրմունջով որոնք չեն բաւեր իր սիրային խոստովանութեանց և կ'վերջացնեն զանոնք շիտթ և չարասանուած խօսքեր թոթովելով, ննջող մանուկի մը համբոյրներու նման:

Ես ալ մտիկ ընելէ, հեծելէ և սարսուղէ չէի յազեր: Թէև իմ թեթև և գեռ երխոսասարգ սիրտս ոչ բաւական հասուն և ոչ առատ էր ինքնին այսչափ բոցավառ և երկնային զգացումներ արտադրելու, սակայն այս զգացումները իմ սրտիս մէջ հասելով այնպիսի նոր և հեշտալի տպաւորութիւն մը կ'ընէին որ իմանալով կ'կարծէի զզալ զանոնք: Մխալմունք: Ես սառ էի ինք հուրն էր: Յօրայնելովս կ'կարծէի թէ կ'ստեղծէի: Այսու ամենայնիւ անոր վերաբերած այս ճառաբայթը իմ վրայ ալ ցոլանալով երկուքնիս ալ նոյն զգայմամբ օդին մէջ ծածկուած կ'երևոյնէր:

ԻԳ

Այսպէս օտհեցաւ ձմեռուան այս երկար զիշերը: Նոյն զիշերը թէ իրեն և թէ ինձի համար «Կ'սիրեմ» ըսող առաջին հառաչին տևողութիւնը ունեցաւ միայն: Երբ ցերեկ եղաւ թուեցաւ մեզ թէ հաղիւ սկսուած խօսք մը կ'ընդմիջէր:

Արեգակը հարկոնէն արդէն բարձրացած էր երբ իր ճառաղայթները դոցուած փեղկերէն սահելով կանթղին լոյսը աղօտեցին: Դուռը բացած ատենս տեսայ որ ձկնորսին ընտանիքը վազելով սանդուղէն կ'ելէր:

Բրօսխոսացի գեռահաս կրօնաւորուհին, Արացիէլայի բարեկամը, որու նախընթաց օրը իր տունակը զրկելով յայտնած էր հեռակալ օրը իր վանք մանելու գիտաւորութիւնը, սրտի յուսահատութիւն մը կասկածելով զիշերը իր եղբայրներէ մէկը Նաբօլի զրկած էր Արացիէլայի որոշումը ծնողաց խնայնելու համար: Այսպէս իրենց զաւկին դատուիլը իմանալով աճասպարանօք եկան, զղջացած իրենց յամառութեան վրայ միանգամայն ուրախ ըլլալով որ յուսահատութեան եզրը կասեցուցին զայն, ուր ազատ և ներուած պիտի կրնային տուն վերադարձնել:

Մեծ մայրը անկողնին քով ծնկան վրայ եկաւ իր երկու բազուկներով հրելով երկու փոքրիկ տղայքը զորս անոր սիրտը մեղմայնելու համար բերած էր և անոնց մարմնով իբր վահանէ մը պատասպարուելու իր թուին յանդիմանութեանց գէմ: Տղայքը պոռալով և լալով իրենց քրոջ բազկաց մէջ ինկան: Զանոնք շոյելու և մեծ մօրը համբուրելու ըրած շարժումէն Արացիէլայի դուրը դոցող թաշկինակը ինկաւ և իր մագերէ զրկուած գլուխը երևան ելաւ: Իր գեղեցկութեան ըրած այս անարգութեան նպատակը աղէկ հասկնալով սոսկացին: Աերստին հեծկտանքներ պայթեցան տան մէջ: Արօնաւորուհին ներս մտնելով բոլոր բազմութիւնը հանդարտեց և մտիթարեց, կարուած վարսերը ժողվեց, Աստուածամայ պատկերին դպրոց և սպիտակ մետաքսէ թաշկի

նակի մը մէջ փաթթելով մեծ մօր ղենջակին մէջ դրաւ դանոնք: « Պահեցէ՛ք ասոնք, ըսաւ անոր, որպէս զի երբեմն իր երջանիկ կամ վշտալի ատեն իրեն ցուցնելով յիշեցնէք իրեն որ երբ իր սիրած անձին վերաբերի զիտնայ թէ իր սրաին նախկին ընծան միշտ Աստուծոյ վերաբերիլ պէտք է ինչպէս որ իր զեղեցկութեանը այս մտղերով անոր կ'վերաբերի »:

ԻԴ

Իրիկունը Նարոյի վերադարձանք ամենքնիս միատեղ: Արացիելէլան դանելու և աղատելու դէպքին մէջ ցուցած ջանքս ծեր կնոջ և ձկնորսին իմ վրայ ունեցած սէրը կրկնապատկած էր: Ոչ մէկը իմ փոյթիս և իր իմ վրայ ունեցած հակումին ինչ ըլլալուն վրայ կ'կասկածէր: Իր բոլոր ընդդիմութեան պատճառը Չէքոյի տղեղութիւնը կ'կարծէին: Այս ատելութեան կ'յուսային ժամանակով և կարգազուժիւններով յաղթել: Արացիելէլայի խոստացան որ ալ պիտի չստիպեն զինք ամուսնանալու: Չէքօ ինքնին իր հօրը աղաչեց որ ալ չիօսի: Իր խոնարհութեամբ, վարքով և նայուածքով մօրաքեռորդիէն ներողութիւն կ'խնդրէր վշտացը պատճառ ըլլալուն համար: Տան մէջ հանդարտութիւնը վերադարձաւ:

ԻԵ

Ոչ Արացիելէլայի կերպարանքին և ոչ իմ երջանկութեան վրայ ստուեր մը կ'երևէր, քաց ՚ի այն մտածումէն որ այս երջանկութիւնը վաղ կամ անաղան պիտի ընդմիջէր իմ դէպ ՚ի հայրենիքս վերադառնալով: Երբ Գաղղկոյ անունը արտասանուէր խեղճ աղջիկը մահուան ստուերը տեսնելու պէս կ'դեղնէր: Օր մը սենեակս մանելով բոլոր քաղաքի հաղուստ յատակին վրայ պատառուած և նետուած դտայ: « Ներէ՛ ինձ, ըսաւ Արացիելէլա ու

աիցս առջև ծնկան վրայ դալով և իր վշտալի երեսը իմ վրայ վերցնելով, էս ըբի այդ քո՛քս աղբորս ինանք: Ո՛հ, մի յանդիմաներ զես: Շատ վիշտ կ'զգամ երբ յիշեմ որ օր մը այս նաւարարի հաղուստը պիտի հանես: Ա՛յժու ի ինձ թէ այն ատեն այս սիրտը պիտի թողուս և հալուստիդ հետ ուրիշ սիրտ մը պիտի առնես»:

Այս պղտիկ փոթորիկներէ վերջ, որոնք խանդին եռանդէն կը պայթէին, և որոնք կ'հանդարտէին մեր աչաց քանի մը արտասուքներով, երեք ամիս այսպէս սահեցան երևակայական երանութեան մը մէջ որու ամենապարզ դէպք մը գպելով պիտի ջնջէր:

Ամպի մը վրայ էր մեր դրախտը: Այսպէս սէր ճանչցայ մանկան մը աչաց մէջ կաթիլ մը արտասուքով:

ԻԶ

Քանի՛ երջանիկ էինք երբ միատեղ կրնայինք կատարելագլխ մտնալ որ Բօզիլիբի ստորին անակէ, արևու առջևի այն պատշգամէ, այն փոքրիկ սենեկէ ուր օրուան կէսը խաղալով կ'աշխատէինք, այն եղբրբին առաջին վրայ քաշուած նստակէ, և այն զեղեցիկ ծովէ՛ որու զովութիւնը և ջուրերու քաղցր ձայնը, խոնաւ և աղղու հովով մեզ կու դար, քանի՛ երջանիկ էինք երբ կ'մտնայինք որ ասոնցմէ զատ ուրիշ աշխարհք մը չկար:

Քաց փիսոս, երբեմն կային ժամեր ուր կ'մտածէինք թէ աշխարհս հոն չէր եղերեր և թէ օր մը պիտի ծաղէր որ լուսնին կամ արեւին նոյն ճառագայթին տակ պիտի չզտնէր զմեզ: Աբ սխալմ երբ սրտիս այն ստենուան չորութիւնը կ'մեղադրեմ վերջէն զպայծառ հետ բաղդատելով զայն: Ա՛սիտէի Արացիելէլան սիրել: Ինքնին խոստովանածէս հազար անգամ աւելի: Եթէ այնչափ սիրած չըլլայի, բոլոր կենացս մէջ հօգուցս մէջ ձգած հետքը այնչափ խորունկ և դառն չէր ըլլար, իր յիշատակը այնչափ փափկութեամբ և ախրութեամբ սրտիս մէջ չէր գրչումուեր, և իր կերպարանքը յիշողութեանս մէջ այնչափ ներկայ և պայծառ չէր ըլլար: Թէ և այն ատեն սիրտս առաղէ էր, սակայն այս ծովային

Ճարկիլը շատ եղանակներու համար հոն կ'արմատէր, նման Իշխա
կըզլոյն եզերքը հրաշալի շուշաններուն ծաղկելուն :

ԻԷ

Ճառագայթէ՛ղ զրկուած ո՞ր աչքը կամ ճլելով թարշամած ո՞ր սիրար պիտի չսիրէր զայն : Իր գեղեցկութիւնը սիրոյ հետ իրիկու
ունէ առտու կարծես կ'աճէր : Ալ չէր մեծնար բայց իր բոլոր շնորհքով
կատարեալ կ'ըլլար, շնորհք որ երէկ մանկան մը կը վերաբերէին
բայց այսօր ծաղկած օրիորդի մը : Իր նուրբ ձևերու պատանեկութեան
քաղցր և բոլորաձև գիծերով փոխուելը աչքով կ'տեսնուէին : Իր
հասակը կ'ուղղուէր առանց առաձգութիւնը կորսնցնելու : Իր
գեղեցիկ մերկ ոտքերը ալ այնչափ թեթեւ չէին կոխեր գետինը,
բայց կ'ընդունար որ քսուէին այն ծուլութեամբ և թուլութեամբ՝
որ կ'նոջ մը սիրոյ առաջին մտածումները սկսած ատեն
բոլոր մարմնոյն ծանրութիւն կու տան :

Իր մաղերը կ'բուսնէին գարնան դաղջ ալեւոյ տակ խարտեալ
և խիտ ծովային բոյսերու նման : Շատ անգամ կ'զբօսնուի
անոնց անձուր մատերովս չափելով իր ժայռահիւսած կանաչ
հաղուստին վրայ : Իր մարմինը կ'սպիտակէր և կ'դուռուրէր
նոյն զոյն երով որ ամէն օր բուստին վարդապոյն փաշին
իր մատերու ծայրը կ'նրկէր : Աչքերը օր ըստ օրէ կ'մեծնային
և կ'ընդլայնէին յանկարծ երեցած սիրոյ այս նոր հորիզոնը
պատելու համար : Ապրելու զարմանքէն էր երբ կալաթէ
մարմարիոնի մէջէ՛ առաջին բարատում մը կ'զգար :
Հետո ակամայ ամօթխածութիւններ, դիրքի, նայուածքի
և ձևերու երկչափութիւններ ունէր զորս երբէք նախ
ուրեցած չէր : Ա'գիտէի որ ես ալ մուսջ և զողոթուն էի
իր քով : Պիտի ըսուէր թէ երկու յանցաւորներ էինք
մինչև գետ երկու երջանիկ պատանիներ էինք : Այստե
ամենայնիւ քանի մ'ատեն է վեր այս երջանկութեան
տակ տխրութիւն մը կը պահուէր կամ կ'նշմարտէր :
Մենք չէինք գիտեր պատճառը, բայց ճակատագիրը
գիտէր : Միտեղ անցընելու ժամանակին կարծութեան
զգացումն էր այս :

ԻԸ

Շատ անգամ կ'ըսէին իր փոքրիկ եղբարքը հաղուցնելէ
և սանարելէ վերջը զուարթօրէն իր աշխատութիւնը
սկսելու սեղ պատշգամին յետոյ պատին վրայ կ'նստէր,
թղեկի մը մեծ տերեւներուն շուրին տակ որ վարէն
մինչև պատին ծայրը կ'հասնէր : Հոն անշարժ
կ'մնար ամբողջ կէս օրեր ակնապիշ : Երբ իր
մեծ մայրը կ'հարցնէր թէ հիւսնո՞ք էր, ցաւ մը
չունիմ կ'պատասխանէր բայց աշխատելէ առաջ
յուզնած եմ : Չէր ուզեր որ այն ատեն խօսէին
իրեն : Ամենէ ալ երեսը կ'զարձնէր բայց ինձմէ,
և կ'նայէր ինձ երկար ատեն առանց բառ մը
խօսելու : Երբեմն շուրթերը կ'շարժէին
իբր թէ կ'խօսէր, բայց անանկ բառեր կ'թող
թուէր զորս ոչ մէկը կ'հասկնար : Երբեմն
սպիտակ երբեմն վարդապոյն փոքրիկ
սարսուռներու անցնելը կ'տեսնուէր
այտերուն մարմնոյն տակէ որոնք կ'կնձուռէին
առաւօտեան հովին առաջին շունչէն
նշող ջուրին շարժելուն պէս : Բայց
երբ իր քով նրստելով ձեռքը կ'բռնէի
և իր դոցած աչքերուն երկայն արտա
նունքներու կ'զարկէի զբշիս կ'թուլ
կամ շահասպարաի ճիւղին ծայրով
այն ատեն ամէն ինչ կ'մոռնար
և առաջուան պէս կ'ըսէր խնդալ
և խօսակցիլ : Միայն թէ ինձի հետ
խնդալէ և կատակելէ ետքը
արատւ կ'երևէր :

Երբեմն կ'ըսէի իրեն. « կ'ըսէին ինչ
կ'նայիս այսպէս ժամերով հոն
ծովու ծայրը, միթէ մեր չտեսած
բան մը կ'տեսնեն զու :

— Կ'տեսնեմ Գաղղիան սառէ
լեռներու ետե, կ'պատասխա
նէր ինձ :

— Եւ այդչափ գեղեցիկ ինչ
կ'տեսնես Գաղղիոյ մէջ, կ'յա
ւելցնէի :

— Կ'տեսնեմ մէկը որ քեզի
կ'մանի, կ'կրկնէր, մէկը որ ան
եղբ սպիտակ ծամբու մը վրայ
կ'քալէ, կ'քալէ, կ'քալէ : Կ'քա
լէ միշտ առանց դառնալու
միշտ յառաջ, և ամբողջ ժամեր
կ'ըս

պանժ, յուսալով որ կ'վերադառնայ իր հետքերու վրայ . բայց չվերադառնա՛ր » :

Ետքը երեսը զենջակին մէջ կ'պահէր, և ամենէ գորովալի անունները կանչելովս իսկ իր գեղեցիկ ճակատը չէր վերցնէր :

Ես ալ այն սասն շատ արտուր սենեակս կ'մտնէի : Ա'փորձէի միտքս ցրուելու համար կարգալ բայց միշտ թղթին և աչերուս մէջ տեղ անոր երեսը կ'տեսնէի : Ա'թուէր ինձ թէ բառերը ձայն կ'առնէին և մեր սրտերու պէս կ'հառաչէին : Ես ալ շատ անգամ անանձին լալով կ'անցընէի . բայց սեւամաղձութեանս վրայ ամչնալով երբէք Արացիէլայի չէի ըսեր որ լացած եմ : Ա'րջափ կ'վրիպէի . ինձմէ արտասուք մը ս'ըջափ երջանիկ պիտի ընէր զինք :

ԻԹ

Ա'յիշեմ իր սրտի ամենէ մեծ վեշտ տուող տեսարանը , որմէ վերջը կատարելապէս երբէք չմխիթարուեցաւ :

Քանի մ'ատենէ 'ի վեր գրեթէ իր տարիքով երկու կամ երեք աղջիկներու հետ բարեկամութեամբ կապուած էր : Այս դեռահաս աղջիկները պարտէզներու մէջի մէկ անակը կ'ընակէին , և տատմնարանի մը դեռահաս ֆրանսուհիներու հագուստները կ'ձևէին կամ կ'նորոգէին : Միւրաւ թագաւորը հաստատած էր այս տատմնարանը իր պաշտօնեաներու և զօրապետներու աղջկանց համար : Գեռահաս Բրօսիտացուհիները շատ անգամ աշխատելով վարէն Արացիէլայի հետ կ'խօսէին որ պատշգամբն յենած պատին վրայէ կ'նայէր անոնց : Այս վանքին աշակերտներուն գեղեցիկ սանթրեւները , ընտիր մետաքսեղէնները , ազուր փեղջերները , կօշիկները , ժապուէնները , շալերը կ'բերէին կամ կը տանէին Արացիէլայի ցուցներով : Զարմացման և հիացման ձայները չէին վերջանար :

Երբեմն փոքրիկ կարուհիները Արացիէլան իրենց հետ կ'առնէին Բօզլեիբի փոքրիկ մատուռին պատարաղին կամ երեկոյեան աղօթքին ընկերանալու համար : Անոնց դիմադրելու կ'երթայի

երբ օրը կ'խոնարհէր և զանցակին կրկնուած հնչունը երէցին օրհնութիւն տալը կ'իմացնէր ինձ : Ա'վերադառնայինք ծովու առաջին վրայ խաղալով , դայուղ կոհակին հետքին ետևէ յառաջանալով , կամ կ'փախչէինք կոհակէն երբ վերստին կու գար ստաքերուս վրայ փրփրով : Ատուած իմ , ս'ըջափ ազուր էր այն ատեն Արացիէլա երբ վախնալով որ սկիհու գեղեցիկ հողածափները չթրջէ , բազուկները երկնցուցած առ իս կ'վաղէր իբր թէ իրեն հասնող կամ ոտքերը միայն լլուղ նախանձուտ ալիքէն սրտիս վրայ կ'փախչէր :

Լ

Քանի մ'ատենէ 'ի վեր կ'դիտէի որ իր մտածումներէ մէկը կը պահէր ինձմէ : Գաղտնի խօսակցութիւններ կ'ընէր իր բարեկամուհիներու հետ : Տեսակ մը սղախիկ դաւ մ'էր որու մէջ չէին ընդուներ զիս :

Գիշեր մը սենեկիս մէջ կարմիր հողէ փոքրիկ ճրագի մը լոյսով կ'կարգայի : Տանիքին վրայի դուռը բաց ձգած էի ծովու հովը առնելու համար : Արացիէլայի և տղոց սենեկին մէջ լսեցի աղմուկ մը , աղջիկներու երկար փսփսուքներ , խեղդուած ծիծաղներ , վերջը սղախիկ դանդախներ , բարկութեան բառեր , հուսկ յետոյ նոր ձայներ երկար լուծութիւններով ընդմիջուած : Կախ մեծ ուշադրութիւն չըրի :

Սակայն այն հօգը և տեսակ մը զաղանի պահելու համար փսփսուքներու խեղդիլը հետաքրքրութիւնս շարժեցի : Գիւրքս ձղեցի , ձախ ձեռքով հողէ ճրագս բռնեցի և աջ ձեռքով հօսիլէն պատասպարեցի որ չմարի : Մունջ և քարերու վրայ քայլերս թեթեւեւ լսուցնելով անձայն տանիքէն անցայ : Ականջս Արացիէլայի գրան դրի և լսեցի քայլերու աղմուկ մը՝ որ սենեկին մէջ կ'երթալիս , լաթերու ձմլում մը՝ զոր կ'ծալէին կամ կ'պարգէին , կանանց մանուկներու , ասեղներու և մկրասներու շշուկը որոնք ժապուէններ կ'շաղկէին , թաշկինակներ կ'գնդասեղէին , և այն շատախօսութիւնները և քաղցր ձայներու բզբումը՝ զոր շատ ան-

դամ լսած էի մօրս տունը երբ քոյրերս պարահանդէսի համար կ'հաղուէին :

Հետեւեալ օրը Բօզիլիբի մէջ հանդէս չկար : Արացիէլլա երբէք խորհած չէր իր դեղեցկութիւնը պաճուճանքով աւելցնելու : Հայելի մը անդամ չկար իր սենեկին մէջ : Տանիքին ջրհորին ջուրի ամանին մէջ ինքզինք կ'նայէր կամ աւելի իմ աչերուս մէջ :

Հետաքրքրութիւնս այս պաղանիքին չդիմացաւ : Ծռնկովս դուռը հրեցի : Գուռը բացուեցաւ և երեցայ սեմին վրաս կանթեղ 'ի ձեռին :

Գեռահաս կարուհիները աղաղակ մը ձդեցին և լռչնոց լռիչքին նման փախեցան սենեկին անկիւնները իբր թէ ոճբագործութեան մը մէջ բռնած ըլլայի զիրենք : Գեռ իրենց ձեռաց մէջ բուստի կտորներ կ'բռնէին , մէկին ձեռքը կար թել , միւսին մըլիբատ մը , ասիկա ծաղիկներ կ'բռնէր , ուրիշ մ'ալ ժապաւեններ , բայց Արացիէլլա սենեկին մէջ տեղը տախտակէ աթուռի մը վրայ եղած ըլլալուն և իմ անակնկալ երևոյթէս ապշած չկրցած էր փախչիլ : Կուռի պէս կարմիր էր : Աչերը կախած չէր համարձակեր ինձ նայիլ և հագիւ շունչ կ'առնուր : Վանքն ալ կ'լռէին սպասելով որ ինչ պիտի խօսէի : Ես ալ բան մը չէի խօսեր : Տեսածիս զարմացման և մունջ դիտողութեանս մէջ ընկղմած էի :

Արացիէլլա հանած էր իր հաստ բրգէ շրջազիեստը , Բրօսիտացուհոյ ժապաւենած հագուստը որ կուրծքի վրայ բայ է գեռահաս աղջկան շնչառութիւնը և տղուն կենաց աղբւրը դուրացնելու համար , նոյնպէս ոսկեթելով հիւսուած տախտակէ կոճով հողաթափները որոնց մէջ ընդհանրապէս իր մերկ ոտքերը կ'խաղային , պղնձէ դլիով երկայն ասեղները որոնք իր սեռ մասզերը դլիին վրայ կ'փաթթէին ինչպէս որ առազատակալ մը նառուն վրայ առադաստը կ'պատէ , վերջապէս ապարանջանի նման լայն օղեին ալ առաւօտեան լաթերուն հետ անկողնին վրայ խառն նետուած էին :

Այս յունական դեղջկային հագուստին տեղ որ թէ աղբատութեան և թէ հարստութեան կ'վայելէ , որ մինչև սրունկին կէսը ինկած շրջազիեստով , գոսպօլն ձեղքուածով և թեւոյնե-

բու կտրուածքով կնոջ մը մարմնոյն ամէն ձևերուն ազատութիւն և դիւրաշարժութիւն կու տայ , Արացիէլլայի աղահանօք իր գեռահաս բարեկամահիները հազոյուցեր էին զրեթէ իր տարիքով և հասակով վանքի մէջի գազդիացի օրիորդի մը հագուստը և զարդերը : Հագած էր մետաքսէ շրջազիեստ մը , վարդադոյն գօտի մը կ'կրէր , պարանոցի սպիտակ թաշկինակ մը , կեղծ ծաղիկներով զարդարուած գտակ մը , և կապտադոյն ողբիկ կերօյակէ կօշիկներ մետաքսեայ կապերով : Այս հագուստին մէջ շփոթած կ'կենար իբր թէ իր մերկութեան մէջ մարդու մը նայուածքէ յանկարծ տեսնուած ըլլար : Ես ալ կ'նայէի իրեն առանց աչերս դարձնելու , բայց ոչ նշանով մը , ոչ ձայնով մը և ոչ ծիծաղով մը իր ծպտումին վրայ զլացածս յայտնելով : Արցունք մը սիրտս հոսեց : Իսկոյն հասկցայ խեղճ աղջկան նպատակը : Իր և իմ վիճակի մէջ եղած տարբերութեան վրայ ամշնալով ուղած էր փորձել գոնէ հագուստի նմանութիւնով իմ աչացս առջև բաղդերնիս միացնելու : Ինձմէ զաղտնի և իր բարեկամահիներու օգնութեամբ կարողարած էր ասիկա յուսալով որ յանկարծ աւելի դեղեցիկ և աւելի ինձի յարմար պիտի երևեր այս հագուստով քան թէ իր կղզոյն պարզ հագուստին մէջ : Շատ խաբուած էր : Ասկտեր ըտութեան հասկալ : Իր կերպարանքը յուսահատ անհամբերութիւն և զրեթէ արտասուալից երևոյթ մը կ'առնուր որ ինձի կ'յայտնէր իր պաղտնի նպատակը , միտքը և պատրանքը :

Այսու ամենայնիւ բաւական դեղեցիկ էր այսպէս : Իր մտածմունքը հազար անգամ աւելի դեղեցիկ երևցնել պէտք էր զայն աչացս : Բայց իր դեղեցկութիւնը զրեթէ տանջանքի կ'նմանէր : Մարտիրոսութեան փայտակոյտին վրայի ցիցին վրայ դամուած Բօրբէթի գեռահաս կոյսերու պատկերին նման էր , որոնք իրենց կապերուն մէջ կ'ոլորուն որպէս զի իրենց սրբութիւնը պղծող նայուածքներէ խոյս տան : Ափս՛ս , Արացիէլլայի համար ալ ասիկա մարտիրոսութիւն մ'էր , բայց չէ թէ , ինչպէս տեսնելով պիտի կարծուէր , ունայնութեան մարտիրոսութիւնը , հասպա իք սիրոյ :

Վանքին մանկամարդ Քրանսուհին հայուստը, զոր հազած էր, անշուշտ անոր նիհար հասակին և տաներեք կամ տանջորս տարեկան վանքի մէջի աղջկան մը վտիտ ուսերու և թևերու համար կտրուած ըլլալուն շատ նեղ եկած էր ծովու և արևու դեղեցիկ աղջկան անջատեալ հասակին և բոլորակ ուսերուն: Հագուստը ամէն կողմէ կ'պատուէր, ուսերուն, կուրծքին վրայ և դօտին շուրջը վայրենի թղենիի մը կեղևին նման որ ծառին ճիւղերուն վրայ կ'պայթի գարնանային հիւթերու առատութեան ատեն: Գեւահաս կարուհիները որչափ որ աշխատած էին հոն հոս շրջադպեսը գնդասեղել, սակայն բնութիւնը ամէն շարժումին զգեստը սրատած էր: Շատ սեղերէ մետաքսին պատուածքներուն մէջէ վիզը կ'անտուէր կամ բազուկները կ'երևէին կարերուն ճեղքերէն: Շայիկին հաստ լաթը հաղուստին մէջէ կ'երևէր, և իր խտութեամբ մետաքսին վայելչութեան հետ կ'հախաակէր: Բազուկները նեղ և կարճ թևոցին մէջ սեղմուած վարդադոյն թիթեռին նման գուրս կ'երևէին: Միշտ մերկ յունական լայն հողաթափներու սովորած ոտքերը, կօշիկներուն ողջի մետաքսը կ'ոլորէին սրով կարծես թէ ոտքերուն շուրջը չուաններ կապուած կ'սեղմէին զանոնք: Մայրը՝ գէշ տեղաորուած տանութեայի և կեղծ ծաղիկներու տակ, կարծես իրենք կ'վերցնէին այս զլխայ զարդը և այն չքնաղ երեսին՝ զոր պարսպ տեղ ուղած էին այլակերպել, պաճուճանքին մէջ լրբութիւն մը և կերպարանքին վրայ համեստ ամօթխածութիւն մը կու տային որ ամենատար և ամենաքանչելի կերպով մէկմէկու ներհակ էին:

Իր դիւրքը իր երեսին պէս շփոթուն էր: Շարժելու չէր համարձակեր վախնալով որ ձակտին ծաղիկը կ'լինեցնէր կամ հագուստը կ'ճմլէր: Քալել չէր կրնար այնչափ կօշիկները ոտքերը սեղմած էին և քայլերուն հաճելի տձևութիւն մը կու տային: Պիտի բուռէր թէ ծովու արևին այս մլամկա Եւան իր առաջին պլանքին սրտայթիւն մէջ ինկած էր:

L U.

Լուծիւնս այսպէս սենեկին մէջ վայրկեան մը տեղեց: Վերջը բնութեան այս պղծումէ աւելի վշտացած քան թէ ուրախացած յառաջացայ անոր շուրթերովս քիչ մը ծաղրող նշան մը խեղաթիւրերով և յանդիմանութեան ու քաղցր կատակի թեթև նայուածքով մը զիտելով, իբր թէ պաճուճանաց այս հանգերձանքին մէջ դժուարաւ կ'ձանչնայի զինք: « Ստուդիւ, դո՛ւ ես, Կրայիէլա, ըսի իրեն: Ո՞վ երբէք պիտի կարենայ ձանչնալ դեղեցիկ Բրօսիտացուհին Բարիզի այս պաճուճապատանքին մէջ: Ինչպէ՞ս, շարունակեցի քիչ մ'աւելի խտութեամբ, չես ամչնար այլափոխել այն՝ զոր Աստուած այնչափ դեղեցիկ ըրած է բնական հաղուստի մը մէջ: Ո՞րչափ աշխատես, դարձեալ արեաց նոյն աղջիկը պիտի ըլլաս նաւարարի ոտքով և քու դեղեցիկ երկնից արևէն զարդարուած: Պէտք ես յանձնառու և Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալ: Այս վանդակի թռչունին փետուրները երբէք ծովու ծիծառին պիտի չյարմարին »:

Այս խօսքը սիրտը ծակեց: Չհասկցաւ որ իմ՝ մտքին մէջ ծովու ծիծառին համար ինչ տափալի ընտրութիւն և պաշտում կային: Կարծեց որ իմ քաղաքիս և սերունդիս դեղեցիկութեան նմանելու յոյսը կ'ոչնչացնէի: Հաւատայ թէ ինծի համար աւելի դեղեցիկանալու և իր խոնարհ վիճակին վրայ աչերս խաբելու բոլոր ջանքերը կորսուած էին: Յանկարծ արտասուայ մէջ ինկաւ, և անկողնին վրայ նստած երեսը մասերուն մէջ պահած, աղաչեց քրթմնշող ձայնով մը իր դեռահաս բարեկամուհիներուն որ գան զինք հանելի զարդարանքէն ազատելու: « Շատ ազէկ դիտէի, ըստ հեծելով, թէ աղքատ Բրօսիտացուհի մ'եմ միայն, բայց կ'կարծէի որ հազուստս փոխելով այնչափ պիտի չամչցնէի զքեզ, երբ օր մը քաղաքը հեռեւէի քեզի: Կ'տեսնեմ որ եղածիս պէս մնալ պէտք եմ և ծնած տեղս մեռնիլ: Բայց պէտք չէ իր ինձ յանդիմանել ասոր վրայ »:

Այս խօսքերու վրայ զայրոյթով քաշեց գլխին ծաղիկները և բարկութեամբ իրմէ հեռի նետելով ոտիցը տակ կոխեց յանդիմանութեան խօսքեր ըսելով անոնց, ինչպէս որ իր մեծ մայրը նաւաբեկութենէ ետքը նաւակին սախտակներուն ըրած էր: Յետոյ գէպ ինձ վաղելով, ձեռքիս կանթեղը փչեց որպէս զի ահա ձած հաղուստին մէջ աւելի երկար չտեսնեմ զինքը:

Չգացի որ սխալած էի խտուրթեամբ հետը կատակելով, և թէ կատակը ճշմարտութեան տեղ առնուած էր: Ներողութիւն խնդրեցի անորմէ: Ըսի իրեն որ յանդիմանած էի վասն զի հարգար անգամ աւելի հրատարիչ կ'դանէի Բրօսիտացուհիի քան թէ Քրանսուհիի հաղուստով: Ստոյգ էր, բայց հարուածը սուած էի: Ալ մտիկ չէր ընել ինձ բայց կ'հեծկլտար:

Բարեկամուհիները հանուեցուցին զան, հետեւեալ օրը վերըստին տեսայ զինք: Վղղեցոյ հաղուստը հաղած էր, բայց աչքը զեռ արցունքներէ կարմիր էին այն կատակին համար որ բոլոր գիշերը զինք լացուցած էր:

ԼԲ

Նոյն ատենները սկսաւ Գաղղիայէ ընդունած նամակներէս տարակուսիչ կասկածելով որ զիս կ'կանչէին վերադառնալ: Չէր համարձակեի զողնալու զանոնք, այնչափ արգար էր և խաբէլու անկարող, թէ և իր կենաց կամ մահու խնդիրն էր այս, բայց երբեմն ինն օր կ'արահէր զանոնք և իր ոսկիէ դնդասեղով անկողինն քովը պատին վրայ կախուած Աստուածածնայ թուղթէ պատկերին ետևը կ'դնէր: Կ'խորհէր թէ Սուրբ Վոյսը մեր սիրոյ համար իր ինսօրեայ աղօթքներէ շարժելով հրաշքով մը նամակներուն պարունակութիւնը և վերադարձի հրամանները իրեն քով մնալու հրաւերի պիտի փոխուէր: Այս պղտիկ բարեպաշտ դաւերուն ոչ մէկը աչքերէս կ'վրիպէր, և ամենքն ալ աւելի ինձ սիրելի կ'ընէին զինք: Բայց վերջին ժամը կ'հասնէր:

ԼԳ

Մայիսի վերջին օրերուն մէջ գիշեր մը, գուռը սաստիկ զարկին: Բոլոր ընտանիքը կ'քնանար: Բանայու գացի, և Վ. . . բարեկամն ներս մտաւ: «Քեզի փնտուելու կու գամ, ըսաւ: Ահա աստիկ մօրմէդ նամակ մը, կարծեմ պիտի չմերժես: Չիերը կէս գիշերուան համար վարձուած են: Հիմա տանըմէկ է. երթանք, կամ երբէք պիտի չերթաս: Մայրդ պիտի մեռնի արամութենէն: Գիտես որ ընտանիքդ ինչ աստիճան պակասութիւններու պատասխանատու կ'ընէ զայն: Այսչափ քեզի համար զոհուած է ան. վայրկեան մ'ալ դու անոր համար զոհուէ: Կ'երգնում որ ուրիշ ձմեռ մը և երկար սարի մը քեզի հետ հոս կ'անցընեմ, կ'խոստանամ ասիկա: Բայց պէտք ես ներկայութեամբ ընտանեացդ երևիս, և մօրդ հրամաններուն հնազանդիս»:

Չգացի որ կորսուած եմ:

«Հոն սպասէ ինձ», ըսի իրեն:

Սենեակս դարձայ, աճապարանօք լաթերս պայուսակիս մէջ նետեցի: Կրացիէլայի գրեցի, ըսելով իրեն ինչ որ տասնութ տարեկան սրտի խանդ մը կրնար բացատրել, և ինչ որ դատողութիւնը կրնար հրամայել իր մօրը հնազանդ դաւակի մը: Երգում ըրի իրեն ինչպէս որ ինքնին կ'երգնուի որ չորրորդ ամիսը չ'ըրացած իր քով պիտի վերադառնայի գրեթէ ամենևին ալ չմեկնելու համար: Մեր սպազայ կենաց անստուգութիւնը Նախախնամութեան և սիրոյ յանձնեցի: Քասկա թողուցի իրեն բացակայութեան ատեն իր ծեր ծնողաց օգնելու համար: Նամակը դրոյնելով լռիկ քայլերով յառաջացայ և իր սենեակին դրան սեմին վրայ ծունր դրի. քարը և սախտակը համբուրեցի. Տոմսակը դրան տակէն սենեակին մէջ նետեցի, խեղդելով սրտիս մէջի հեծկլըստանքը:

Բարեկամս իր ձեռքով թեւ մտաւ, վերցուց և տարաւ զիս: Այս միջոցին Կրացիէլայ, որու այս անսովոր աղմուկը վախցու-

ցած էր, դուռ բացաւ : Լուսինը տանիքը կ'լուսաւորէր : Խեղճ՝ աղջիկը բարեկամն ճանչցաւ, տեսաւ պայուսակս զոր ծառայ մը ուսերուն վրայ կ'տանէր : Թեւերը տարածեց, սոսկալի ձայն մը ձգեց և անշարժ տանիքին վրայ ինկաւ :

Վաղեցիկնք անոր : Ինքզինքը կորսնցուցած՝ անկողնին վրայ դրինք : Բոլոր ընտանիքը հասաւ : Երեսին վրայ ջուր սրկեցին, կոշեցին զինքը իրեն սիրելի եղած ամէն անուներով, բայց միայն իմ՝ ձայնս լսելով կենդանութիւն առաւ :

« Կտեսնես, ըսաւ բարեկամն, կ'ապրի, հարուածը տուած է, աւելի երկար մնաս բարեները աւելի սոսկալի պիտի ըլլան » : Խեղճ աղջկան երկու սառած ձեռքերը վզէս քակեց, և սունէն դուրս քաշեց զիս : Ժամ մը ետքը մութին և լութեան մէջ Հուովմայ ճամբան կ'երթայինք :

ԼԳ

Արայիէլայի դրած նամակիս մէջ շատ հասցէներ թողած էի : Անորմէ առաջին նամակը Միլանի մէջ ընդունեցայ : Ա՛րսէր ինձ թէ մարմնով աղէկ էր բայց սրտով հիւանդ, սակայն իմ խոստմանս կ'հաւատար և վստահութեամբ Կոյեմբերի մօտ կ'սպասէր ինձ :

Լիօն հասնելով աւելի յայտնի և աւելի վստահելի դիր մը տուի : Նամակին մէջ կարմիր շահոգրամի քանի մը տերեւներ կաշին որոնք տանիքին ցած պատին վրայ հողէ ամանին մէջ կը բուսնէին, և որոնցմէ ամէն կիրակի ծաղիկ մը մաղբուռն մէջ կը գնէր : Արդեօք իրեն վերաբերած բան մը ղրկելու համար էր, կամ նշանակի մը տակ ծպտեալ փափուկ յանդիմանութիւնով մը կ'աղէր յիշեցնել որ ինձի համար իր մաղբը զոհած էր :

Ա՛րսէր որ տենդ ունեցած էր, թէ սիրտը կ'ցաւէր, բայց օր ըստ օրէ կ'աղէկնար, թէ օդափոխութեան և կատարելագոյն առողջանալու համար իր մօրեղբոր աղջկան Չէքոյի մէկ քրօջ տուներ ղրկած էին զինք Վօմբօ աւողջ և քարձր բլրան վրայ որ նաբօլի կ'ախրէ :

Ետքը երեք ամիսէն աւելի առանց նամակ ընդունելու անցան : Ամէն օր Արայիէլայի վրայ կ'մտածէի : Հետեւեալ ձմեռուան սկիզբը Խտալիա պիտի վերադառնայի : Իր տրտում և ղեղեցիկ կերպաքանքը միշտ կ'երեւէր ինձ զոյժուով և երբեմն քաղցր յանդիմանութեամբ : Այն ապերախ տարիքին մէջ էի ուր թեթեւութիւնը և նամանողութիւնը երկասարղի մը իր լաւագոյն զգացումները գէշ ամօթի կ'զարձնեն : անգութ տարիք, որու մէջ Աստուծոյ ամենէ ղեղեցիկ պարզները, անարատ սէրը և պարզ բարեկամութիւնները աւաղն վրայ կ'իյնան, և զեռ ծաղիկ՝ աշխարհիս հօմէն կ'անհետան : Բարեկամացս չար և հեղինական հպարտութիւնը շատ անդամ սրտիս մէջ կ'վիճէին պահուած և կենդանի սիրոյս հետ : Պիտի չհամարձակէի խոստովանիլ առանց կարմրելու և անոնց հեղնութեանց ենթարկելու ինչ որ էին իմ փափաքներու և տրտմութեանցս առարկային անունը և վիճակը : Արայիէլալ կենացս մէջ մոռցուած չէր այլ քողարկուած : Այս սէրը, որ սիրտս կ'հանցէր, մարդկային պատիւս կ'խոնարհեցնէր : Իր յիշատակը՝ որ առանձնութեանս մէջ կ'սնուցանէր զիս, մարդկան մէջ գրեթէ սպաշաւի պէս կ'տանջէր զիս : Ո՛րչափ կը զոյժամ այսօր այն ատենը ամչնալուս համար, և այն անարատ աչերուն ուրախութեան մէկ ճառագայթը կամ արտասուաց մէկ կաթիլը միայն ո՛րչափ աւելի կ'արժէին բոլոր այն կանանց նայուածքներէ, հրապոյններէ և ծիծաղներէ որոնց համար պատուաստ էի անոր կերպարանքը զոհել : Ա՛հ, երկտասարդ մարդը սիրելու անկարող է : Ոչ մէկ բանի արժէքը գիտէ : Ճշմարիտ երջանկութիւնը կորսնցնելէ ետքը միայն կ'ձանչնայ : Անտառին նոր ծլած առնկերու մէջ աւելի սողացող հիւթ և շարժուն սառեր կայ, բայց կաղնիին ծեր սրտին մէջ աւելի զօրութիւն :

Ճշմարիտ սէրը հասուն կենաց պտուղն է : Տանըլութ տարուան մէջ չենք ձանչնար զայն այլ կ'երեւակայենք : Բուսական բնութեան մէջ երբ պտուղը հասնի տերեւները կ'իյնան, զույգ մարդկային բնութեան մէջ ալ նոյնն է : Շատ անդամ մտածեցի զայս այն ատենէ ՚ի վեր՝ որ գլխիս վրայ սպիտակ մաղբը կ'հաշտուէ : Յանդիմանեցի ինքզինքս այն սիրոյ ծաղիկին արժէքը չգիտ-

նալուս համար : Աւնայնութիւն էի միայն : Աւնայնութիւնը մո-
լութեանց ամենէ անմիտը և ամենէ անզուլթն է , վասն զի ճշմա-
րիտ երջանկութեան վրայ կ'զղջացնէ :

ԼԵ

Նոյեմբերի առջի օրերուն զիշեր մը , պարահանգէսէ դարձած
ատենս տունսկ մը և ծրար մը տուին ինձ զորս Նաբօլիէ ճամ-
բորդ մը բերած էր նամակատունէն , Մաքօնի մէջ ձիերը փո-
խելու ատեն : Անձանօթ ճամբորդը կ'ըսէր ինձ թէ ինձի հա-
մար նշանաւոր պաշտօն մը ունենալուն համար , զոր իր բարե-
կամներէ մէկը Նաբօլիոյ դործատան վերատեսուչը յանձնած էր ,
անցած ատեն իր յանձնարարութիւնը կ'կատարէր . բայց բերած
լուրերը տխուր և սգալի ըլլալուն համար չէր խնդրեր զիս տես-
նել . կ'աղաչէր միայն ծրարը Բարիզի մէջ ընդունիլ :

Գողալով ծրարը բացի : Առաջին պահարանին մէջ Կրացիէլ-
լայէ վերջին նամակ մը կար որ միայն այս խօսքերը կ'պարու-
նակէր : « Բօժիշկը կ'ըսէ որ երեք օրէ առաջ պիտի մեռնիմ : Կ'ու-
զեմ՝ քեզ վերջին մնաս բարևս ըսել ոյժս կորսնցնելէ առաջ :
Ո՛հ , եթէ հոս ըլլայիր , պիտի ապրէի անշուշտ : Բայց Աստու-
ծոյ կամքն այս է : Քիչ ատենէ և ընդ միշտ երկնքի բարձրէն
քեզի հետ պիտի խօսիմ : Սիրէ հողիս : Բոլոր կենացդ մէջ հետդ
պիտի ըլլայ : Գիշեր մը քեզի համար կտրած մազերս քեզ կ'թո-
ղում : Աստուծոյ նուիրէ՛ զանոնք քաղքիդ մատուռի մը մէջ , որ-
պէս զի ինձի վերաբերած բան մը միշտ քովդ ըլլայ » :

ԼԶ

Նամակը ձեռքերուս մէջ մինչև առտու անշարժ մնացի : Այն
ատեն միայն երկրորդ պահարանը բանալու կարողութիւնը ունե-

շայ : Բոլոր իր զեղեցիկ մաղերը մէջն էին ինչպէս որ խրձիթին
մէջ այն զիշերը ցուցած էր ինձ : Գեռ քանի մը նոյն զիշեր-
ուան թուփի չոր տերեւներով խառնուած էին : Կատարեցի ինչ
որ իր վերջին կամքին մէջ հրամայած էր ինձ : Այն օրէ 'ի վեր
իր մահուան շուքը կերպարանքիս և երիտասարդութեանս վրայ
տարածեցաւ :

Տաներկու տարի ետքը Նաբօլի վերադարձայ : Իր հետքերը
փնտռեցի : Բան մը մնացած չէր ոչ Մարձելինայի և ոչ Բրօսի-
տայի մէջ : Կղզոյն ծայրին վրայի տունը աւերակ էր : Առաս-
տաղի մը սակ մսխրագոյն քարերու կոյտ մը մնացած էր միայն ,
որու մէջ այժարածները անձրևի ատեն իրենց այծերը կ'ապաս-
տանէին : Ժամանակը երկրիս վրայ շուտ կ'աւերէ ամէն բան ,
բայց երբէք չկրնար անհետել սրտի մը մէջէ՛ առաջին սիրոյ
հետքերը :

Խեղճ Կրացիէլլա : Չատ օրեր անցան այն օրերէ 'ի վեր : Սի-
րեցի և սիրուեցայ : Իմ տխուր ճամբաս ուրիշ շատ զեղեցկու-
թեան և սիրոյ ճառագայթներէ լուսաւորուեցաւ : Աւրիշ հոգի-
ներ ինձ բացուեցան կանանց սրտի մէջ յայտնելու համար այն
զեղեցկութեան , սրբութեան և անարատութեան ամենածածուկ
դանձերը զորս Աստուած երկրիս վրայ կեդրոնացուցած է , եր-
կինքը հասկցնելու , նախզպացնելու և բաղձացնելու համար : Բայց
ոչ ինչ քու առաջին երևոյթի նսեմացուց սրտիս մէջ : Ո՛րչափ
ապրեցայ այնչափ մտածմունքով քեզ մտնեցայ : Քու յիշատակդ
մ'նմանի հօրդ նաւակին այն ջահին զոր հետաւորութիւնը շոյիէ
մ'ազատէ և որչափ մեղմէ հեռանայ այնչափ աւելի կ'փայլի : Չգի-
տեմ թէ մահկանացու մարմինդ ո՛ւր կ'հանգչի , ոչ ալ թէ մէկը
կ'ողջայ՞ քեզ քաղաքիդ մէջ , բայց ճշմարիտ զերեզմանդ հողոյս
մէջն է : Հոն է որ ամբողջ ամփոփուած և թաղուած ես : Ա-
նունդ երբէք առանց սղլեցութեան չհանդպիր ինձ : Կ'սիրեմ այն
լեզուն որ կ'արտասանէ զան : Եւ միշտ սրտիս խորը արուօսը մը
կայ որ կաթիլ առ կաթիլ կ'ըղիւի և զաղտնապէս յիշատակդ զո-
վայնելու և քաղցրացնելու համար կ'հոսի :

ԼԵ

1830ին օր մը , իրիկունը Բարիդի մէկ եկեղեցին մտնելով , ճերմակ սաւանով ծածկուած դեռահաս աղջկան մը դադաղը բերելին տեսայ : Այս դադաղը Կրացիէլեան յիշեցուց ինձ : Սընի մը շուքին ետևը պահուեցայ , Բրօսիտայի վրայ մտածեցի և երկար ատեն լացի :

Արաստութք չորցան . բայց այն ամպերը՝ որ թաղման տրամու թեան մէջ մտքէս անցած էին , չանհետացան : Լուիկ սենեակս դարձայ : Յիշեցի այս երկար գրութեանս բոլոր դէպքերը , և լալով ու մէկ շնչով գրեցի Առաջին շրջան միջնագրով ոտանաւորը : Քսան տարուան տկարացած զգացումի մը եղանակն է որ սրտիս առաջին աղբիւրը ցայտեցուց . բայց կ'տեսնուի դեռ մտերիմ թելի մը շարժումը որ վերաւորուած է և երբէք կատարելապէս աւողջանալիք չունի :

Ահաւասիկ այն տուները , վէրքի մը բոյժը , սրտի մը ցօղը , և դամբանական ծաղկի մը հոտը : Միայն Կրացիէլայի անունը կ'պակսի անոնց մէջ : Կ'գնէի զայն ոտանաւորի մը մէջ եթէ երկրիս վրայ գտնուէր բաւական անարատ ընդերզ մը այն արցունքը , այն յիշատակը , այն անունը ամփոփելու համար :

ԱՌԱՋԻՆ ԶՂՂՈՒՄ

Հնչուն յեղերս ուր Սօրբէնթեան բուռն կոհակք
Նարնջենուոյն ոտից ներքև կը մղուին ,
Հոն , ճամբուն մօտ և քաղցրաբոյր ցանկին սակ
Կը հանդպի փոքրիկ վէմ մը օտարին
Անմտաղիր մէկ հայուածքին :

Հոն շահողբան տերեղ տակ կը պահէ
Անուն մը միայն , զոր արձագանգ կրկնած չէ :
Սակայն անցորդն երբեմն հոն կայ առնելով
Տարիքն կարգայ տերեքն մէկզի կորզելով ,
Եւ երբ զգայ արաստուելն աչերու՝
« Տասն վեց տարուան , կ'ըսէ , կանուխ մեռնելու » :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն ,
Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտագոյն :
Դարձիք , դարձիք ո՞ իմ տըխուր մտածումներ ,
Ձեմ ուղեր լալ , այլ երազել :

« Տասն վեց տարուան » , կ'ըսէ : Այո՞ , տասնըվեցն
Երբէք ուրիշ ճակտի այսչափ չ'փայլեց .
Երբէք կիզող այս եղբրքին ճառագայթ
Գեղեցկագոյն յաչս ցուցած չէ մինչ ցարդ :
Ե՛ս միայն զայն ես կը տեսնեմ՝ կենդանի
Հոգւոյս մէջ , ուր բան մը բնաւ չ'անհետի .
Հոգւոյս մէջ , ուր միտքս զայն անմահ է թողած
Նման ժամուն , ուր իր աչերն ինձ յարած
Ծովուն վերայ իր զըրջներն կ'երկարէր ,
Թողով վարսերն հովուն որ զայն տարածէր ,
Եւ շրջելով քօղն ստուեր իր այտին
Մտիկ կ'ընէր գիշերուան երգն ձկնորսին :
Քաղցրը հովուն գովութիւնը կը շնչէր ,
Եւ ծիծաղկոտ երկնից լուսինն ինձ ցուցներ ,
Գիշերային ծաղկի նման , որու վրայ
Յօդն արծաթեայ և արշալոյսն կը ցուայ :
Եւ կ'ըսէր ինձ , « Ինչո՞ւ օդին , սրախ մէջ
Լի հաճութեամբ փայլի ամէն ինչ այսպէս :
Երբէք կապոյտ լուսատարած այս վայրեր ,
Եւ ոսկեգոյն աւազներու այս եղբրք ,
Ուր կոհակներ ծովու խորէ կը մղուին
Հոն մեռնելու , և ցան և ցիր կը փշրին .
Երբէք լերանց այս երկնաբերձ զագաթներ ,
Եւ այս ծոցերն՝ զորս պըսակին անտառներ ,

Լոյսերն , երգերն եղերայ վերայ և ալեայ
 Ձլայութեանցս հրապոյրն այսչափ չեն շարժած :
 Այս գիշերուան պէս միաքս երբէք խորհած չէ ,
 Արդեօք սրտիս մէջ նոր անտղ մի ծագած է :
 Առանց ինձի , ըսէ , գիշերք ձեր քաղքին
 Մեր գիշերուան գեղեցկութեան նմանին » :
 Ետքը մեր քով նստած իր մայրն կը զիտէր :
 Ճակասն անոր ծնկան վերայ կը ննջէր :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտաղոյն :
 Գարձիք , դարձիք ո՞ իմ արխուր մտածումներ ,
 Ձեմ ուղեր լալ , այլ երազել :

Աչերն , շուրթերն ո՛րչափ անբիծ սուրբ էին ,
 Ո՛րչափ երկինք լուսաւորէր իր հողին :
 Գեղեցկափայլ Նեմիի լիճն , զոր մի հով
 Ձը խռովէր և է յաւերժ անվրդով ,
 Թափանցկութիւն , յստակութիւն կատարեալ ,
 Չունի երբէք օրչափ ունին իրենց փայլ :
 Իրմէ յառաջ հողւոյն մտածմունք տեսնուէր :
 Արտեանունք՝ որ կը պահեն իր աչեր ,
 Չեն քողարկեր անմեղութեամբ լի նայուածքն .
 Հոգ մը ճակտին վերայ կնճիւ չէ թողած :
 Խնդում՝ ամէն կողմ : Այն ծիծաղն շրթանց վրայ՝
 Որ ետք բերնին վրայ տրտմութեամբ վերջանայ ,
 Իր կիսարաց շրթանց վրայ միշտ ծփար ,
 Ծիածանի նրման օրուան մի պայծառ :
 Այս զրաւիչ գէմքն ստուեր մի չէր քողարկէր ,
 Այս ճառագայթն ամպի մէջէ անցած չէր :
 Իր անորոշ աստամտա քայլն կը ծփար ,
 Ինչպէս կոհակ մ՛ուր լոյսն ծփայ անդադար :
 Կամ վազելու համար վազէր , և իր ձայնն ,
 Իր մանկային մաքուր հողւոյն արձագանգն
 Այն սուրբ հողւոյն բիւր դաշնակներն նուազէր ,
 Որով իրեն լըսող օգն իսկ կը հրձուէր :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտաղոյն :
 Գարձիք , դարձիք ո՞ իմ արխուր մտածումներ ,
 Ձեմ ուղեր լալ , այլ երազել :

Իր սրտին մէջ նախ զըռմեցաւ իմ երեսս ,
 Նրման լոյսին առտու բացուող աչքին մէջ :
 Այն օրէ՛ վեր ալ չգիտեց տրիշ բան ,
 Իր սիրելէ վերջ ախեղերք սէր եղան :
 Ջիս իր կենաց հետ շփոթուն կը խառնէր ,
 Եւ կը տեսնէր հողւոյս ամէն խորհուրդներ .
 Եւ մատնակից կ'ըլլայի ես իր աչքին
 Առջև ծփող հրապուրիչ աշխարհին ,
 Երջանկութեան երկրիս , երկնից ալ յոսոյ՛ .
 Ա՛լ ժամանակ և անջրպետ են անդոյ :
 Իր անմեղ միաքն ասանց վերայ չէր խորհեր .
 Ժամը միայն իրեն կեանքը կ'սպառէր :
 Ինձմէ-առաջ անյիշատակ էր կեանքը ,
 Բայց ինձմէ վերջ այս օրերէ գիշեր մը
 Կազմէր անոր և իմ՝ բոլոր ասրազան :
 Կը վստահէր այն քաղցրաբոյր բնութեան՝
 Որ մեզ ժպտէր , և այն մաքուր աղօթքին՝
 Չոր իր ծաղկամբ կ'երթար սիրած խորանին
 Նուիրելու , ո՛չ արտաուօք այլ ժպտուն
 Ուրախութեամբ և հաճութեամբ իր հողւոյն :
 Եւ զիս մանկան պէս կը քաշէր տաճարին
 Սանդուղներուն , հնադանդէի իր ձեռքին ,
 Մինչդեռ իր ձայնն մեղմիկ կ'ըսէր . « Աղօթէ ,
 Առանց քեզի չ'իյաեմ՝ երկինք իսկ ի՞նչ է » :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտաղոյն :
 Գարձիք , դարձիք ո՞ իմ արխուր մտածումներ ,
 Ձեմ ուղեր լալ , այլ երազել :

Աւագանի մէջ մաքուր ջուրն արբիւրի՛

Տեսէք ինչպէս լըճի մը պէս բոլորըն
 կապոյտ, յստակ յանձուկ շըջան կ'ամփոփի,
 Պատասպարուած վըրդովմէն փոթորկի,
 Նոյն արևու ճառագայթէն, որ կրնայ
 Ձայն չորցնել աւազանին իսկ վըրայ:
 Սպիտակ կարաս պ մը ջուրին մէջ լողալով
 Վիզը մէջը, որ կը պատի կնճիւով,
 Կը զարդարէ ջրէ հայելին աննսեմ,
 Բայց թէ իր թռիչքն ուզէ ուրիշ աղբըրց դէմ,
 Խոնաւ թևովք զարնէ ալիքն երերուն՝
 Երկինք անհետ կ'ըլլայ ջուրին մէջ իսկոյն:
 Փետուրքն ինկած մթազնութիւն տան ջուրին,
 Իբրը թէ անզոն իր տեսակին թշնամին
 Ալիքներու վըրայ պիտած էր իր մահը:
 Եւ հրաշալի լըճին պայծառ կապոյտը
 Մութ կոհակ մ'է, զոր կը ծածկէ աւազը:

Իբր մեկնեցայ՝ այսպէս ամէն ինչ դողաց,
 Իր հոգոյն մէջ, և հոգեվար սրաին կայծ
 ճառագայթին մարելէ ետք սրբացաւ:
 Գէպ 'ի երկինք, չ'զառնալը՛ւ ալ բընաւ:
 Ձէր սպասեր իր անցեալին դարձերուն,
 Տարակոյտէ 'ի յոյս չ'ունէր վարանում,
 Տանջանքի հետ չ'կուտեցաւ իր կեանքը,
 Եւ մէկ շնչով քամեց վշաի բաժակը,
 Եւ բնկզմեց նախկին արցունքն իր հոգին:
 Նըման իրմէ նուազ սիրուն թռչունին,
 Որ գիշերը վիզը թևին տակ դըրած
 Կ'ուզէ ննջել մունջ վիճակի մէջ ինկած,
 Այսպէս յուսոյ կորուստ իր սիրտ խըռոված
 Ննջեց ափսոս, բայց գիշերէն շատ առաջ:

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն,
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտապոյն:
 Գարձիք, գարձիք ո՞ իմ աըխուր մաածումներ,
 Ձեմ ուզեր լալ, այլ երազել:

Տան հինգ տարի հող անկողնին մէջ ննջեց,
 Այ ոք շերմին վըրայ արցունք մի հոսեց:
 Մտապութիւնն, մեռելոյ երկրորդ գաղաղն
 Անոր տանող ճամբան գոցեց անդանդալ:
 Այն կորսուած քարին վըրայ մարդ է'բրթար
 Եւ չ'աղթեր, չ'մտածեր վշտահար
 Բայ իմ մտքէս, երբ անցեալս յիշելով՝
 Հարցնեմ սրաին, օրերս սահող հայճէպով:
 Եւ երբ աչերս յիշատակացս յարած՝
 Ողբամ երկնիս մէջ իմ աստղերս մարած՝
 Նա՛ առաջինն եղաւ, և իր քապցըր լոյսն
 Բարեպաշտ կայծ մի կ'արձակէ իմ հոգոյս:

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն,
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտապոյն:
 Գարձիք, գարձիք ո՞ իմ աըխուր մաածումներ,
 Ձեմ ուզեր լալ, այլ երազել:

Մտակ յիշատակն, զոր բնութիւնն է տուած,
 Փըշտտ տունկ մ'է դուռնատ տըրար ու կանաչ,
 Մերթ հողմահար, մերթ արևէն այրեցած
 Ձղջումի պէս իր սրաին մէջ է բունած:
 Բուսնի ժայռին մէջ ստուեր իսկ չտալով:
 Իր տերևներ պատին ճամբուն փոշիով:
 Սողայ երկրի մօտ, ուր ծուած իր ճիւղեր
 Կը կտարտեն միշտ այծերու ակուսներ:
 Իսկ գարնայնի, ծաղիկ մը ձեան հատի պէս
 Իր շերմին վըրայ մէկ երկու օր կը տեսնես:
 Բայց իր հոտը բուրելէ շատ իսկ առաջ
 Հոնի հասնելով զայն կը ձգէ թարշամած:
 Ինչպէս իսկ կեանքն որ ստուերի պէս մարի,
 Երջանկութիւնն գեռ անձանօթ իր սրաի:
 Ձգայնութեան և փափկութեան մի թռչնիկ
 Ծըռտղ ճիւղն վըրայ ձգէ զայլայլիկ
 «Ծաղիկ, լսէ, որ կեանքն քեզ շուտ թարշամեց,
 Ձկայ երկիր մ'ար վերածնին ամէն ինչ»:

Ո՛հ, յիշեցէք, անցեալ ժամերն մի մտնաք.
 Հառաչելու կ'օգնեն ինձ ձեր յիշատակք:
 Գացէք, հոգւոյս հետ մշտածմունք իմ մըռայլ,
 Սիրտըս փղձկուն է, կ'ուզեմ լալ:

Այսպէս զրի առնուած արցունքներով կ'զղջայի տանը ութ տարեկան սրտիս խտուածեան և ապերախտութեան վրայ: Երբէք վերատին կարող չեմ կարգալ այս ոտանաւորը, առանց ինքզինքս ասելու և առանց պաշտելու այն թարմ կերպարանքը՝ զոր յաւիտեանս պիտի յիշեցնեն ինձ հարօլից թափանցիկ և տխրողին ալիքները : Բայց հոգիները կ'ներեն երկնից մէջ: Գուք ալ ներեցէք ինձ՝ : Լացի:

	Դասելու	Դասելու
Ազահն. կատակերգութիւն	6	Եղծ զըպարտութեան
Ազնէս	7	Երեք հրացանակիրք. 3 հատոր
Ակամայ բժիշկ	4	Երկասիրութիւնք երկուց ըն-
Աղօթագիրք. Հասարակ կազմ	7	կերակցաց
Ախակաշի	9	Երկրաբանութիւն
Ոսկեզօծ	20	Էլիզա
« թաւշապատ	30	Էվտէ վէ խաթա իչին տուալէր
« » ար-		Ընդհանուր կանոնք Ս. Մեսրոպ-
Ճաթագօծեալ և ոսկեզօ-		եան վարժարանի Զմիւռնիոյ
ծեալ շրջանակօք	50	Ընթերցարան. Բ տիպ
Փղոսկրեայ	115	Ընթերցարան Ս. Յ. Պալա-
Ամօրի	20	պանեանի
Այբբենարան. Է տիպ	1 1/2	Թշուառք. 10 հատոր
Այտա. ողբերգութիւն	4	Թուաբանութիւն
Անդէղա Բաճիօլի	1 1/2	Ժէնըվիէվ. Բ տիպ
Անձէլօ. թատերգութիւն	5	Ժօղէֆ Պալլամօ. 8 հատոր
Ապաստանարան սիրոյ Մէ-		Իվանօէ. մամլոյ տակ
ղասդասեայ	2	Իրաւունք. լրագիր
Ապացոյց Հայոց Աստուած-		Լէօ կա՛ Ափիօն ծխողի մը սէրը
պաշտութեան առաջնութեանը		Լուի ԺԷ.
Առողջաբանութիւն		Լուսաբանութիւն
Առ պարոն Պլըշ Սարդիս		Լուրբէցիա Պօրճիա
Աստղաբանութիւն		Լօթօ Քրաթէրնօ
Արևելեան Մամուլ. 2 տա-		Խթան ընդդէմ արացողաց
րուան	184	Ծաղիկ. 3 հատոր
Արիածք Սրբայ Հայուհւոյն	1 1/2	Կանոնագիր Ս. Մեսրոպեան
Արփի Արարատեան	26	վարժարանին որ'ի Զմիւռնիա
Բուսաբանութիւն		Կատակերգութիւն սխալանաց .
Գաղանիք Փարիզի. 8 հատոր	120	Կենդանաբանութիւն
Գաղանիք Փարիզի վիպասան-		Կիւլիվէրի Ճանքօրդութիւնք
ութեան թատերգութիւնը	10	Կիւնահրեարէն Տօսթօ
Գանկաբանութիւն		Կոմիտասին ցուցակը
Գարուն Հայաստանի. հանդէս		Կրացիէլլա
Գիրք խօսակցութեան Տա-		Հազար ու մէկ զիշերներ,
ճիկերէն և Հայերէն	4	6 հատոր. Բ տիպ
Դատասէրք	5	Հայ ընթերցատուն Զմիւռնիոյ
Դիմակ. հանդէս կիսամտեայ	30	Հայկական նամականի
Ելեկտրաբանութիւն		Հայու մը ուղիւ դատողու-
Եղիշէ	8	թիւնները

Հասկարայի զՆիկը . Բ տիպ	3
Հեղարան . Գ տիպ . . .	2
Հերբումն կարծեայ . Բ տիպ	3
Հռովմայ արարողութիւնք .	2
Հռովմէական պարզե	
Հրասէլասայ պատմութիւնը	
Չայնարանութիւն	
Չղողարանութիւն	
Մագնիսարանութիւն	
Մաթիլտ . 4 Հատոր . . .	80
Մանր ուսմունք Գրիստոնէ- ական Հաւատոյ . Գ տիպ .	4
Մանօն Աէսքօ	12
Մարդ	2 1/2
Մէսմէրարանութիւն	
Միլլէթինի սէլ	
Միութիւն սահմանադրական . վեցամսեայ շրջանը . . .	26
Միքթօ-Մէղաս, Ժանօ և Քօլէն, ճերմակ ու Սև .	5
Մուխթասար Գրիստոնէա- կան վարդապետութիւն .	3
Մուսայթ սուրբ Մեսրոպեան վարժարանին Ձմիւռնիոյ . Ա տետրակի Բ »	4 5
Մանուրտարանութիւն	
Մօնթէ-Գրիսթոյ կոմս, 6 Հատոր . Ա Հատորը երկ- րորդ անգամ տպագրեալ	90
Յայտարարութիւն կանոնայ	
Մենրոպեան վարժարանի	
Յաւերժահարան . Հանդէս կիսամսեայ	
Յորդոր մահուան երկիւղին դէմ	
Նախախնամութեան զաղանկերը	2
Նասրէտաին խօսքի ծաղր- արանութիւնք . Բ տիպ . . .	2
Նարեկ . Բ տիպ	20
Նարեկ ոսկեղօծ	30
Նմանարուժութիւն	
Նօղր-Տամ Գարիգի . 3 Հատոր	45

Շաթօսրիան	
Ուսմը դրասիրութեան . . .	9
Պատիժ	
Ջերմարանութիւն	
Ռաֆայէլ	15
Սարփը մէմուհ Ֆէննը տե- ֆաթիբ . Ա և Գ Հատոր	40
Բ »	30
Սէրը բժիշկէ . կատակերդութիւն	3
Սիպէլ	
Սօն Ապէնսէլաժըն սէր կիւ- ղէ շթի օլան վուգուաթ . . .	5
Վալէրիա և Լը Պարպուլիէ	4
Վէրթէր	10
Վիկթօրիա	14
Տեղեկագիր տարեկան ընթացից թաղական խորհրդոյ Ձմիւռ- նիոյ . 1865	
Տետարան Հանդիսիցն Հայ- կայ, Արամայ և Արայի	
Տէր իմ Յիսուս	10
Տումարակալութիւն գործնական	26
Տուալարն վէ սուրբ Հա- ղորդութիւնուն զայտէլէրի	
Տրամարանութիւն	
Տօրա . սիրային վէպ մի .	20
Բուզնամէ 1864 տարւոյն	6
Բօլէնի խորհրդածութիւնք	
Փամէլայի առաքինութիւնք	7
Փայտեայ խաչը	2 1/2
Փօլին	10
Քանի մը խօսք մեր ազգին արդի վիճակին վերայ	
Քերականութիւն Հայերէն լեզուի	12
Քիմիարանութիւն	
Քսան տարի ետք . 4 Հատոր	60
Քրիստոնէական վարդապետ- ութիւն . Գ տիպ	1
Օսմանեան պատմութիւն .	16
Օրացոյց Տէտէեան	
Օրիորդ լա Գէնդինի	18

9530

24584

24585

2013

